

Kandidatspeciale

Rikke Smedegaard Pedersen

”Jøders flugt fra ufred i Polen til fristed i Danmark”

- en undersøgelse af de polsk-jødiske flygtninge 1969-73

St. Lawrence

Afdeling for Historie

Vejleder: Jes Fabricius Møller

Afleveret: December 2005

Abstract

In the late 1960s the remaining Jewish minority in Poland was forced to emigrate by an anti-Semitic campaign activated by the Communist Party. The Danish government operated a very liberal policy in an attempt to help as many Polish-Jewish refugees as possible. From 1969-73 between 2.600-3.000 emigrants came to Denmark. In autumn 1969 approximately 100 refugees arrived each week causing logistical problems. To prevent any provocation in Poland the authorities avoided any kind of publicity. The Polish Jews in Denmark are not considered a social problem and that could be the reason why scientists to some extent have regarded the topic as a non-issue. To discover more about the Polish Jews in Denmark four questions have been asked in this paper.

1. What was the background for the Danish liberal policy?
2. Why did the press suddenly start to write about the refugees after several months of silence?
3. How were the Polish Jewish refugees displayed in the press?
4. How did the media-created presentation correspond to the refugees' own remembrances of the events?

The press analysis was performed with inspiration from discourse-analysis theories. Several factors must be taken into consideration in the research process. In the period concerned the cold war was characterized by improved relations between the major powers who wanted to pursue détente. The Danish foreign policy focused on values such as human rights and democracy. Denmark was also the first country to ratify the UN Refugee Convention. The saving of the Jews during World War 2 resulted in a request for Denmark to live up to its responsibility concerning the matter of the Polish Jews. It seemed that every Danish politician consented to this responsibility and it was never under debate. In November 1969 in the Danish Parliament foreign minister Poul Hartling answered at question about the persecution of the Polish Jews. Hereafter the press began to write about the refugees in Denmark. As a whole a positive presentation of the Polish Jews made the leading discourse, but the analysis also revealed several competing discourses. The interviews with the Polish Jews were able to broaden the picture of the refugees created by the media. Some topics from the refugee life were not discussed in the newspapers. In the end of the analysis it was revealed that both the Danish policy and the press should be understood from a certain viewpoint: it had to do with a common Danish self-understanding of a humanitarian tradition that called for action. In this way this paper concludes that this self-perception was crucial to Denmark's position on the matter of the Polish Jews.

Indhold

Abstract	2
1.0 Indledning	4
1.1 Problemformulering	4
1.2 Undersøgelsens afgrænsning og opbygning	6
1.3 Forskningsoversigt	8
1.4 Teoretiske og metodiske overvejelser	12
1.5 Om interview	14
2.0 Et rids af polsk-jødisk historie	17
2.1 Polsk antisemitisme	17
2.2 Polsk-jødiske relationer	18
2.3 Folkerepublikken Polen	19
2.4 Interne magtkampe	21
2.5 'Det zionistiske komplot'	22
3.0 Dansk flygtningepolitik	24
3.1 FNs flygtningekonvention	24
3.2 Baggrund for asyl	25
3.3 Forholdet til pressen	30
3.4 Dansk Flygtningehjælp	33
3.5 Delkonklusion	35
4.0 De polsk-jødiske flygtninge i Danmark	37
4.1 Hvor mange?	37
4.2 Hvem var flygtningene?	39
4.3 Integration	41
4.4 Delkonklusion	49
5.0 Oversigt over det danske mediebillede	50
5.1 Karakteristik af pressen anno 1960erne	50
5.2 Kvantitativ analyse	51
6.0 De polsk-jødiske flygtninge i den medieskabte virkelighed... ..	56
6.1 Studenteroprør forår 1968	56
6.2 Gladsaxes konflikt med polsk venskabsby	59
6.3 Pressen bliver aktiv	61
6.4 Debatten fortsætter	70
6.5 Udvalgte artikler	80
6.6 Delkonklusion	87
7.0 Interview med de polske jøder – en økse i bagagen	89
7.1 Et nuanceret medie billede	92
8.0 Konklusion	94
Litteratur- og kildefortegnelse	99
Appendix 1 – Interview	106
Appendix 2 – Det polske politiske system 1968-70	107
Appendix 3 - Avisoversigt	108

1.0 Indledning

I perioden 1969-73 kom mindst 2.600 polsk-jødiske flygtninge til Danmark. De flygtede fra en antisemitisk kampagne lanceret af den polske regering, som stort set endte med at fordrive Polens jødiske minoritet. Kampagnen blev startet i forbindelse med det polske studenteroprør i marts 1968, der faldt sammen med en økonomisk krise i landet og stigende utilfredshed med styret. Det polske politibureau gav zionisterne skylden for urolighederne, hvorefter den antisemitiske hetz tvang de jødiske familier til at emigrere.

Den danske regering førte en yderst liberal politik over for flygtningene, da man ønskede at hjælpe så mange som muligt med at slippe ud af Polen. Fra sommeren 1969 tiltog flygtningestrømmen af polske jøder, og den kulminerede i oktober-november 1969, hvor omkring 100 flygtninge ankom til Danmark om ugen. De polske jøder blev indkvarteret på hotelskibet St. Lawrence, som lå ved Kalvebod Brygge i København. Når Tilsynet med Udlændinge havde bevilget flygtningene opholdstilladelse, overgik de til Dansk Flygtningehjælps varetægt. Organisationen var på dette tidspunkt slet ikke afpasset til at modtage så mange flygtninge, eftersom konventionsflygtninge stadigvæk var et nyt fænomen i dansk sammenhæng. Disse forhold og den lempelige flygtningepolitik gav imidlertid ikke anledning til hverken politisk eller offentlig debat. Den samlede danske presse tog først emnet op i midten af november 1969, hvorefter aviserne buggedede af positive reportager om flygtningene på 'skibet'.

1.1 Problemformulering

Der er skrevet bemærkelsesværdigt lidt om de polsk-jødiske flygtninge set i lyset af, at der kom mere end dobbelt så mange polske jøder til Danmark som ungarske flygtninge i 1950'erne. Det er ikke kun et udtryk for en forskningslækage. Det tyder på, at de polske jøder hverken dengang eller i dag betragtes som et socialt problem, og manglen på konflikt kan være årsag til den sparsomme tematisering af emnet. Netop fordi de polske jøder i Danmark ikke er særligt grundigt behandlet, vil det være nødvendigt at lave en del udredningsarbejde som forudsætning for at besvare de spørgsmål, jeg vil undersøge. Dette arbejde ligger derfor uden for den egentlige problemformulering.

Selve min problemformulering består af fire temaer, hvoraf det første handler om den danske flygtningepolitik, som var afgørende for, at flygtningene kom til Danmark. Som beskrevet førte den danske regeringen en yderst liberal politik overfor de polske jøder,

og Danmark endte med at tage imod langt flere flygtninge, end Dansk Flygtningehjælp var gearet til på daværende tidspunkt. Flygtningepolitikken blev ikke genstand for politisk debat eller på anden måde problematiseret. For at få indsigt i den politiske indgangsvinkel og argumentation undersøges baggrunden for den tilsyneladende brede politiske opbakning. Hvordan tog politikken form?

Det var ikke kun politisk, at der var stille omkring til polske jøders immigration. På nær en enkelt artikel i Ekstra Bladet i juli 1969 blev flygtningene ikke omtalt i aviserne før medio november 1969. Pressen fulgte dermed myndighedernes ønske om at være diskrete. Men med et blev diskretionen brudt nærmest fra den ene dag til den anden. Hvorfor? Havde situationen ændret sig?

Da pressen begyndte at skrive om de polsk-jødiske flygtninge, viste det sig, at der var en enorm interesse tilstede for flygtningene på St. Lawrence. En undersøgelse af hvad og hvordan pressen skrev om de polske jøder og deres baggrund, udgør det tredje tema i problemformuleringen. Hvilken diskurs(er) var fremherskende? Dette er interessant at undersøge ud fra et socialkonstruktivistisk perspektiv, hvor medierne spiller en afgørende rolle i tolkningen af den sociale virkelighed. Medierne er samtidig den brede offentligheds hovedkilde til orientering om samfundsforhold, og pressens dagsorden er styrende for, hvad offentligheden finder vigtigt.

Med henblik på at nuancere det medieskabte billede af de polske jøder, har jeg som sidste del af min problemformulering undersøgt de polske jøders egen erindring om ankomsten til Danmark. Det er foregået gennem en række interviews med flygtningene. Hvordan harmonerer de to fremstillinger med hinanden? Interviewene gav ikke blot mulighed for at kortlægge erindringen om ankomsten til Danmark, men de polsk-jødiske flygtninge fik samtidig mulighed for selv at komme til orde.

Opsummering af problemformulering:

- Hvad lå til grund for konsensuspolitikken på flygtningeområdet?
- Hvorfor blev pressens diskretion pludselig brudt i november 1969?
- Hvordan blev de polsk-jødiske flygtninge fremstillet i pressen?
- Hvorledes korresponderer flygtningenes egne erindringer med det billede, som medierne skabte af dem?

En række faktorer var afgørende for Danmarks stilling i sagen om de polsk-jødiske flygtninge. Under den kolde krig blev beviser på det kommunistiske systems utilstrækkelighed positivt modtaget i Vesten, og der blev taget godt imod dem, som hoppede af. Dertil havde Danmark som det første land ratificeret FNs flygtningekonvention samt tillægsprotokollen fra 1967. Hermed markeredes Danmarks ønske om at forbedre vilkårene for verdens flygtninge. I pågældende periode karakteriserede USA Danmarks udenrigspolitik som idealistisk og moralistisk. Danmark lagde i langt højere grad end NATO-stormagterne vægt på hensynet til vestlige idealer om demokrati og menneskerettigheder i den praktiske politik i den kolde krigs kamp om magtpositioner. Samtidig var Danmark på sin vis forpligtet til at leve op til sit gode ry som humanitært land, som redningen af jøderne under Anden Verdenskrig havde været med til at opbygge. Fortællingen om den danske solidaritet udgør grundstrukturen i det, som er blevet til myten om oktober '43. Ifølge denne udlægning betød borgernes beredvillighed og vovemod, at langt de fleste danske jøder overlevede. Denne fortælling var stadig fremherskende i 1960erne, hvorimod den restriktive asylpolitik overfor de tyske jøder, der søgte til Danmark i 1930erne, ikke var fremtrædende i danskernes bevidsthed.

Jeg har en forventning om, at flygtningepolitikken og nyhedsdækningen skal forklares ud fra den danske nationale selvopfattelse, som fungerede som en implicit forståelsesramme.

Når jeg i det følgende bruger betegnelserne medier og presse, refererer jeg til de fire aviser, som udgør grundlaget i min undersøgelse. Når jeg bruger betegnelsen polsk-jødisk flygtning, så tager jeg ikke stilling til den religiøse definition af jøde, hvilket myndighederne og befolkningen i Polen heller ikke gjorde. Jeg sigter udelukkende på at beskrive gruppen af flygtninge, som kom til Danmark mellem 1969-73. Når jeg i presseanalysen bruger udtrykket nyhed, så dækker det over en historie eller begivenhed, som er blevet udvalgt af avisernes redaktører.

1.2 Undersøgelsens afgrænsning og opbygning

De første to punkter i min problemformulering belyses ud fra forskelligt arkivmateriale. Jeg har brugt Udenrigsministeriets depecher fra ambassaden i Warszawa med henblik på at få indblik den danske tolkning af studenteroprøret i Polen. Dernæst danner Udenrigsministeriets almindelige journalsager om de polske jøder og Dansk Flygtningehjælp grundlag for kortlægningen af den danske flygtningepolitik. Det samme gælder Folkekirkens Nødhjælp (FKN) og Dansk Røde Kors' (DRK) materiale om de

polsk-jødiske flygtninge, hvilket de bidrager med qua deres medlemskab af Dansk Flygtningehjælp. DF giver ikke arkivadgang til materiale fra før 1975.

Som omtalt løber undersøgelsen fra 1968-71, hvor nyhedsdækningen af de polske jøder til sidst var fraværende i den del af pressen, jeg har undersøgt. Derimod havde de regionale aviser en række reportager om flygtningene, som på dette tidspunkt så småt var blevet integreret i lokalsamfundene. Aviserne i undersøgelsen er valgt således, at de tilsammen dækker et bredt spektrum af den danske presse både mht. politisk observans, form og indhold. Aviserne er undersøgt for hele perioden, dvs. 1968-1971, og de relevante artikler er blevet registreret og kopieret. Artiklerne blev vurderet relevante, når de handlede om de polske flygtninge i Danmark og emner, der var i nær relation til dette. Herunder hører også de begivenheder, som førte til, at jøderne følte sig tvunget til at emigrere fra Polen. Indsamlingen af empirien er sket ved en slavisk gennemlæsning af aviserne fra ende til anden. Artiklerne er registreret med angivelse af dato, år, kilde, indholdsstikord, længde og placering i avisen. De i alt 300 indsamlede avisartikler udgør mit kildemateriale til analysen af pressen. I analysen benytter jeg både den kvantitative og kvalitative metode. Den kvantitative tilgang skal give et overblik over nyhedsdækningen af de polske jøders emigration fra Polen. Hvor meget og hvornår blev der skrevet om emnet i aviserne? Målet er at tegne et billede af nyhedsdækningens udvikling. Den kvalitative analyse har indholdet i fokus. I indholdsanalysen undersøges det, hvordan den danske presse italesatte de polsk-jødiske flygtninge. Den kvalitative del bygger på socialkonstruktivismen og diskurstheori, hvilket jeg uddyber i afsnit 1.3.

Arbejdet med at indsamle og registrere artiklerne er udført stort set uden brug af hjælpemidler. Der findes ingen elektroniske søgemaskiner eller artikelindeks, som kan finde frem til artiklerne i den pågældende periode. Infomedia går kun tilbage til 1990. Jeg har forhørt mig både hos Berlingske Tidende og Politiken, om der skulle findes nogle interne arkiver over avisernes indhold, men det gjorde der ikke. Politikens redaktionsarkiv blev først oprettet i 1975. Derfor har jeg været nødt til at foretage hele undersøgelsen manuelt ved gennemlæsning af aviserne på mikrofilm. Jeg har dog kunnet benytte avis kronik indexet og avisårbogen som en slags kontrol eller tjekliste. I avis kronik indexet har jeg kunnet finde relevante kronikker, medens avisårbogen giver oplysning om nyheder, som er blevet bragt i flere landsdækkende aviser samme dag. Men hvis f.eks. kun Politiken bragte en reportage fra Polen, bliver det ikke oplyst i årbogen. Jeg har tilmed fået støtte fra Dansk

Flygtningehjælps arkiv. Arkivet indeholder nogle artikler fra aviserne 1969 og 1970. Optegnelserne er dog ikke gennemførte, hvilket betyder, at langt fra alle relevante artikler indgår i arkivet. Dertil er mange af artiklerne registreret med enten forkert kilde eller dato. Jeg har derfor kun brugt hjælpemidlerne til at tjekke, om jeg skulle have overset noget i min gennemlæsning. Jeg må dog stadig tage forbehold for, at jeg kan have overset enkelte artikler.

Specialet er opbygget således, at der indledes med nogle faktuelle og historiske baggrundsafsnit. Herefter tages fat på problemstillingen omkring den danske politik samt eventuelle pressestrategi. Derefter følger analysen af pressen, hvor der benyttes en lang række eksempler i form af tekstuddrag fra kildematerialet. Derfor bliver indholdet i sagens natur overvejende deskriptivt. Efter presseanalysen er der fokus på interviewene, hvorefter trådene samles sammen til sidst i en sammenfattende konklusion.

1.3 Forskningsoversigt

De polsk-jødiske flygtninge, som bosatte sig i Danmark, er endnu et ganske uafdækket forskningsområde. Ifølge Merete Christensen, som har specialiseret sig i dansk-jødisk historie, er emnet direkte forsømt.¹ Hun er tidligere medlem af selskabet for Dansk Jødisk Historie, som udgiver tidsskriftet *RAMBAM*, og hun påpeger, at forskning i flygtningenes historie i høj grad er foregået internt i det jødiske miljø. Derimod er årsagen til de polske jøders eksilering rigt beskrevet af diverse forfattere. Jeg vil i denne forskningsoversigt gøre rede for centrale værker indenfor forskningen og gennemgå den litteratur, som danner grundlag for dette speciale. Da materialet om de polske jøder i Danmark er mangelfuldt, handler min gennemgang mest om at præsentere og vurdere litteraturen frem for at positionere forskningen på området. Litteratur som vedrører teori og metode vil blive gennemgået i afsnit 1.3 og 1.4. Forskningsoversigten er inddelt i tre dele for derved at give et bedre overblik.

Baggrunden for den jødiske emigration

Det historiske afsnit om de polsk-jødiske relationer gennem tiden og afsnittet om antisemitisme bygger på et bredt udsnit af litteratur og forfattere. Der er rigeligt med materiale om begge emner, så her nævnes kun et par af de mest centrale titler.

---

¹ Merete Christensen er forfatter til *"Jøderne i København 1801-1901. En statistisk undersøgelse med særligt henblik på belysning af det jødiske befolkningselements assimilation"*, København 1976. Hun har undervist på Carolineskolen, som er den jødiske skole i København.

I det velansete tidsskrift *East European Jewish Affairs*, der behandler emner i relation til jødiske problemstillinger i USSR og Østeuropa, har jeg fundet mange af de artikler, som jeg bruger i det historiske afsnit. Artiklerne i tidsskriftet er skrevet af forskere, som har emnet som forskningsfelt. Den britiske historiker Norman Davies er en af de førende forskere indenfor polsk historie. Han opfatter Polen som Europas hjerte, hvilket er titlen på hans udgivelse fra 1984 om polsk historie. Davies' kærlighed til landet farver af og til hans udlægning af historien. Tobindsværket *God's Playground* (1981) indeholder et kapitel om jødisk historie, der giver en grundig beskrivelse af jødisk liv i Polen fra middelalderen og frem. Bogen blev en bestseller i Polen. Mogens Bak Hansens Ph.d.-afhandling fra 2004 handler om de polsk-jødiske relationer 1918-45. Den falder uden for min periode, men jeg trækker på hans afhandling i min beskrivelse af mellemkrigstidens Polen.

De polsk-jødiske flygtninge

Som bekendt er materialet om de polsk-jødiske flygtninge temmelig begrænset. Det, som findes, berører imidlertid ikke medierne og offentligheden. Derfor anvendes denne litteratur til at beskrive flygtningegruppen. Først vil jeg fremdage Julian Ilicki, som har lavet en doktordisputats om identitetsforandringer hos de flygtninge, der kom til Sverige. Han ville derudover have inddraget dem, som kom til Danmark, men det kunne ikke lade sig gøre. Titlen på Ilickis afhandling er: *Den Föränderliga Identiteten: Om identitetsförändringar hos den yngre Generationen polska judar som invandrade till Sverige under åren 1968-1972* (1988). Ilickis sociologiske undersøgelse kan ikke helt sammenlignes med danske forhold, da der er forskel på gruppen af flygtninge, som kom til de to lande. Nogle tendenser er dog sammenfaldende. Der findes endnu en svensk udgivelse, nemlig Jaff Schatzs sociologiske afhandling: *The Generation. The Rise and Fall of the Jewish Communists of Poland* (1989). Schatz undersøger en 'sociologisk generations' historie, der udgøres af emanciperede polske jøder, som var en del af den polske kommunistiske bevægelse, og som efter 1968 flygtede til enten Sverige, Danmark eller Israel. Schatz' arbejde er fyldestgørende og metodisk velfunderet. Det eneste, som kan ændre på det indtryk, er, hvis/når relevante kommunistiske parti-dokumenter bliver tilgængelige. I Danmark har Ralph Kempinskis og Allan Krasnik lavet en undersøgelse af de polske flygtninge i det danske sundhedssystem: *Integrationsproblemer i sundhedssystemet – de polske flygtninge i Danmark* (1972). Det er en socialmedicinsk undersøgelse, som havde til formål at forbedre det danske sundhedssystem i forhold til at behandle personer med

anden etnisk baggrund. Udgivelsen indeholder et godt bidrag af Arne Piel Christensen², tidl. generalsekretær i DF, som kommer med detaljerede oplysninger om flygtningene. Isi Foighel, tidl. formand DF, skriver også om de polske jøder, og senest er det blevet til et bidrag i en antologi af Henri Goldstein (2005). Grundessensen i Foighels artikler kan føres tilbage til en kronik om de polske jøder i Politiken d. 27.7. 1970. Både Foighel og Piel bidrag skal vurderes ud fra, at de var personligt involverede i sagen. Nina Roth skrev i 1999 en artikel om den polsk-jødiske tvangsemigration, som blev publiceret *RAMBAM*. Hun er uddannet ph.d. i amerikanske studier, University of Kansas og har siddet med i *RAMBAMs* redaktion. Artiklen er et tilbageblik i forbindelse med 30-året for de polske jødernes ankomst til Danmark. Roths arbejde fremstår grundigt og seriøst, da hun bygger sin tekst på relevante kilder og bevæger sig ud i mange hjørner af emnet. I 2004 udkom bogen om *Flygtningenes Danmarkshistorie*, som er skrevet af journalist-parret Malene Grøndal og Carsten Fenger-Grøn. Et af bogens 12 kapitler er viet til de polske flygtninge. Det kradser dog kun i overfladen og bidrager ikke med ny viden. Grøndal og Fenger-Grøns hovedkilde er Arne Piel, og hans erindringer udgør stammen i kapitlet om de polske jøder. Gennemgangen fremstår noget overfladisk og har faktuelle fejl.³ Afslutningsvis vil jeg fremdrage Dansk Flygtningehjælps upublicerede bog om de polske flygtninge. Antologien blev udarbejdet i 1971, men den blev aldrig udgivet, da man ikke mente, at den bidrog med noget nyt. Jeg har desværre ikke kunnet benytte materialet, da det er bortkommet fra Dansk Flygtningehjælps arkiver. Som supplement til faglitteraturen findes der en del udgivelser, som er baseret på erindringer og dagbogsnoter. Jeg vil karakterisere disse som skønlitteratur, og derfor har jeg kun brugt det som reference til de polske jødernes historie. Ikke desto mindre byder 'erindrings-litteraturen' på interessante perspektiver, som har medvirket til at fremme min forståelse af bestemte problemstillinger. De tre vigtigste titler indenfor denne genre er Alicja Fenigsens *Der var så meget* (1982), der handler om hendes erindringer fra ankomsten til Danmark, Janina Katz' *Puska* (1997), der handler om en jødisk piges opvækst i Polen og emigration i 1969, samt Hanne Kaufmanns *Alle disse skæbner* (1970), der indeholder omskrevne dagbogsnoter fra hendes frivillige arbejde på St. Lawrence.

---

² Var kendt som Arne Piel i DF regi, hvilket jeg også vil benytte.

³ Der refereres f.eks. til Jens Otto Krag som statsminister i oktober 1968, men Hilmar Baunsgaard overtog posten d. 2.2. 1968.

Minoriteter i medierne

Danskernes holdning til 'de fremmede', således som den kommer til udtryk i medierne, har været underlagt adskillige analyser af forskellig art. Hovedparten af litteraturen beskæftiger sig dog med emnet i nyere tid efter at 'de fremmede' er blevet et problematisk tema. Bent Jensen er en undtagelse og han har forfattet et periodemæssigt omfattende værk med titlen *Fremmede i dansk avisdebat fra 1870erne til 1990erne* (2000). Bent Jensen laver en kronologisk gennemgang af de forskellige immigrantgrupper og behandlingen af dem i opinionsdannelsen. De polske jøder bliver dog forbigået i hans gennemgang på trods af, at Jensens definition af 'fremmed' samt undersøgelsesdesign ikke burde ekskludere dem. De bliver kun nævnt i én linie på s. 440 ud af bogens i alt 522 sider. Det er tankevækkende set i lyset af, at de ungarske flygtninge har fået tildelt et helt kapitel i bogen. Jeg kan ikke forklare, Jensens disposition, men måske har gruppens generelt uproblematiske indtræden i det danske samfund og den ringe politisering af emnet en medvirkende årsag? Jacob Gaarde Madsen undersøger *Mediernes konstruktion af flygtninge- og indvandrerspørgsmålet* (2000) over en trediveårig periode med start i 1970. Han skriver ikke decideret om de polsk-jødiske flygtninge i 1970 men om holdningen til flygtninge generelt dette år. Jeg har derfor kun brugt ham som inspiration og som eksempel på, hvordan man kan gå til emnet. Mustafa Hussain, Ferruh Yilmaz og Tim O'Connor bidrager til forskningsfeltet med *Medierne, minoriteterne og majoriteten* (1997), som er en undersøgelse af etniske danskers diskurs om etniske minoriteter. Bogen udspringer af et projekt om diskrimination bestilt af Nævnet for Etnisk Ligestilling. Undersøgelsen bygger på empiriske data indsamlet i en tre måneders periode i 1996, og det teoretiske grundlag bygger på Potter og Wetherells diskursanalyse, hvilket dog ikke fungerer optimalt. Afslutningsvis vil jeg fremdrage Rikke Andreasens Ph.d.-afhandling, som blev afleveret til University of Toronto sommeren 2005. Rikke Andreasen har som den første forsker fået ubegrænset adgang til DR og TV2s arkiver, og på baggrund af avisartikler og nyhedsindslag undersøger hun massemediers konstruktion af køn, race, etnicitet, seksualitet og nationalitet fra 1970-2003. Rikke Andreasen arbejder med begrebet 'den synlige minoritet' som betegnelse for de minoriteter, der kan genkendes enten pga. påklædning, hud- el. hårfarve. Hendes analyse viser, at medierne har tendens til essentialisering i fremstillingen af etniske minoriteter, og typisk går fem stereotyper igen. Det er f.eks. 'Den undertrykte indvandrer kvinde' og 'Den kriminelle unge mand'. Jeg bruger Andreasens teori om 'den

synlige minoritet', men jeg ændrer fortegnet og ser på, hvad det betyder for de polsk-jødiske flygtninge at tilhøre en 'usynlig minoritet'. Den tydelige tendens indenfor litteratur om minoriteter i medierne bekræfter mig i, at min fokusering på et 'ikke-problem' vil bidrage med et nyt perspektiv.

1.4 Teoretiske og metodiske overvejelser

I mit speciale vil jeg undersøge, hvilken *måde* der blev skrevet om de polsk-jødiske flygtninge på i pressen. Hvilke aktører præger debatten? Med andre ord vil jeg gerne afdække, hvilken diskurs(er), der er styrende i den medieskabte virkelighed. Derfor har jeg valgt at bruge den diskursanalytiske tilgang som inspiration og metode.

Diskursteori er blevet vældig udbredt i diverse videnskaber igennem de sidste årtier, men der er ikke konsensus om, hvad der ligger i begrebet 'diskurs'. Dog er det alment accepteret, at diskurs er relateret til sprogvidenskab og betydningsdannelse. Jeg vil derfor gøre det klart ved hjælp af en række teoretikere, hvad jeg lægger i begrebet diskurs, og hvordan jeg vil anvende den diskursanalytiske metode i dette speciale. Det er dermed ikke min hensigt at lave en gennemgang af hele det diskursteoretiske forskningsfelt.

Ifølge Allan Dreyer Hansen, der skriver om diskursteori i et videnskabsteoretisk perspektiv, er der tre fundamentale elementer i diskursbegrebet.⁴ For det første er diskurs en ikke-unik og ikke-universel meningssammenhæng. Dernæst er diskurs en konkret meningsramme, hvilket betyder, at forhold, der indgår i en bestemt diskurs, får en bestemt betydning. For det tredje forbinder diskurs både tale, handling og fysiske ting i samme meningsunivers. Denne definition af diskursbegrebet vil være den gældende i specialet.

Der findes forskellige former for diskursteori, som dog overordnet kan betegnes som en tværfaglig form for tekstanalyse. Et grundlæggende fællestræk er fokuseringen på, hvordan mening konstrueres inden for bestemte kontekster.⁵ De fleste retninger indenfor diskursteori tager udgangspunkt i konstruktivismen, som dækker over en opfattelse af, at virkeligheden formes og konstrueres via den måde, der tales om den på. Sagt på en anden måde konstrueres virkeligheden socialt i samfundet, hvor beskrivelsen af virkeligheden har konsekvenser for den beskrevne virkelighed. Ud fra et konstruktivistisk perspektiv er mediediskursen et resultat af en vekselvirkning mellem samfundets

---

⁴ Hansen 2004: 390

⁵ www.diskurs.dk

forskellige institutioner, og dermed ikke kun et produkt af journalisternes og redaktørernes valg. Stig Hjarvard, der forsker i mediernes metodologi, beskriver det konstruktivistiske perspektiv på følgende måde:

*”Nyhederne er et produkt af sociale institutioners handlen; organisatoriske, ideologiske, økonomiske og politiske forhold udgør tilsammen en social struktur, der genererer en bestemt type nyhedsoutput. Konstruktionsprincippet indebærer, at man ser selve den sociale proces som dét, der skaber nyhederne og gør en begivenhed tilgængelig som social hændelse og betydningsmæssigt fænomen”.*⁶

Betydningselementer knyttes sammen eller rives fra hinanden i såkaldte konstruktionsprocesser. Nogle teoretikere bruger begrebet italesættelse til at beskrive disse processer, hvilket jeg også vil bruge. Alt afhængig af hvordan aktørerne italesætter de polsk-jødiske flygtninge og deres situation, ændrer opfattelsen af flygtninge sig, selvom deres situation stadig er den samme. Ifølge Jacob Gaarde Madsen findes der en offentlig diskurs for ethvert socialt problem, der udvikler og ændrer sig over tid og tilbyder fortolkning af relevante begivenheder.⁷ Diskurserne er imidlertid ikke noget, der blot venter på at blive opdaget. Diskurser er en konstruktion, som man kan bruge som et redskab til at ordne virkeligheden på, hvilket giver nye muligheder for fortolkninger af kildematerialet. Men resultatet skal ikke betragtes som en præsentation af ”sandheden” bag diskursen, da det teoretiske udgangspunkt er, at diskursen udgør virkeligheden.⁸ Ifølge Dreyer Hansen, Dyrberg og Torfing er det de store fortællingers død, fremvæksten af det refleksive samfund og den postmoderne kritik af rationalismen, som har skærpet interessen for studiet af konstruktivismen, hvor konstruktionen af de små fortællinger er i centrum.⁹

Som følge af at diskursbegrebet kan defineres og forstås på mange måder, er det ikke muligt at tale om én specifik standardmetode. Samtidig har teorien en ufærdig karakter og mangler et decideret paradigme. Diskursteoriens tentative form overlader det derfor til den enkelte at træffe en række metodiske valg. Man kan enten vælge en bestemt retning indenfor diskursteorien, eller man kan sammensætte sin egen analyse ved at inddrage forskellige diskursanalytiske elementer til en multiperspektivisk analyse.¹⁰ Jeg har valgt den sidstnævnte tilgang.

---

⁶ Hjarvard 1995: 61

⁷ Madsen 2000: 9

⁸ Jørgensen og Phillips 1999: 23 og 31

⁹ www.diskurs.dk

¹⁰ Jørgensen og Phillips 1999: 154

I specialet opfattes diskursanalysen som et udgangspunkt for refleksion over de valg, som danner den medieskabte virkelighed, og dermed ikke som en metode i traditionel forstand, hvor man følger et bestemt regelsæt. Jeg har fortrinsvis valgt at benytte den analytiske tilgang, som i høj grad er inspireret af Foucaults studier, der gjorde diskurs-konceptet udbredt indenfor humaniora og samfundsvidenskab. Der findes utallige udlægninger og fortolkninger af Foucault, og det er ikke mit ærinde at redegøre for dem her. Jeg vil blot fremdrage det, som er vigtigt i forhold til mit brug af diskursbegrebet. I analysen af diskursernes vil jeg på linie med Foucaults tidlige arbejde se på, hvad der styrer produktionen af udsagn. Det kalder Foucault formationsregler. Det handler hermed om at undersøge, hvordan der tales, hvem der taler, hvad der er gyldigt etc. Diskursanalysens grundlæggende pointe er at klargøre, at der er tale om valg og beslutninger, der har konsekvenser.¹¹ Diskursen er styret af et mål, der bliver bestemmende for, hvad der bliver sagt, hvordan der argumenteres og hvilke holdninger, der gives udtryk for.¹² Foucault fokuserede især på forholdet mellem magt og diskurs samt på diskursen som værende grundlæggende for vidensdannelse.¹³ Et af Foucaults metodiske grundprincipper var at søge efter forskelle og diskontinuitet. Selvom Foucault koncentrerede sig om de store perioder, kan man godt benytte hans metode til undersøgelse af kortere tidsrum. Det var afgørende for Foucault at vise, at mennesket ikke er et suverænt subjekt, der selv kan disponere over sin tale. Mennesket er underlagt bestemte diskursformationer, der som vidensregimer afgør, hvad der kan tænkes og siges. Diskurserne formes og omformes igennem magtkampe, som opererer i det diskursive felt. Hos Foucault er magt og diskurs tæt forbundne, og det ene kan ikke eksistere foruden det andet.¹⁴ Jeg bruger termen forståelses- eller meningsramme som en betegnelse for Foucaults vidensregimer.

1.5 Om interview

En del af specialet handler om at undersøge, hvorledes de polsk-jødiske flygtningenes selvopfattelse korresponderer med den medieskabte virkelighed. Det vil jeg belyse ved at interviewe en lille del af de flygtninge, som kom hertil. Jeg har foretaget fem interviews, hvor i alt ti mennesker har deltaget, eftersom tre af interviewene foregik som gruppeinterviews. Jeg betegner i det

---

¹¹ Hansen 2004: 406

¹² Yilmaz 1997: 182

¹³ Fairclough 2000: 38

¹⁴ www.diskurs.dk

følgende de interviewede personer som informanter. Selvom man kan indvende en række ulemper ved at lave gruppeinterviews, så er denne form alligevel valgt til tre ud af de fem interviews. Når jeg skulle interviewe ægtepar faldt det mig mest naturligt at tale med dem samtidigt. Og gruppen af ældre i Forbundet ville jeg ikke have fået i tale på samme måde på tomandshånd, som når snakken foregik henover bordet, hvor de tilstedeværende hjalp hinanden med at få hukommelsen på glem. Der er foretaget et bevidst udvalg af informanterne ud fra alder, bopæl og jødisk tilhørsforhold. Jeg har tilstræbt at udvælge et repræsentativt udsnit af de polsk-jødiske flygtninge for at skabe en miniature af hele gruppen.

Interviewene tager metodisk afsæt i den kvalitative interviewform, der kan beskrives som en samtale, der har en struktur og et formål. Formålet er at finde frem til og forstå informanternes oplevelse af begivenhederne 1968-71 gennem analyse og fortolkning af interviewene. Hvordan udlægges begivenhederne? Er der stor variation? Går bestemte fortællinger igen? Analysen af interviewene bygger på Steinar Kvale¹⁵ (1994) og Jan Trost¹⁶ (1993) teorier om det kvalitative interview. Sidstnævnte betegner den kvalitative undersøgelse som en metode til at opnå større forståelse af oplevelser og til at finde mønstre i disse oplevelser og erfaringer.¹⁷ Kvale beskriver det kvalitative interview som *"en enestående sensitiv og stærk metode til at få fat i de interviewedes oplevelser af deres hverdagsverden og dens levede betydning. Interviewet sætter de interviewede i stand til at meddele andre deres situation ud fra deres eget perspektiv og med deres egne ord"*.¹⁸

Interviewformen har været den samme i alle interviewene. På nær gruppeinterviewet i Forbundet for polske jøder, er interviewene foregået hjemme hos informanterne privat. Jeg har inddelt mine spørgsmål i såkaldte spørgeområder, og alle områderne er blevet taget op i hvert eneste interview, så det er muligt at sammenholde de fem interviews med hinanden. Alligevel kan man ikke tale om en standardisering, eftersom informanten har styret rækkefølgen i samtalen, og jeg har stillet mine spørgsmål efterhånden, som emnerne er dukket op. Der opstår også følgespørgsmål og uddybende spørgsmål i de enkelte interview-situationer, hvor der ofte sker en vekselvirkning mellem interviewer og informanten, som gensidigt påvirker hinanden. Såvel i kvantitative som i kvalitative interviews kan ledende

---

¹⁵ Steinar Kvale er professor i pædagogisk psykologi og leder af Center for Kvalitativ Metodeudvikling ved Århus Universitet.

¹⁶ Jan Trost er professor emeritus, Uppsala Universitet, sociologisk institut.

¹⁷ Trost 1993: 16-17

¹⁸ Kvale 1994: 78

spørgsmål påvirke resultatet. Ikke desto mindre er ledende spørgsmål nyttige i det kvalitative interview, da man kan kontrollere validiteten af svarerne og informantens fortolkninger. Ledende spørgsmål brugt på denne måde kan derfor øge interviewets reliabilitet, påpeger Kvale.¹⁹ Der er ingen faste regler eller faste teknikker forbundet med kvalitative interviewundersøgelser, men man skal træffe nogle metodiske valg. Jeg har valgt at bruge det, som Kvale kalder for 'skabelse af mening ad hoc', hvilket er den mest anvendte analyseform ifølge Kvale.²⁰ Her bringes strukturer og betydninger frem under selve arbejdet med interviewene. Man kan med andre ord kalde det for en 'common sense' tilgang. Jeg har båndet interviewene og dernæst transskriberet dem. Resultaterne bruges i hele specialet til at underbygge pointer, og i kapitel 7.0 findes selve analysen af interviewene. De transskriberede interview er ikke vedlagt som bilag, da jeg vurderer, at det relevante er blevet fremdraget i selve analysen af dem. Jeg er bevidst om, at man skal tage visse forbehold, når man arbejder med minder. Tiden og hukommelsens subjektivitet har haft indvirkning på erindringen. Erindring er en fortolkning af fortiden, idet nogle situationer bliver til erindring og andre bliver glemt. Man kan sige at erindring afslører hvilke brudflader af fortiden, der bliver vurderet som betydningsfulde for den enkelte. Erindring er samtidig en politisk og social konstruktion, og det er derfor noget vi tænker ud fra i stedet for noget, vi tænker på. To personer har således ikke den samme erindring om en bestemt begivenhed. Ifølge James E. Young kan to individer ikke dele den samme erindring, ligesom de ikke kan dele hinandens korpus.²¹ De deltagende informanter er anonyme, da enkelte udtrykte ønske herom, og deres identitet har ikke betydning for undersøgelsens udfald. Dette gælder dog ikke for den del af min samtale med filminstruktør Marian Hirschorn, hvor vi talte om hans film *Hanoshrim*, som er en dokumentarfilm om den jødiske emigration. I appendix 1 findes en oversigt over de fem interviews. I forbindelse med min research har jeg konsulteret relevante personer. Således har jeg haft kontakt til Arne Piel, Isi Foighel, og Herbert Pundik, som var chefredaktør på Politiken fra 1.1. 1970.²² Disse samtaler er ikke medregnet som interviews.

---

¹⁹ Kvale 1994: 156-57

²⁰ Kvale 1994: 201

²¹ Jeg bygger min erindringsteori på hhv. Young (1993), Jensen (2000), Warring (1996).

²² Søllinge og Thomsen 1991

2.0 Et rids af polsk-jødisk historie

2.1 Polsk antisemitisme

Siden Holocaust har Polens jødiske historie været et ømtåleligt emne, som nærmest har været tabubelagt i Polen. I Vesten har pogromer og anslag mod jøder efter 1945, hvor hovedparten af de polske jøder var udryddet, medvirket til at karakterisere Polen som antisemitismens land par excellence. Intet europæisk land ud over det tidligere Sovjetunionen har haft så stor en exodus af jøder siden Holocaust. De polsk-jødiske emigranternes traumatiske oplevelser er gået i arv til de efterfølgende generationer og videre til resten af befolkningen. Det har været med til at manifestere det negative billede af Polen ude i verden.²³ Selv efter den store exodus i kølvandet på begivenhederne i 1968 har der været flere eksempler på antisemitisme i Polen. Lech Walensa blev i 1981 beskyldt for at være en jødesmøvs af det kommunistiske styre, da han stod i spidsen for Solidaritet. Senere benyttede præsidentkandidat Lech Walensa selv antisemitiske undertoner i sin valgkamp i 1990.²⁴ Ifølge Kersten og Szapiro er det et perverst historisk paradoks, at jødespørgsmålet ikke uddøde i Polen, men blot fandt nye dimensioner.²⁵ Under fremkomsten af nye fordomsstrukturer muterede jødehadet og blev hybrider af gamle og nye former for jødehad.

Forskere har erkendt, at en del af årsagerne skal findes i dybereliggende mekanismer i samfundet. Den kristne ideologi har gennem århundreder været en drivkraft i det katolske Polens fremstilling af det klassiske, religiøse antijudaisme, hvor jøder bliver fremstillet som bærere af ondskaben selv. Herfra stammer myten om, at jøder slår kristne børn ihjel for at bruge deres blod til at bage det såkaldte *matsot* brød. På trods af mytens irrationelle karakter spillede den en central rolle i pogromen i Kielce i 1946. Selvom den traditionelle, religiøse antijudaisme har eksisteret i århundreder i Polen, kan man ikke tale om en kontinuitet i motivation og udseende, ligesom man ikke kan forklare efterkrigstidens politiske antisemitisme som en fortsættelse af nedarvet had. Gotthard Kindl, som bidrager til antologien *Antisemitismus in Osteuropa* (1992), mener, at instrumenteringen af antisemitismen under det kommunistiske styre var forårsaget af styrets bestandige vekslen mellem identitets- og legitimitetskrise. I slutningen af 1960'erne blev de negative jødiske stereotyper kørt i

---

²³ Brumberg 1994: 161

²⁴ Kindl 1992: 79

²⁵ Kersten & Szapiro 1989: 263

stilling for at afværge partiets akutte krise, der havde økonomiske aspekter. Konstruktionen af projektionssubjekter kunne dog kun lade sig gøre, fordi der allerede eksisterede udbredte fordomme om jøder, som under bestemte forhold kunne bringes i spil. Det er svært at sige, om kommunistpartiets antizionistiske politik var et udtryk for antisemitisme eller ren magtpolitik, men under kampagnen gav antizionismen næring til antisemitiske strømninger.

Frem til 1980'erne var der særligt to diskurser, som prægede tolkningen af de polsk-jødiske relationer, og de kan opdeles i en polsk og i en vestlig diskurs.²⁶ Den polske tilgang er apologetisk, og den frikender Polen for enhver antisemitisme ved at referere til den polske tradition for tolerance, der går helt tilbage til 1300-tallet. Den vestlige diskurs tager udgangspunkt i den universelle antisemitisme, hvor Polen konstitueres som antisemitismens land par excellence. I 1987 rystede Jan Blonski den akademiske verden med sin artikel: *The poor Poles look at the ghetto*.²⁷ I artiklen opfordrede Blonski til, at det polske samfund begyndte at se selv i øjnene og tage ansvar for begivenhederne før og under Holocaust. Herefter blev der så småt åbnet op for at konfrontere den problemfyldte polsk-jødiske fortid, og indenfor polsk forskning har antisemitismen som analysekategori siden 1990'erne været i bevægelse. I 1998 blev Institute of National Remembrance²⁸ oprettet i Polen, som skal forestå videnskabelige og undervisningsmæssige aktiviteter. En af de ting, som undervisningsinstansen har produceret, er en publikation om begivenhederne i 1968, hvor det kommunistiske styre tillægges ansvaret for udrensningen af både intellektuelle og jøder. Publikationen er et eksempel på den massive indsats, som de polske myndigheder gør for at ændre det negative billede af Polens forhold til jøder.

2.2 Polsk-jødiske relationer

De polsk-jødiske relationer går godt tusind år tilbage i tiden. Siden middelalderen har jøder immigreret til Polen i takt med, at de blev udvist og forfulgt i andre europæiske lande, og Polen udviklede sig til at være det vigtigste tilflugtssted for europæiske jøder. Ved middelalderens afslutning var den polsk-jødiske menighed blevet den største i Europa.²⁹ Jøderne kaldte landet for

---

²⁶ Michnic-Coren 1999

²⁷ Artiklen blev første gang publiceret i det katolske tidsskrift *Tygodnik Powszechny* i 1987.

²⁸ www.ipn.gov.pl

²⁹ Davies 2001: 252

Polin, som er hebraisk og betyder: ”Her kan man finde hvile”.³⁰ I anden halvdel af 1500-tallet blev jøderne tildelt delvist selvstyre, og landet udviklede sig til at være centrum for jødisk viden og uddannelse. Det er denne periode, der danner grundlag for den apologetiske tilgang til polsk-jødisk historie.

Efter Polens tredje og sidste deling i 1795 mellem Rusland, Preussen og Østrig udviklede den polske identitet og nation sig i en retning, som ekskluderede jøderne. Der var omkring 900.000 jøder i Polen på dette tidspunkt³¹, men jøderne blev opfattet som gæster, der udgjorde en separat nation. De fleste jøder levede i et parallel-samfund, hvor de talte deres eget sprog, jiddisch, og sjældent havde kontakt til polakker. Helt op til i dag taler man stadig om polsk-jødiske forhold, hvorved polske jøder udgrænses fra andre polakker. I 1800-tallet og frem til Polens selvstændighed blomstrede den polske nationalisme, som var en romantisk, moderne og meget stærk bevægelse. Den klassiske, religiøse antisemitisme fik en ny og moderne udformning, som var forbundet med raceteori. Termen antisemitisme opstod i Tyskland i 1870'erne, hvor den blev et politisk slagord, som Wilhelm Marr muligvis var ophavsmand til.³²

Fra begyndelsen af den uafhængige polske stats oprettelse efter 1. verdenskrig vakte ’jøde-spørgsmålet’ atter stor lidenskab og engagement i Polen. Den politiske scene var domineret af Roman Dmowski, som tilhørte de nationale demokrater, og af Jozef Pilsudski fra det polske socialistparti PPS. Dmowski og hans følge beskyldte Pilsudski for at ligge under for jøderne og for at være mere optaget af jødernes velbefindende end polakkernes.³³ I mellemkrigstiden blev termen ’zydokomuna’ betegnende for den jødiske aktivitet i revolutionære partier. I begrebet zydokomuna blev angsten for Rusland, anti-kommunistiske holdninger og antisemitisme forenet i et.³⁴ Fra begyndelsen af 2. verdenskrig og senere under sovjetstyret repræsenterede jøderne fjenden fra øst og blev betragtet som fjendtlige overfor polske nationale mål. Hadet til Moskva lod sig let forene med jødehadet.

2.3 Folkerepublikken Polen

Fra at være et temmelig heterogent land blev Polen efter Anden Verdenskrig omdannet til et af de mest etnisk og religiøst homogene lande i Europa, da grænserne blev rykket og

---

³⁰ Ordsproget stammer fra Moses Isserles Remuh (1510-1572), som var rabiner i Krakow. Davies 1986: 240

³¹ Ilicki 1988: 19

³² Ilicki 1988: 24

³³ Davies 2001: 128

³⁴ Schatz 1989: 125

befolkningsgrupper forflyttet. Også blandt jøderne fandt en omfattende migration sted. I 1946 var der små 250.000 jøder i Polen, men mange havde det svært med Polen og valgte at emigrere. Voldelige pogromer i årene efter krigen var yderligere med til at øge emigrationen, og mere end 150.000 jøder emigrerede hovedsagelig til Israel/Palæstina.

Da russerne gik ind i Polen, indsatte de en provisorisk regering. I 1948 dikterede Moskva, at der skulle formes et nyt regeringsparti. Det polske forenede arbejderparti (PZPR) blev dannet og i den forbindelse var det nødvendigt at skaffe partichef Wladyslaw Gomulka af vejen. Han blev fængslet i 1948 beskyldt for højrenationalistiske afvigelser, og Gomulkas rival, Boleslaw Bierut, kom til magten. Bierut var i forvejen præsident og fik nu tilmed den vigtige post som partisekretær.

I forbindelse med det kommunistiske magtovertag blev et forholdsvis stort antal jøder ansat i statsapparatet. De blev anset for at være kompetente og loyale, og de nærede ikke den samme antipati overfor kommunisterne som andre polske borgere. Mange jøder var tilhængere af det nye system, der proklamerede en social retfærdighed, som ville udrydde racistisk og etnisk diskrimination. Samtidig var de mest begavede af de kommunistiske ledere i Polen blevet udrenset i 1937 af Stalin, og den polske intelligentsia led tilmed en krank skæbne under NS. I partiet var man klar over, at polakkerne ikke var venligt stemt overfor jøderne, som derfor nærmest blev ”smuglet” ind i partiet. Mange jøder tog konsekvensen og ændrede navne til mere polskklingende for at skjule deres identitet. I den kommunistiske top var man heller ikke tilfreds med overvægten af jøder, så så snart jøderne kunne undværes, skulle de fjernes fra de ledende poster.³⁵

Det såkaldte jødespørgsmål fik stort set lov at hvile indtil 1955, hvor Polen røg ind i en politisk krise. Det stalinistiske system begyndte at slå revner, og Gomulka blev løsladt. I 1956 skulle der vælges en ny partisekretær, da Bierut pludselig døde på mystisk vis midt under det politiske opgør med stalinismen. Roman Zambrowski var et oplagt bud til posten, men Nikita Khrushchev gik imod hans kandidatur med begrundelsen, at en jøde ikke kunne være leder af partiet. I stedet blev Edward Ochab valgt som en pragmatisk løsning. Det fik dog kun uroen til at vokse, og partiet blev delt i to fraktioner kendt som henholdsvis Partisanerne³⁶ og Pulawska-gruppen. Kreml støttede Partisanerne, som var tilhængere af, at man skulle nedkæmpe uroen med magt, og

---

³⁵ Cywiak 1982: 32

³⁶ De nationalkommunistiske Partisaner er kendt som sådan, fordi hovedparten af medlemmerne havde været aktive i modstandsbevægelsen under krigen.

jøderne skulle gøres ansvarlige for urolighederne. Det lykkedes imidlertid Pulawska-gruppen med Gomulka i spidsen at komme til magten, men på trods af sit ry som liberal holdt Gomulka jøderne ansvarlig for uroen, og ledende jødiske partifolk blev fjernet fra partiet. Den fjendske stemning fik mange jøder til at emigrere til Israel i løbet af 1956-57, hvor de polske grænser blev åbnet for udrejse. I løbet af den anden emigrationsbølge siden 1945 forlod i alt 40-50.000 jøder Polen og kun omkring 30.000 blev tilbage.³⁷ De tilbageblevne fik senere tilnavnet 'den hårde kerne'.

2.4 Interne magtkampe

Efter Gomulka og Pulawska fraktionen løb af med sejren i 1956, indsatte Gomulka den kompetente og loyale Mieczyslaw Moczar fra Partisanerne som vice-minister for interne affærer. Posten skulle Moczar dele med sin rival fra Pulawska-gruppen, Antoni Alster. På den måde mente Gomulka, at han havde sikret sin magt over sikkerhedsapparatet. Moczar fik dog hurtigt tilkæmpet sig mere magt og blev snart indenrigsminister samt chef for sikkerhedstjenesten.³⁸ Moczar havde høje ambitioner, og i takt med at han fik udmanøvreret sine rivaler, førte det til et direkte magtopgør mellem ham og Gomulka. I 1960erne etablerede Moczar en afdeling under indenrigsministeriet, hvor man arbejdede på at kortlægge alle jøder, der besad stillinger i pressen, partiet og andre dominerende poster i samfundet. Indenrigsministeriet begyndte at behandle alle jøder uanset assimilationsgrad og national tilknytning som fjender af Polen. Gomulka var tilbageholdende overfor Moczars aktiviteter, da han var bange for hans magt. I 1965 udarbejdede politbureauet en plan, der handlede om at alle jøder skulle fjernes fra topposter indenfor statsapparatet og medierne, og dermed havde politbureauet overtaget indenrigsministeriets racistiske politik.

Seksdageskrigen i juni 1967 fik stor betydning for forholdene i Polen. Sovjet havde støttet de arabiske lande med våben, og nederlaget rejste tvivl om det sovjetiske materiels effektivitet. Israels' sejr blev tiljuble af mange polakker med parolen: "Vores jøder slog deres arabere", hvilket var en tilkendegivelse af nationale og anti-sovjetiske holdninger. Situationen fik Moskva til at beordre den antisemitiske kampagne sat igang, som længe var blevet forberedt af Moczars folk. D. 19. juni 1967 holdt Gomulka sin såkaldte 5. kolonne tale, hvormed den jødefjendske linie for første gang sloges an officielt. Gomulka gav udtryk for, at man var uønsket i Polen, hvis man sympatiserede med andre lande, og at

---

³⁷ Ilicki 1989

³⁸ Checinski 1982: 157

der ikke skulle skabes en 5. kolonne af zionister i Polen. Moczar anså urolighederne som en mulighed for at føre sig selv på banen. Han beskyldte ledende skikkelser i partiet for at tolerere jøderne. På trods af Gomulkas tale blev også han anklaget, idet han havde giftet sig med en jødinde. Magtkampen brød ud i lys lue. En af tendenserne i antisemitismen var en underliggende nationalisme, som foruroligede russerne, eftersom de var klar over, at den var vendt mod dem.

2.5 'Det zionistiske komplot'

I efteråret 1967 blev Adam Mickiewicz' klassiske teaterstykke "Dziady" fra 1800-tallet sat op på nationalteatret i Warszawa. Tilskuerne reagerede med applaus på de anti-russiske elementer i stykket. Det blev derfor besluttet at skære ned på antallet af forestillinger, og til sidst blev stykket taget helt af plakaten i januar 1968. Det fremkaldte protester blandt de studerende, som gik i optog til monumentet af Adam Mickiewicz. Optøget blev mødt med en yderst brutal politiaktion. D. 8. marts blev der indkaldt til et studentermøde på universitetet i protest mod den manglende frihed. Det fredelige møde blev mødt af modstand fra de såkaldte arbejdsværn. De følgende dage spredte urolighederne sig til andre dele af Polen. Myndighederne skred til massearrestationer og midlertidig lukning af universiteterne. En liste over de skyldige i urolighederne blev offentliggjort. De fleste på listen var jøder³⁹, og "det zionistiske komplot" gav næring til antisemitiske strømninger. Pressen tog aktivt del i den antisemitiske kampagne og tolkede urolighederne som zionistisk foranstaltet. På de lokale partimøder blev der talt om udvisning af alle zionister, som på dette tidspunkt var blevet ensbetydende med jøder.⁴⁰ Jaff Schatz beskriver den antisemitiske kampagne således: "*Ved at forene antisemitisme, chauvinisme og anti-intellektuelle med kulturrevolutionens patos fik denne udrensings- og ydmygelseskampagne en bredde og intensitet, som var meget stærkere end magthaverne havde regnet med*".⁴¹ Jøderne blev beskyldt for at være illoyale overfor den polske stat, hvilket man på ingen måde kunne tolerere.

I en tale d. 19. marts 1968 prøvede Gomulka at nedtone den antisemitiske kampagne. Gomulka var klar over, at han måtte tænke på Polens omdømme i udlandet. Det fik dog ikke hetzen mod jøderne til at stoppe, og emigrationen tog sin start. Den antisemitiske hetz viste sig at være et praktisk og virkningsfuldt politisk middel, som evnede at bortlede opmærksomheden fra den

---

³⁹ Lendvai 1971: 97-110

⁴⁰ Carlberg 1999: 50

⁴¹ Schatz 1989: 44

økonomiske krise, den stigende utilfredshed samt at afvæbne det polske samfund både moralsk og intellektuelt.

En af de, som oplevede hetzen, fortæller til *Jødisk Orientering*, hvordan forfølgelserne startede i marts 1968.⁴² Vedkommende, som ønsker at være anonym, blev åbenlyst overvåget af sikkerhedspolitiet. Om natten ringede det enten på døren, eller også ringede telefonen, men der var aldrig nogen i den anden ende.⁴³ Et andet eksempel stammer fra et af mine interviews. Her fortæller informanten, at han var bestyrer af et stort supermarked. Gradvist blev han degraderet og til sidst arbejdede han i delikatessen. Han klagede til de lokale myndigheder i byen, som svarede, at de intet kunne gøre, da ordren kom fra politbureauet. Den antijødiske hetz i forbindelse med studenteroprøret i marts 1968 afstedkom den tredje jødiske emigrationsbølge, hvor 15-20.000 ud af de blot 30.000 tilbageværende jøder forlod Polen.⁴⁴ For at opnå udrejsetilladelse skulle jøderne skrive under på en ed: *"Hermed erklærer jeg, at jeg er zionist, og at dette ikke er foreneligt med mit polske statsborgerskab"*. Proceduren blev iscenesat som en "frivillig" emigration for at legitimere fordrivelsen.

---

⁴² Jødisk Orientering, nr. 81, 1971

⁴³ Ibid.

⁴⁴ Ilicki 1988: 252-53

3.0 Dansk flygtningepolitik

3.1 FNs flygtningekonvention

I forbindelse med afslutningen på Anden Verdenskrig blev mange millioner mennesker, de såkaldte 'displaced persons', statsløse flygtninge. De havde intet statsborgerskab og var derfor rent juridisk retsløse. Derfor indkaldte FN medlemsstaterne til konference, hvor målet var at finde en løsning, som kunne afhjælpe situationen. Resultatet blev FNs flygtningekonvention fra 1951⁴⁵, som Danmark var det første land til at ratificere. Konventionen gav begrebet 'flygtning' et nyt indhold og en ny status. Flygtningenes retsstilling blev adskilt fra andre migranternes, da man ønskede at forbedre flygtningenes vilkår og sikkerhed.

Flygtningekonventionen var inspireret af idealet om universelle menneskerettigheder, som det er formuleret i Verdenserklæringen fra 1948. Konventionens flygtningebegreb kan kritiseres for at være temmelig uklart og for at være stykket sammen af vage definitioner. Det medfører, at flygtningebegrebets substans i høj grad er åben for fortolkninger, hvilket gør konventionen inkonsistent. I konventionens artikel 1 A beskrives en flygtning som en, der *"owing to well-founded fear of being persecuted for reasons of race, religion, nationality, membership of a particular social group or political opinion, is outside the country of his nationality and is unable or, owing to such fear, is unwilling to avail himself of the protection of that country"*.⁴⁶ I 1967 blev konventionen suppleret med en tillægsprotokol, som tog højde for de nye flygtningesituationer. Formålet var at give alle flygtninge, der omfattedes af konventionens definition, samme retsstilling uanset skæringsdagen d. 1. jan. 1951.⁴⁷ I 1969 blev det fra dansk side besluttet at modtage alle polske jøder, som blev forfulgt i deres hjemland, og som pga. af deres statsløse retsstilling ikke kunne vende tilbage til Polen. Isi Foighel påpegede i sine erindringer, at han fremførte et vægtigt argument i sagen: *"Jeg gjorde da også i udtalelsen opmærksom på, at Danmark tidligere – ligesom andre af Tysklands nabolande – havde ført en særdeles restriktiv asylpolitik, da jødeforfølgelserne satte ind i Tyskland i 30'erne. (...) Regeringen var særdeles lydhør og besluttede..."*.⁴⁸ I

---

⁴⁵ Konvention blev vedtaget 28. juli 1951, men den trådte reelt først i kraft i 1954.

⁴⁶ United Nations Convention relating to the Status of Refugees of 28 July 1951 article 1 A

⁴⁷ Protokol til konventionen om flygtninges retsstilling, www.menneskeret.dk, FN om flygtninge 1967

⁴⁸ Foighel 1997: 123. Citatet findes i næsten samme version i Foighel 2005: 148

næste afsnit vil jeg se nærmere på, hvilke argumenter der blev givet til fordel for den liberale flygtningepolitik. Var tidligere fejltagelser⁴⁹ afgørende for den politiske linie, således som Foighel beskriver det?

3.2 Baggrund for asyl

I Danmark, såvel som i andre lande, er der tradition for at anse asyl- og andre udlændingspørgsmål for et rent regeringsanliggende.⁵⁰ Asylpolitikens dilemma er defineret ved hensyn til kollektivet Danmark overfor international solidaritet. Efter anden verdenskrig og i særdeleshed i 1956-57, da de ungarske flygtninge kom til Danmark, så man en stigning i det statslige engagement i forsørgelsen og integrationen af flygtningene. Fra og med 1956-57 var den generelle opfattelse, at det påhvilede det offentlige at forsørge flygtningene.⁵¹ I 1969 blev det besluttet at tage imod et ukendt antal polske jøder. Men på hvilket grundlag blev beslutningen truffet? Hvilken viden lå beslutningstagerne inde med, og hvilke argumenter blev fremført i sagen? Det vil jeg i dette afsnit prøve at undersøge. Jeg har valgt tre forskellige kilder til dette formål. Først har jeg set på de depecher, der blev hjemsendt fra ambassaden i Warszawa til Udenrigsministeriet for at finde ud af, hvordan den politiske situation i Polen blev beskrevet. Depecherne var interne papirer, som indgik i udenrigsministerens beslutningsgrundlag. Dernæst har jeg fået adgang til Dansk Røde Kors' og Folkekirkens Nødhjælps arkiver, hvor jeg har set på mødereferater og lign. materiale. Endvidere har jeg søgt og opnået adgang til Udenrigsministeriets arkivmateriale om de polske flygtninge.

Den danske ambassade i Warszawa orienterede løbende Udenrigsministeriet om forholdene i Polen via de politiske indberetninger, der blev sendt hjem både som de såkaldte depecher og som telexer. Fra 1961-67 var S. Sandager Jeppesen ambassadør i Warszawa, og i 1968 overtog John Knox ambassadørposten i den polske hovedstad. Min hensigt med at benytte depecherne er at få indblik i, hvor meget og hvad den danske regering vidste om forholdene i Polen. I depechen fra d. 18.9.1967 blev Polens indenrigspolitiske situation kommenteret. Der stod:

"Kommunismen er ikke stærk nok i Polen til at tillade at føre en "national" indenrigspolitik".⁵² I depechen et par måneder senere

---

⁴⁹ Danmarks restriktive asylpolitik i 1930erne er behandlet af Lone Rünitz (2000)

⁵⁰ Månsson 1987: 60

⁵¹ Jensen 2000: 517

⁵² RA, Udenrigsministeriet, depecher, Warszawa, 1968-70, jr. nr. 5.A.3

d. 6.11 stod der, at Polen fra begyndelsen havde indtaget en yderliggående anti-israelsk holdning i Mellemøst-krisen. ”Også i dette spørgsmål går Polen i takt med Moskva”.⁵³ Disse analyser refererede til de politiske begivenheder i 1967, hvor seksdageskrigen i Mellemøsten gav anledning til nationale ytringer, som pga. kommunistpartiets manglende gennemslagskraft og Moskva-tro linie ikke blev tolereret. Der blev ikke nævnt noget om den voksende antisemitisme. I forbindelse med begivenhederne i marts 1968 blev der dog gjort opmærksom på ”den opdukkede antisemitisme”. D. 20.3. blev Gomulkas tale omtalt, som han holdt d. 19.3, og indholdet refereredes i korte træk. I talen opfordrede Gomulka til at man sonderede mellem jøder, der var gode polakker og jøder, der var kosmopolitter. Kosmopolitter var et af de ord, som under den anti-zionistiske hetz blev synonymt med jøder. Der blev i samme indberetning gjort opmærksom på, at den polske udenrigstjeneste, hvor mange jøder var ansat, kunne blive ramt af den orkestrerede antisemitiske kampagne, eftersom det polske Udenrigsministerium forlangte en udrensning af zionistiske elementer i egne rækker. Der blev informeret om, at Moczars partisaner benyttede enhver lejlighed til at afskedige jøder fra ledende stillinger. Efter denne redegørelse om jødernes skæbne og den voksende antisemitisme, blev emnet ikke omtalt før hen imod slutningen af året, hvor Gomulka atter holdt en tale, hvori emnet blev bragt på banen. Talen blev holdt i forbindelse med kommunistpartiets 5. Kongres. I den indenrigspolitiske del af talen vendte Gomulka atter tilbage til marts-urolighederne og slog med hårde ord ned på revisionisterne. Udtrykket blev brugt som synonym for jøde. Det hårde anslag skal måske ses som led i Gomulkas forsøg på at blive genvalgt som førstesekretær, hvilket lykkedes ham.⁵⁴

På grund af forholdene i Polen tog den norske Østeuropa-korrespondent Dag Halvorsen fra Arbeiderbladet kontakt til personer i hhv. Danmark, Norge og Sverige. Han skrev en opfordring om hjælpetiltag til de polske jøder fra skandinavisk side. Brevet er dateret Prag, d. 6. okt. 1968. Det blev i Danmark sendt til Dir. for Udenrigsministeriet Paul Henning Fischer, som i 1960 var ambassadør i Warszawa, udenrigspolitisk redaktør på Politiken John Danstrup, og fhv. stats- og udenrigsminister Jens Otto Krag. Kort skitseret handlede brevet om, at selvom den anti-zionistiske kampagne officielt var afblæst, kunne fortrolige kilder bekræfte, at jøder fortsat blev afskediget fra deres stillinger og

---

⁵³ Ibid.

⁵⁴ I appendix 2 findes en oversigt over det polske politiske system.

chikaneret af både politi og myndigheder.⁵⁵ Selvom jøderne kunne erhverve udrejsetilladelse til Israel for 5.000 n.kr., var problemet, at dem som ville til Israel allerede tog af sted i 1956. Derfor appellerede Halvorsen til de skandinaviske landes humanitære tradition med opfordringen om at lade jøder rejse til Norden. Pga. omstændighederne var det nødvendigt at vise forsigtighed og diskretion. I den afsluttende bemærkning henviste Halvorsen til Holocaust, idet han skrev, at *"jo mere innblikk en får i de polske jøders situasjon i dag jo mere rystende virker denne tragedie i det land hvor 99 % av den jødiske førkrigsbefolkning ble utryddet"*.⁵⁶ Halvorsen appellerede til den skandinaviske humanitære tradition uden at tvivle på dens eksistens. Her er derfor et eksempel på, at det humanitære aspekt er så gyldigt, at man kan bruge det som argument.

Halvorsens opfordring blev sendt rundt til alle relevante modtagere, hvilket blandt andet førte til, at hans henvendelse blev drøftet af de nordiske ambassadører i Polen. Konklusion på denne samtale fremgik af John Knox' skrivelse til Udenrigsministeriet d. 29.11. 1968. Heri anbefalede den danske ambassadør, hvordan Danmark *"ud fra humanitære synspunkter kan hjælpe de polske jøder"*, selvom man ikke kunne give noget skøn over, hvor mange polske jøder, der i teorien ville være interesserede i at komme til Danmark.⁵⁷ Knox skrev, at en offentlig udtalelse om mulig indvandring i Danmark ville skade forholdet til Polen, da man fra polsk side afviste alle beskyldninger om antisemitisme. Den svenske udenrigsministers kritik af Polens jødepolitik førte til afløsning af premierminister Cyrankiewicz' besøg i Sverige. Da Cyrankiewicz var på officielt besøg i Danmark i juni 1968, undlod den danske regering at kommentere jødeforfølgelserne i Polen. Begrundelsen var ifølge Hartling, at der ikke var materiale nok om sagen. Udtalelsen dækker over en ikke-konfronterende dansk politik. Ifølge forfatterne til *Dansk Udenrigspolitik Historie 5*, Olesen og Villaume, stod Danmark i pågældende periode for en række nationale initiativer til fremme af afspændingspolitikken, som tog udgangspunkt i demokrati og menneskerettigheder.⁵⁸ Knox afsluttede med at gøre opmærksom på, at mange af de polske jøder havde været medlemmer af det polske kommunistparti, og at der derfor ville kunne opstå sikkerhedsproblemer. Den danske ambassadør havde dermed samme tilgang til det polske jødespørgsmål som Halvorsen. Danmark skulle hjælpe ud fra

---

⁵⁵ RA, Udenrigsministeriet, almindelige journalsager, 1946-72, Jr. nr. 17.D.52.C, (1-4), 1968-72 (Polske Jøder)

⁵⁶ Ibid.

⁵⁷ Ibid.

⁵⁸ Olesen og Villaume 2005: 734 og 753

humanitære hensyn. Hjælpen skulle dog ikke gøres officiel, da det ville skade det polsk-danske forhold. Det var således udenrigspolitiske hensyn, der gjorde, at den danske regering skulle gå stille med dørene.

Næste gang emnet blev taget op til debat var ved et møde i justitsministeriet d. 25.2. 1969, hvor der var repræsentanter fra Arbejds-, Bolig-, Social- og Udenrigsministeriet til stede samt Rigspolitichefen og Dansk Flygtningehjælp. På mødet skulle det vurderes, hvilke muligheder der var for at modtage et antal polske jøder. Det blev aftalt at etablere let adgang for polske jøder til at søge om indrejsemulighed til Danmark. Både Tilsynet med Udlændinge og ambassaden ville gå bort fra den sædvanlige rutine og i stedet fremskynde behandlingen af visumandragender.⁵⁹ Hvis antallet af ansøgninger med tiden antog et foruroligende omfang i form af flere end et par hundrede i alt, skulle spørgsmålet tages op igen af justitsministeriet, som skulle indkalde til et nyt møde.⁶⁰ Det blev dermed besluttet at tage imod et par hundrede jøder og så tage situationen op til overvejelse igen. D. 11.4. 1969 berettedes der fra den danske ambassade om stadig diskrimination af polakker af jødisk afstamning.⁶¹ Et rigtigt godt eksempel på, hvordan Danmarks stilling i sagen begrundes, er et brev fra Udenrigsministeriets fungerende kontorchef, Trier Jacobsen, til den danske ambassadør i Tel-Aviv: *"Baggrunden for denne aktion er det humanitære synspunkt, da vi nødtigt ser, at en polsk jøde ikke skulle have mulighed for at udrejse inden 1.9., såfremt der fra vor side har været muligt at bistå"*.⁶² Datoen d. 1.9. refererede til den dag, som den polske regering havde sat som frist for fri udrejse, hvilket det polske nyhedsbureau P.A.P. oplyste d. 11.6. 1969. I et notat af kontorchef Krog-Meyer fra d. 26.6. blev det fastslået, at det ikke var muligt at afgøre om fristen ville medføre et større jødisk udrejsepres fra Polen til Danmark. Fristen viste sig dog aldrig at blive overholdt fra polsk side, men den bevirkede, at vilkårene for at komme til Danmark blev yderligere liberaliserede.⁶³ Danmark gik over til at praktisere automatisk visumudstedelse for polske jøder.

Det mønster, som tegner sig ved orientering i Udenrigsministeriets korrespondancer med bl.a. Dansk Flygtningehjælp, viser et entydigt billede af, at de humanitære hensyn var baggrunden for at modtage de polsk-jødiske flygtninge. De danske myndigheder var i hvert fald siden d. 20.3. 1968 klar

---

⁵⁹ RA, Jr. nr. 17.D.52.C

⁶⁰ Ibid.

⁶¹ Ibid.

⁶² Ibid.

⁶³ Ibid.

over, at jøder blev chikaneret i Polen. Man ønskede ikke at offentliggøre politikken, da man frygtede for dens indvirkning på forholdet mellem Polen og Danmark. Det syntes at være indiskutabelt, at der fandtes en nordisk humanitær tradition, og det er ud fra denne forståelsesramme, at man skal betragte den liberale politik. Både embedsmænd, Halvorsen og Isi Foighel refererer til denne tradition, uden den bliver defineret en eneste gang. Foighel skriver: *"Da den danske regering besluttede at åbne grænserne for de forfulgte, så var dette et udtryk for, at man dog i Danmark havde lært noget af Europas nyeste historie, og man viste derved, at man var parat til at leve op til den humanitære tradition, vi har"*.⁶⁴ Opfattelsen af den humanitære tradition skal forstås i sammenhæng med oktober 43, der gav Danmark et image af at være demokratiets forkæmper. Myten eksisterede sammen med romantiske forestillinger om et rodfæstet demokrati, grundtvigiansk humanisme og tolerance.⁶⁵ Selvom man kan indvende en række forbehold, som ville punktere myten, så var det danske selv billede stærkt nok til at fungere som belæg for at føre en bestemt politik.⁶⁶ Hjemmelen var, at qua den humanitære tradition havde Danmark et ansvar og forpligtigelse til at handle. Det var den forståelsesramme, som man tænkte og traf beslutninger ud fra. Når først de polsk-jødiske flygtninge var kommet til Danmark, virkede de forstærkende på det danske image og bekræftede myten om den humanitære tradition.

Da jeg startede mine undersøgelser på RA søgte jeg efter, om der skulle være blevet nedsat et særligt udvalg i forbindelse med de polsk-jødiske flygtnings ankomst til Danmark. Jeg kunne imidlertid ikke finde frem til et sådant udvalg. Men både i Dansk Røde Kors' og Udenrigsministeriets arkiver findes henvisninger til et embedsmandsudvalg vedrørende flygtninge i Danmark.⁶⁷ Det er ikke til at afgøre, om det omtalte udvalg har noget særligt at gøre med de polsk-jødiske flygtninge. Ifølge Røde Kors var departementschef Finn Nielsen, Socialministeriet, formand for udvalget. I Kraks Blå Bog er dette udvalg dog ikke nævnt på listen over Niensens formandsposter. Alligevel vil det være oplagt at undersøge socialministeriets arkiver, hvilket dog ikke faldt inden for rammerne af dette speciale.

---

⁶⁴ Foighel 1983: 74

⁶⁵ Bak 2002: 81

⁶⁶ Det problematiske ved denne grundfortælling bliver behandlet af Sofie Lene Bak i *Jødeaktionen oktober 1943* (2001).

⁶⁷ RA, jr. nr. 17.D.52.C og DRK pk. 673

3.3 Forholdet til pressen

Som det blev klart i afsnittet herover, var det magtpåliggende for de danske myndigheder, at en evt. hjælpeaktion for de polske jøder ikke blev offentliggjort. Allerede d. 29.11 1968 gør ambassadør John Knox opmærksom på, at en offentlig udtalelse ville have skadelige virkninger på forholdet mellem Polen og Danmark. På mødet d. 25.2. 1969 blev det besluttet, at der skulle drages omsorg for, at trafikken mellem Polen og Danmark ikke blev omtalt i dagspressen. Dette blev åbenbart taget til efterretning, for d. 17.4. 1969 fremhævede kontorchef Krog-Meyer, at det fra Udenrigsministeriets side var ønskeligt at hjælpearbejdet så vidt muligt ikke blev omgivet af publicity, der evt. kunne belaste det dansk-polske forhold i unødvendig grad.⁶⁸ Argumentet for denne påpasselighed blev flere gange opgjort til at handle om at beskytte det dansk-polske forhold.

På trods af ambitionerne om ikke at inddrage pressen, bragte Ekstra Bladet alligevel en artikel d. 9. juli 1969: "*Hundrede af øst-emigranter til Danmark*". Ekstra Bladet skrev, at 500-600 emigranter var på vej til Danmark fra en række østeuropæiske lande. Det hed sig endvidere, at Dansk Flygtningehjælp havde stillet sig til rådighed, selvom det drejede sig om legal udvandring. Ekstra Bladet vurderede, at myndighedernes diskretion stammede fra et ønske om at undgå en ny offentlig debat om indvandring i Danmark. Artiklen blev taget seriøst, hvilket man kan se af de efterfølgende reaktioner. Samme dag blev der udarbejdet en notits, som orienterede om sagen, og hvordan den skulle håndteres. I samarbejde med justitsministeriet blev det aftalt, at justitsministeriet forestod besvarelser af pressens spørgsmål. Det skulle meddeles, at der ikke lå mere i sagen end at Danmark skulle fungere som første destination i Vesten, hvorefter emigranterne skulle omdestineres. Det blev overvejet, hvorvidt kortene skulle lægges på bordet med en henstilling til pressen om, at sagen blev dysset ned. Ideen frafaldt, da der var enighed om, at der ikke var nogen garanti for, "*at der ikke eventuelt er en avis, der springer uden for folden*", som sekretær i U.M. Peter A. Sally skrev i notitsen.⁶⁹ Justitsministeriet oplyste, at Ekstra Bladet den foregående dag havde rettet henvendelse til Tilsynet med Udlændinge, som meget kraftigt havde bedt om, at sagen ikke blev omtalt. Dette ønske havde avisen siddet overhørig. Ambassaden i Warszawa blev underrettet samme dag via telex.⁷⁰ Heri bliver det understreget, at yderligere presseomtale skulle undgås eller

---

⁶⁸ RA Jr. nr. 17.D.52.C

⁶⁹ RA jr. nr. 17.D.52.C

⁷⁰ RA jr. nr. 17.D.52.C

neddæmpes. Udenrigsministeriets sekretærvagt blev også underrettet og fik instrukser om, hvordan sagen skulle behandles. Hvis pressen skulle henvende sig, skulle der henvises til, at sagen hørte under justitsministeriet. På denne notits til sekretærvagten var der med håndskrift tilføjet, at B.T. ringede d. 11.7. om aftenen og spurgte til sagen. Ekstra Bladets artikel havde vagt opmærksomhed, men de få oplysninger, som var tilgængelige for pressen, affødte ikke flere artikler. Sagen omkring Ekstra Bladet viste, at man overvejede at orientere pressen, men at man alligevel besluttede at holde den udenfor. Det fremgår ellers både af *Flygtningenes Danmarkshistorie* og Nina Roths artikel, at de danske myndigheder bad Dansk Flygtningehjælp og samtlige danske medier om ikke at omtale polakkernes ankomst i de første måneder.⁷¹ Da ingen af fremstillingerne anfører kilden til denne oplysning, tog jeg kontakt til forfatterne bag *Flygtningenes Danmarkshistorie*. De kunne ikke sige mig, hvor de havde oplysningen fra. Jeg har ikke fundet et dokument, som kan bevise, at pressen blev orienteret om sagen og på samme tid opfordret til diskretion. Men da det var svært at skjule en flygtningestrøm på 100 mennesker om ugen, er det sandsynligt, at pressen med tiden selv opsøgte eller blev orienteret ad uformelle veje. En artikel i Politiken d. 21.10. 1969 dokumenterede, at Politiken i hvert fald havde kendskab til flygtningene på St. Lawrence.⁷² Artiklen handlede om problemer med flaskehalse i forbindelse med den store tilstrømning af flygtninge. Politiken forklarede, at flygtningene kom fra Østeuropa som følge af besættelsen af Tjekkosllovakiet. Mere konkret blev avisen ikke, så diskretionslinien blev som sådan overholdt.

I et referat fra et forretningsudvalgsmøde i Dansk Flygtningehjælp fra d. 29.10. 1969 blev spørgsmålet omkring pressen diskuteret. Formand Isi Foighel gav på mødet udtryk for, at presset fra journalisterne i den forløbne tid var blevet så stærkt, at man var bange for ikke at kunne styre det længere. Det blev drøftet, om det var på tide at orientere pressen, men man følte ikke, at man kunne bedømme konsekvenserne. Derfor skulle Foighel tage sagen op med de forskellige ministerier. Det virker som om, at myndighederne endnu ikke havde givet pressen en officiel orientering om de polsk-jødiske flygtninge. D. 12.11 rejste socialdemokraten MF Kristian Albertsen spørgsmålet i folketinget, hvor han spurgte udenrigsministeren, ”om man fra dansk side kan foretage sig noget for at hjælpe de jødiske mindretal, som i en

---

⁷¹ Fenger-Grøn og Grøndahl 2004: 58 og Roth 1999: 15

⁷² Politiken (21.10.1969)

række lande føler sig stærkt truet?”.⁷³ Udenrigsministeren svarede, at Danmark som bekendt førte en yderst liberal politik over for flygtninge, men at han ifølge sagens natur var hindret i at gå i enkeltheder, da dens slags sager skulle behandles med diskretion. Både spørgsmål og svar blev fremført på en meget politisk, indirekte måde, hvor indholdet ikke blev konkretiseret. Der refereredes kun til østeuropæiske lande, og Polen blev ikke nævnt. Albertsens spørgsmål gik også på, at han ønskede at få bekræftet, om man fra dansk side gjorde, hvad man kunne angående det humanitære. Der synes at herske politisk konsensus, og Albertsens spørgsmål fremstår mest af alt som oppositionens behov for at markere sig. Dagen efter sagen havde været oppe i folketinget, blev den refereret i pressen, og i de efterfølgende dage startede skriverierne om de polsk-jødiske flygtninge. Men hvorfor blev sagen rejst i Folketinget i november på et tidspunkt, hvor flygtningene længe var strømmet til landet? Måske var der en aftale mellem Hartling og Albertsen om, at spørgsmålet først kom på tale, når tiden var ”moden” til det. Og på samme måde som sagen blev holdt hen politisk, blev den også holdt tilbage i medierne. Den politiske italesættelse af emnet fungerede derved som en slags tilladelse til, at pressen kunne begynde at skrive om sagen.

Det fremstår som om, at den fælles strategi havde været ikke at orientere pressen, da man var usikker på, om diskretionen ville blive overholdt. Med tiden fik pressen sandsynligvis alligevel kendskab til sagen gennem uofficielle kanaler, men først efter d. 12.11. 1969 kunne denne viden dokumenteres med officielle udtalelser. Poul Hartling skrev i sine erindringer, at forbindelser til pressen hørte til udenrigsministerens dagligdag. Og for udenrigsministeren havde forholdet til pressen en særlig betydning, da mange udenrigspolitiske forviklinger stammede fra en forkert gengivelse af et referat i pressen. De udenrigspolitiske journalister skulle derfor være præget af en særlig ansvarsfølelse, så pressen ikke skabte unødvendige konflikter. *”Det er almindeligt kendt”,* skrev Hartling, *”at man undertiden har brug for at udtale sig til pressen off the record”*.⁷⁴ Hartling havde efter eget udsagn et særligt forhold til en gruppe udenrigspolitiske journalister, som han mødtes med i den såkaldte d’Angleterre-klub. En gang om måneden samledes han med journalisterne, bl.a. udenrigspolitisk redaktør på Politiken John Danstrup, og her kunne han tale fortroligt med journalisterne, uden hans udtalelser blev misbrugt.

---

⁷³ Folketingstidende, 1969-70, 121. årgang, bd. I, nr. 1-147, sp. 1134, spørgsmål til ministrene, 12.11. 1969

⁷⁴ Hartling 1981: 122

Mon ikke Hartling havde ladet et ord eller to falde omkring situationen med polske jøder i dette forum? Sådanne uofficielle konstellationer ville i hvert fald forklare, hvorfor det lykkedes at være diskret helt frem til november måned 1969. Journalisterne blev informeret om vigtigheden af at bevare diskretionen, og de fik samtidig svar på deres spørgsmål.

D. 17.12. 1969 blev situationen med de jødiske flygtninge fra Polen taget op på udenrigsministerens pressemøde, hvor regeringen fik chancen for at forklare sig: *"Det har været nødvendigt fra regeringsside, og også for flygtningehjælpen, at være mere tilbageholdende over for offentligheden, end vi bryder os om. Men man måtte – og det gjaldt også en nylig forespørgsel i folketinget – først sikre, at der ikke ved offentlig omtale fremkaldtes nogen provokation, der kunne medføre en reaktion i form af restriktioner, der kunne hindre medmenneskers mulighed for at komme ud i det fri"*.⁷⁵ Her kom myndighedernes officielle forklaring på, hvorfor offentligheden ikke var blevet orienteret tidligere. Det var imidlertid første gang, at jeg stødte på, at baggrunden for at være diskret blev begrundet med hensyn til de tilbageværende jøder i Polen. I tidligere dokumenter fra Udenrigsministeriet blev det formuleret, som at forholdet mellem Danmark og Polen ville tage skade af publicityen. Måske har man ment, at det var lettere at forsvare tilbageholdenheden, når den var af hensyn til de polske jøder? Hvorfor regeringen valgte at holde pressemøde d. 17.12. 1969 har jeg ikke kunnet finde forklaringer på eller omtale af i kilderne. Men regeringen havde måske haft tilpas mulighed for at se tiden an og afvente den polske reaktion.

3.4 Dansk Flygtningehjælp

Dansk Flygtningehjælp blev oprettet i 1956 som et samarbejdsorgan i forbindelse med, at ungarske flygtninge kom til landet. Grundstenen til organisationen blev dog lagt allerede i 1952, hvor Dansk Røde Kors tog initiativ til at samle de syv humanitære organisationer, der til at begynde med udgjorde Dansk Flygtningehjælp.⁷⁶ I 1956 i anledning af modtagelsen af de 1.000 ungare⁷⁷, som regeringen havde indbudt til at få asyl i Danmark, blev Flygtningehjælpen udvidet til 11 medlemsorganisationer, hvor bl.a. Folkekirkens Nødhjælp og Mosaik Trossamfund blev en del

---

⁷⁵ RA jr. nr. 17.D.52.C

⁷⁶ Gammeltoft-Hansen og Andersen (ed) 1983: 21

⁷⁷ D. 27.11 1956 indbød den danske regering 1.000 ungare til at få asyl i Danmark, som ankom med særtog d. 30.11 1956. Der kom i alt 1.400 ungare til landet, hvoraf ca. 800 valgte at blive i Danmark. Kilde: Grøndahl og Fenger-Grøn 2004: 31 og 44.

af samarbejdet.⁷⁸ I den forbindelse blev Dansk Flygtningehjælp endeligt konstitueret, og arbejdet med flygtninge blev både kendt og anerkendt af myndighederne og befolkningen. Dansk Flygtningehjælps formål var dengang, såvel som i dag, at bistå myndighederne ved anbringelse af flygtninge i Danmark.

Flygtningehjælpens ansvarsområder lå dengang som nu indenfor modtagelse og integration af flygtningene her i landet samt at støtte flygtningearbejdet ude i verden. Dansk Flygtningehjælp er en privat organisation, men opgaverne er en del af den offentlige forvaltning.

De polsk-jødiske flygtninge blev overført til Dansk Flygtningehjælps varetægt for en periode på 18 måneder, når deres sag var færdigbehandlet i Tilsynet med Udlændinge (Fremmedpolitiet), som havde ansvaret for flygtningene, indtil de fik bevilget opholdstilladelse. Efter at have været i Dansk Flygtningehjælps varetægt overtog de sociale myndigheder ansvaret for flygtningene. Ud over rådgivning og indkvartering bestod flygtningehjælpen af et sprogkursus fire timer dagligt, fem gange om ugen, der alt efter behov varede 4-6 måneder. Efter det første midlertidige ophold på St. Lawrence eller på hotel, blev flygtningene placeret i den almene boligmasse.⁷⁹ Flygtningenes arbejdsplacering blev varetaget af konsulenter, som kom fra arbejdsformidlingen. Forskellen på konventionsflygtningene og andre indvandrere lå i høj grad i deres ankomst til Danmark.

Flygtningenes integration i det danske samfund foregik efter et tilrettelagt program, som skulle sikre hurtig og nem integration.⁸⁰ Det bliver i dag kaldt 'den danske model', som dækker over samarbejdet mellem humanitære organisationer og statslige myndigheder, hvor der udvikles metoder og strategier, som staten sponsorerer. I arbejdet med flygtningene har man altid koncentreret sig mest om den materielle og sproglige integration. Dette arbejde betales af staten, mens de øvrige opgaver, herunder det kulturelle arbejde og informationsarbejdet, betales af private indsamlede midler.⁸¹ Den sprogundervisning, de polske jøder modtog, var tilrettelagt efter moderne principper. Den byggede på audiovisuelle idéer, hvor man anvendte moderne sproglaboratorier.⁸² Det var første gang, der blev etableret en egentlig sprogskole for flygtninge.⁸³

---

⁷⁸ I dag består Dansk Flygtningehjælp af 21 humanitære organisationer.

⁷⁹ Det var en forholdsvis ny procedure, at flygtningene tidligere blev placeret i Vestre Fængsel i den første periode i Danmark

⁸⁰ Henriksen 1985: 162-64

⁸¹ Månsson 1987: 61

⁸² Kempinski og Krasnik 1972: 70

⁸³ Fenger-Grøn og Grøndahl 2004: 68

Da de jødiske flygtninge fra Polen begyndte at strømme til landet i løbet af sommeren 1969, var Dansk Flygtningehjælp gearret til at modtage 50-100 flygtninge om året. I efteråret 1969 kom der omkring 100 flygtninge til Danmark om ugen. Det betød, at hele strukturen måtte ændres. Man blev nødt til at gå bort fra princippet om, at hver flygtning havde sin faste rådgiver, hvilket førte til, at samtlige socialrådgivere sagde op i januar 1970. Det blev kendt som 'socialrådgiversagen' og blev grundigt behandlet i Politiken, hvilket jeg kommer ind på i min analyse i kapitel 6.5. Sagen var blot et eksempel på et af de problemer af logistisk art, som Flygtningehjælpen kæmpede med i forbindelse med at skulle øge kapaciteten. Arbejdet blev præget af ad hoc løsninger, som både var til gene for medarbejdere og flygtninge. Det var imidlertid svært at planlægge sig ud af problemerne, da det var vanskeligt at få overblik over, hvor mange der ville benytte sig af tilbuddet om at komme til Danmark.

'Skibet', som St. Lawrence efterhånden blev kaldt i daglig tale, blev mange af de polske jøders første "hjem" i Danmark. St. Lawrence var et norsk hotelskib, som Dansk Flygtningehjælp lejede. Studenterorganisationen DIS (Danmarks Internationale Studenterkomite) varetog den daglige ledelse. Skibet lå ved Kalvebods Brygge, og det kunne rumme omkring 300 flygtninge af gangen. Fotografiet af St. Lawrence er nærmest blevet et ikon og et symbol på de jødiske flygtninge fra Polen. Billedet findes bl.a. på Dansk Jødisk Museum, og det blev brugt som illustration i pressen. Mange danskere kan ikke huske de polske jøder, men de kan huske deres 'skib', som lå i havnen. Man erindrer ofte ved at genkalde sig billeder, men det er sjældent, at folk kan huske historien, som hører sammen med fotografiet i deres hukommelse. Livet om bord på St. Lawrence er skildret i Hanne Kaufmanns erindringer "*Alle disse skæbner*" (1970). Hun opdagede ved et tilfælde i starten af oktober 1969, at flygtningene fra Polen boede på St. Lawrence, hvorefter hun blev selvbestaltet frivillig hjælper på skibet.⁸⁴ Der var blandede meninger om Kaufmanns virke, men ikke desto mindre var hun et eksempel på den fremherskende holdning blandt danskerne: Man ville gerne hjælpe flygtningene.

3.5 Delkonklusion

Den danske politiske linie blev lagt med udgangspunkt i at undgå konfrontation med Polen. Af samme grund blev jødeforfølgelserne ikke kommenteret overfor Cyrankiewicz, da han var på statsbesøg i Danmark. Man ønskede ej heller at pressen

---

⁸⁴ Kaufmann 1970: 152

omtalte de jødiske flygtninge. Selvom Danmark havde ratificeret Flygtningekonventionen, var det ikke den, som dannede grundlag for beslutningen om at modtage jøderne fra Polen. Der argumenteredes i stedet ud fra, at Danmark burde følge landets humanitære tradition. Dette skabte ikke debat, og der syntes at herske politisk konsensus. Den økonomiske højkonjunktur tillod deslige en liberal flygtningepolitik. De tidligere fejltagelser fra 1930ernes restriktive flygtningepolitik, der gik ud over de tyske jøder, nævnes ikke i argumentationen, selvom Foighel eftersigende skulle have bragt emnet på banen. Derfor kan det godt have spillet en rolle alligevel. Det var måske blot mere gunstigt og bekvemt at italesætte det positive argument, som den humanitære tradition udgjorde.

Det lader til, at den danske presse ikke blev officielt orienteret af myndighederne førend medio november, og pressens kendskab til St. Lawrence og de polske jøder måtte derfor stamme fra uofficielle kilder. At denne mulighed fandtes understøttes af Hartlings erindringer. Det virkede som om, at det i løbet af oktober blev sværere og sværere at undgå omtale af flygtningenes tilstedeværelse i Danmark, idet flygtningene blev ved med at strømme til landet i stort tal. I den første uge af oktober opdagede Hanne Kaufmann ved et tilfælde, at St. Lawrence var beboet af jødiske flygtninge fra Polen. Senere i oktober kom Politikens artikel, hvor der dog ikke blev sat navn på flygtningegruppen. Sidst i oktober gjorde Isi Foighel tilmed opmærksom på, at presset fra medierne var stigende. Men alligevel blev der først skrevet om flygtningegruppen d. 13.11. efter Hartlings udtalelser i Folketinget. Det fremstår hermed som om, at politikernes italesættelse af emnet, selvom de polske jøder heller ikke blev præciseret i denne sammenhæng, indirekte gav pressen anledning til at skrive om emnet.

4.0 De polsk-jødiske flygtninge i Danmark

4.1 Hvor mange?

Fra 1969-1973 kom der flere tusinde polsk-jødiske flygtninge til Danmark. Det præcise antal kendes ikke, og tallet varierer fra kilde til kilde. I bogen *Blandt danske jøder* fra 1996 laver Linda Horowitz et fotografisk portræt af de danske jøder. Heri angives antallet af flygtninge i det indledende historiske afsnit, som er skrevet af dr.phil. Hanne Trautner-Kromann, der er professor ved Lunds Universitet, til 2.000, medens der inde i selve teksten til billederne står, at der alene i 1969 ankom godt 3.000 polsk-jødiske flygtninge til Danmark.⁸⁵ Denne divergens i både antal og periode optræder i et og samme værk, og det illustrerer tydeligt, at der ikke er en klar opfattelse af, hvor mange flygtninge der egentlig kom til Danmark. Hverken Dansk Flygtningehjælp eller Danmarks statistik har et præcist tal for de polsk-jødiske immigranter, og derfor skal hver enkel, der beskæftiger sig med emnet, selv regne på antallet. En af grundene til at resultaterne divergerer i så høj grad er, at definitionen af flygtningene varierer fra den ene udregning til den anden. Spørgsmålet om, hvem der skal tælles med i statistikken, kan besvares forskelligt. Dertil kommer det faktum, at mange af flygtningene rejste videre til andre lande efter et kortere ophold i Danmark. Disse flygtninge er måske blevet registreret i én optælling, men ikke i en anden. Desuden opstår der også en forskel i og med, at der forekommer forskellig afgrænsning af perioden. Den største immigration fandt sted i 1969-70. Herefter faldt antallet atter, men der ankom en betydelig mængde flygtninge helt frem til 1973. Nogle optællinger vælger dog alligevel at definere perioden for ankomsten til Danmark som værende 1969-72, uden dette nødvendigvis fremgår klart. Det gør heller ikke forvirringen mindre, at mange i denne sammenhæng pålidelige kilder når frem til vidt forskellige resultater endog inden for den samme periode. Som en illustration herpå vil jeg først henvise til en undersøgelse fra 1990 foretaget af Socialforskningsinstituttet, som hedder *Flygtninge i Danmark*. Her står, at: ”På grund af en opblussen af antisemitismen i Polen flygtede omkring 7.000 polske jøder i årene 1969-72 til Danmark. Mange fortsatte videre til andre lande, men ca. halvdelen blev boende her i landet”.⁸⁶ Det giver et ca. antal på 3.500 polsk-jødiske flygtninge. Til sammenligning oplyser Dansk Flygtningehjælp, at der fra 1965-74 ankom i alt 3.364 flygtninge

---

⁸⁵ Horowitz 1996

⁸⁶ Melchior 1990: 49

fra Polen.⁸⁷ Dette tal dækker naturligvis ikke kun over de polske jøder, da flygtningestrømmen først startede i 1969, men ikke desto mindre er tallet for alle flygtninge fra Polen lavere end socialforskningsinstituttets angivelse af polske jøder. Et andet eksempel på de noget forskellige regnestykker er forskellen på oplysningerne fra Isi Foighel, daværende formand for DF, og Arne Piel, daværende generalsekretær for DF. Foighel opgiver, at der i 1969 ankom 2.000 flygtninge fra Polen til Danmark.⁸⁸ Til sammenligning oplyser Arne Piel, at der kom 1089 flygtninge af polsk-jødisk oprindelse til Danmark i 1969 – altså ca. det halve.⁸⁹ Endnu en troværdig kilde er daværende socialminister Nathalie Linds oplysning om, at der kom 1550 polsk-jødiske flygtninge til Danmark i 1969.⁹⁰ Det illustrerer vist i al sin tydelighed, at selv yderst troværdige kilder – i hvert fald på papiret – når frem til meget forskellige antal.

Som sagt er en af grundene til, at tallene varierer, at der kan herske tvivl om, hvem der skal indgå i statistikken. De, som direkte blev opfordret til at emigrere fra Polen, var polakker af jødisk afstamning. Mange af disse polske jøder var blevet gift med katolske polakker. Når familier af blandede ægteskaber flygtede til f.eks. Danmark, kunne hele familien figurere i en optælling over de polsk-jødiske flygtninge, medens kun de jødiske familiemedlemmer figurerede i en anden opgørelse. Samtidig kom der også flygtninge, som forsøgte at slippe væk fra det kommunistiske system, de såkaldte afhoppere. Disse flygtninge har intet med de polsk-jødiske flygtninge at gøre, men de kan være svære at skille fra i regnestykket. F.eks. udgav en polsk skuespiller sig for at være jøde for at slippe ud af Polen. Historien blev bragt i Berlingske Tidende d. 18.4. 1971.

Jeg vil gerne nå frem til et tal, som dækker over alle dem, der blev tvunget til at rejse pga. af den antisemitiske hetz i Polen. Hetzen gik tilmed ud over konvertitter og i tilfælde af blandede ægteskaber blev hele familien berørt, når den ene ægtefælle mistede sit job. Det afgørende for mig er derfor, at dem som blev ofre for kampagnen, og som kom til Danmark som følge af en ufrivillig emigration, bliver betegnet som polsk-jødiske flygtninge. Jeg vil ikke tælle dem med, som var her i kortere tid og dernæst tog videre til andre lande. I statistisk årbog er gruppen opført som statsløse, og i 1969 anføres i *tabel 42, Ind- og udvandring i 1969*, at der kom 1.133 statsløse til Danmark det år. Statistisk årbog har

---

⁸⁷ Dansk Flygtningehjælp 1997: 4

⁸⁸ Foighel 1983: 74

⁸⁹ Christensen 1972: 69

⁹⁰ Lind: Samråd i Folketingets Finansudvalg d. 4.2.1970.

desværre ikke tallene for 1970, da Danmarks Statistik ikke opgjorde tallene for dette år, men tallet for 1971 er 380⁹¹. For 1972 er tallet 359⁹² og endeligt er tallet for 1973 218⁹³ statsløse immigranter. Man kan altså ikke finde det fuldstændige tal ved kun at bruge Statistisk Årbog. Arne Piel skrev i en publikation fra Institut for social medicin, Københavns Universitet, at der kom 1089 flygtninge til Danmark af polsk-jødisk oprindelse i 1969.⁹⁴ I 1970 kom der 489 og i 1971 kom der 461. Eftersom Arne Piel skrev dette i 1972, havde han ikke det fuldstændige tal for dette år. Man kan derfor heller ikke nøjes med Arne Piels tal. Man kan dog konstatere, at de to opgørelser stemmer nogenlunde overens med hinanden. Forskellen på det samlede antal flygtninge fra år 1969 til 1971 er under 50, og det må siges at være en lille difference i forhold de eksempler, som jeg har nævnt ovenfor. Ved at bruge Arne Piels tal for 1969-71 og Statistisk Årbog for 1972-73 får jeg et samlet antal af polsk-jødiske flygtninge på 2.616. Dette tal skal betragtes som en tilnærmelse. Hvis jeg i stedet vælger at bruge det tal, som socialminister Lind oplyste for 1969, så skal jeg lægge godt 400 til mit resultat. Dermed når jeg op på omkring 3.000 flygtninge. Jeg slutter derfor, at der kom mellem 2.600 og 3.000 polsk-jødiske flygtninge til Danmark, men mere præcist kan det tilsyneladende heller ikke gøres. Selvom tallet ikke er nøjagtigt, kan det konstateres, at der kom langt flere flygtninge end forventet.

4.2 Hvem var flygtningene?

Det var en mangfoldig gruppe af flygtninge, som kom til Danmark. Ifølge Kempinski og Krasniks undersøgelse, som bygger på et udsnit af flygtninge-gruppen, var 45 % over 50 år og 29 % under 30 år.⁹⁵ Tallene dækker over familier bestående af forældre med deres store eller voksne børn. Der kom også forholdsvis mange ældre og handicappede til landet, da Danmark ikke havde opstillet kriterier for alder og uddannelse på samme måde som f.eks. Sverige og Holland gjorde.⁹⁶ Spørgsmålet om identitet blev højaktuelt i forbindelse med den polsk-jødiske tvangsemigration. Der opstod i høj grad et skisma omkring selvvalgte og påtvungne identiteter, og i forbindelse med emigrationen blev flygtningene tvunget til redefinere deres etniske tilhørsforhold. Det polske styre gav flygtningene prædikatet 'jøder', selvom mange indenfor gruppen ikke følte sig jødiske eller betragtede sig selv som jøder.

---

⁹¹ Statistisk Årbog 1971 tabel 38

⁹² Statistisk Årbog 1972 tabel 37

⁹³ Statistisk Årbog 1973 tabel 42

⁹⁴ Kempinski og Krasnik 1972

⁹⁵ Ibid.

⁹⁶ Fenger-Grøn og Grøndahl: 2004: 56

Mange var sekulariserede og assimilerede og så sig selv som polakker af jødisk afstamning, hvor religionen var underordnet den kulturelle tilknytning til jødedommen.⁹⁷ Den jødiske identitet og det etniske tilhørsforhold, som det polske styre gav denne gruppe, var derfor for mange en påtvungen identitet, som ikke svarede til egen selvforståelse, og som de ikke kunne relatere til. Andre kunne ikke relatere til den polske identitet, og var frustrerede over den manglende danske forståelse. I filmen *Hanoshrim* beskrev en kvinde denne side af problematikken på følgende måde: ”*For danskerne forbliver vi altid polakker. At man er jøde fra Polen, forstår danskerne ikke (...) Spørger man, hvem jeg er, kan jeg kun svare: jøde. Jeg siger ikke 'af mosaisk tro', for jeg har ingen tro. Og dog føler jeg mig som jøde. Det spiller ingen rolle, at jeg er født i Polen og bor i Danmark. Sagen er, at jeg er jøde*”.⁹⁸ Ilickis undersøgelse viser, at uddannelse og bopæl er afgørende for det nationale tilhørsforhold. De højtuddannede og Warszawa-borgerne betragtede sig i overvejende grad som polakker, medens lavere uddannede og folk fra resten af Polen hovedsageligt så sig selv som jøder. Dette billede ændrede sig efter den antisemitiske kampagne i 1968 og den efterfølgende emigration. Ilicki registrerede en identitetsforandring blandt de jøder, som kom til Sverige. Hovedparten følte sig nu som jøder og kun en lille del beskrev sig selv som polakker. Ændringen havde dog ikke betydning for det religiøse tilhørsforhold, eftersom den jødiske identitet blev opfattet kulturelt.⁹⁹ Selvom man ikke direkte kan overføre dette på gruppen i Danmark, da gruppen var demografisk anderledes end den svenske, kan man forestille sig, at tendensen vil være den samme. Mine interviews tyder på dette.

Mange af de polsk-jødiske flygtninge, som kom til Danmark, havde betjent høje stillinger i det polske statsapparat og havde en akademisk uddannelse bag sig. Men i Danmark oplevede mange familier et fald i social status, da sprogproblemet kom i vejen for at besætte høje stillinger. Dertil var forskellen på det danske og polske samfundssystem meget stor på visse områder, så man kunne ikke umiddelbart overføre de forskellige uddannelser til danske forhold. Derfor kunne mange ikke få ansættelse indenfor deres fag, hvilket gjaldt jurister, nationaløkonomer og journalister, medens det gik bedre for læger og ingeniører. Blandt gruppen af flygtninge var der også mange, som havde haft en højtstående position i det polske samfunds kulturliv. Heriblandt var forfattere, filminstruktører og musikere. En af infomanterne fra mine

---

⁹⁷ Ilicki 1989

⁹⁸ Hanoshrim 1983

⁹⁹ Ilicki 1989

interviews, der kom til Danmark som 12-årig, husker, at hun var vildt fascineret af alle de kendte ansigter, hun mødte på St. Lawrence.¹⁰⁰

4.3 Integration

Når man taler om integration er det svært at komme uden om begreber som assimilation og akkulturation. Hvor assimilation forstås som en proces, hvor den dominerende kultur omslutter minoritetskulturen, er akkulturation et udtryk for den kulturelle forandringsproces, der sætter i gang, når forskellige kulturer ofte gensidigt påvirker hinanden. Assimilation bruges ofte i sammenhæng med en bevidst integrationspolitik, hvor målet er at ophæve kulturforskelle. Dansk Flygtningehjælp arbejdede ud fra et program, som i forbindelse med de polsk-jødiske flygtninge skulle sikre en harmonisk og effektiv assimilationsproces.¹⁰¹ I denne sammenhæng er mit ærinde imidlertid ikke at diskutere integration, men derimod at undersøge graden af succes. Der er op til flere måder at afgøre på, hvorvidt der er tale om vellykket integration eller ej. Man kan vurdere, om de polske jøder er faldet til i Danmark ved at undersøge, hvor mange der har søgt om dansk statsborgerskab, som indfødsretten hedder i daglig tale. Man kan kalde det for en kvantitativ belysning af integrationen. Analysen af indfødsretslovene er foretaget i samarbejde med Palle Bilsted Pedersen, der har indhentet de relevante data.

"Ingen udlænding kan få indfødsret uden ved lov" står der i Grundlovens § 44. Stk. 1. Det kaldes også erhvervelse af dansk indfødsret ved *naturalisation*. Det skal ske med navns nævnelse, og hver enkelt naturaliseret person bliver opført i Lovtidende. *"Det er tilstrækkeligt, at opholdsbetingelsen er opfyldt ved udgangen af det folketingsår, i hvilket den enkelte ansøger naturaliseres. Af praktiske grunde har man fastsat den 1. juli som skæringsdag"*.¹⁰² I 1968 kom et cirkulære, hvorved loven om indfødsret fra 1950 blev ændret for *"at bringe den danske indfødsretslov i overensstemmelse med bestemmelserne i en af De forende Nationer i 1961 vedtaget konvention om begrænsning af statsløshed"*.¹⁰³ Ændringerne bestod i, at den nedre aldersgrænse for ansøgning om indfødsret blev sænket fra 21 år til 18 år, og det åremål, som en person skulle have haft fast bopæl i Danmark for at

---

¹⁰⁰ Interview A

¹⁰¹ RA Jr. nr. 17.D.52.c

¹⁰² Indenrigsministeriets cirkulære af 6. juni 1968 om meddelelse af dansk indfødsret, II, § 2, stk. 2

¹⁰³ Cirkulære om ændring af dansk lov om indfødsret, lov nr. 399 af 11.12.1968; CIR nr. 266 af 20.12.1968, § 4

kunne afgive en erklæring, blev nedsat fra 10 år til 7 år.¹⁰⁴ ”Lever en mandlig ansøger i ægteskab med en dansk kvinde, vil han normalt kunne regne med at blive naturaliseret efter forløbet af en noget kortere tid, der fastsættes efter forholdene i det enkelte tilfælde”.¹⁰⁵ Danskigtede kvindelige ansøgere kunne derimod opnå statsborgerskab efter 1 ½ års samliv med manden her i landet.¹⁰⁶ Ligesom reglerne for mænd og kvinder ikke er de samme gælder der tilsyneladende også nogle mere lempelige regler for flygtninge end andre immigranter. Ifølge Søren Pedersen havde flygtninge ret til at søge om statsborgerskab 6 år efter, at opholdstilladelsen var blevet meddelt.¹⁰⁷ Pedersen angiver ikke hvilken kilde, han benytter, så jeg kan ikke tjekke hans påstand. Jeg har søgt i Karnovs Lovsamling både for 1972 og 1982, men fandt ingen bemærkninger om flygtninge. Det betyder dog ikke, at der ikke eksisterede mere lempelige regler, eftersom det afhang af lovgivningsmagtens frie skøn at afgøre, om naturalisation skulle finde sted.¹⁰⁸ I min samtale med Arne Piel fremgik det også, at der havde været tale om at indgive en opfordring til Justitsministeriet om at lempe reglerne for naturalisation for de polsk-jødiske flygtninge. Arne Piel kunne dog ikke huske, om forslaget blev gennemført. Men som det fremgår i kap. 3.2. fremskyndte Tilsynet med Udlændinge samt ambassaden i Warszawa behandlingen af de polske jøders visumandragender, så det er ikke utænkeligt at noget lignende kunne finde sted ved naturalisationen. Jeg har skrevet til Indfødsretskontoret under Ministeriet for flygtninge, Indvandrere og Integration samt Justitsministeriet, men de kunne ikke belyse sagen yderligere. Derfor må jeg støtte mig til de resultater, som min undersøgelse af indfødsretten giver.

Første del af den kvantitative belysning af integrationen blandt de polsk-jødiske flygtninge går ud på at undersøge, om man overhovedet kan se en udvikling i antallet af bevillinger i pågældende periode. Ved at se på udviklingen i tre femårsperioder viser det sig, at i folketingsårene 1969/70 til 1973/74 gives der i gennemsnit 79 bevillinger pr. år. I perioden 1975/76 til 1979/80 stiger tallet til hele 399, hvilket svarer til en femdobling. Går man frem til 1985/86 til 1989/90 falder tallet igen til 121 pr. år i gennemsnit. Man kan observere en tydelig stigning i antallet af bevillinger, hvilket er et godt incitament til at fortsætte undersøgelsen.

---

¹⁰⁴ Ibid. § 8 stk. 2

¹⁰⁵ Indenrigsministeriets cirkulære af 6. juni 1968 om meddelelse af dansk indfødsret, II., § 3, stk. 3

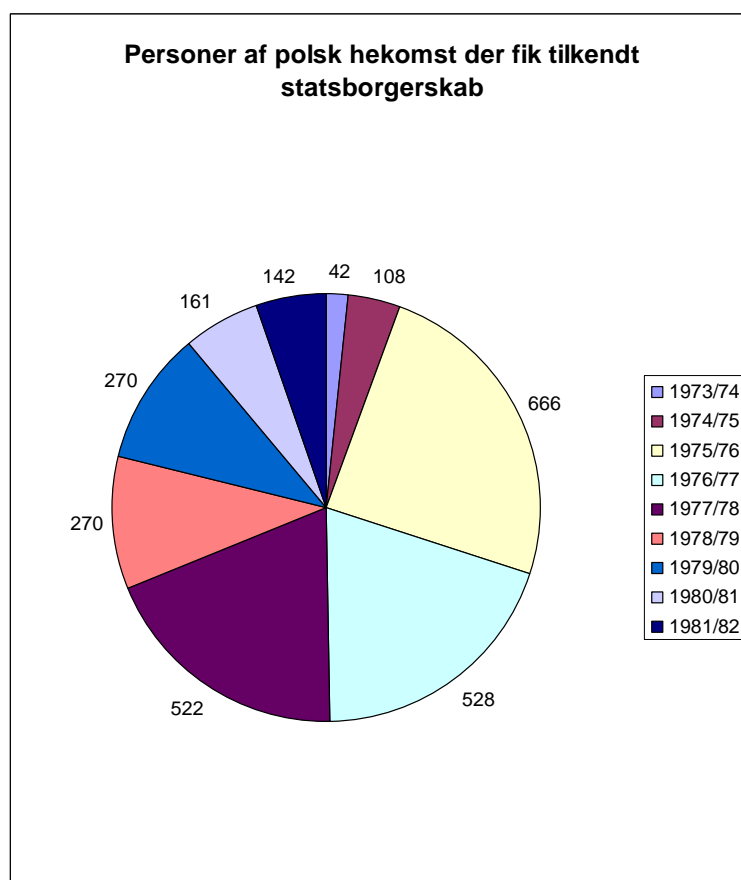
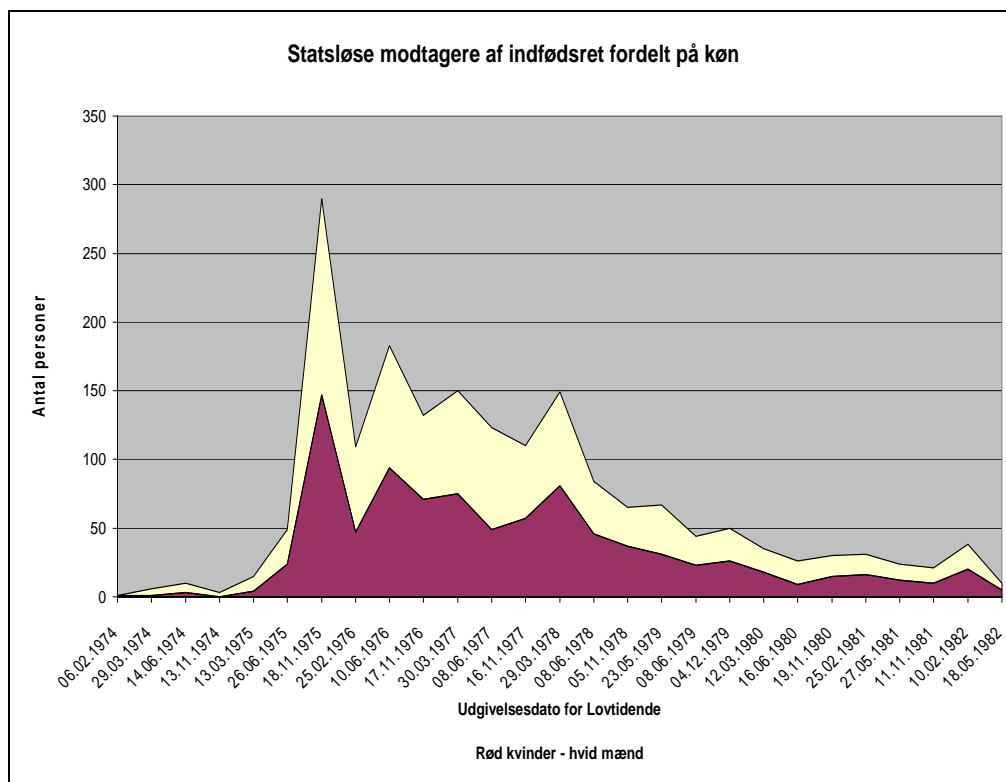
¹⁰⁶ Ibid. III, § 8

¹⁰⁷ Pedersen 1999: 243

¹⁰⁸ Karnov 1972 § 6 (30) s. 50

Indfødsretslovene blev som sagt, dengang som i dag, offentliggjort i Lovtidende, hvor alle nye, voksne, danske statsborgere nævntes med navn, ansøgerens nuværende bopælskommune samt fødested. Hvis den, der erhvervede dansk indfødsret, havde børn under 18 år, fik de også dansk indfødsret, men de blev ikke nævnt i loven. Det vil derfor ikke være muligt at nå frem til et fuldstændigt tal over de naturaliserede polske flygtninge. Til lovforslaget var der knyttet de såkaldte 'Bemærkninger', som oplyste om personlige forhold. Bemærkningerne var generelt nyttige i forsøget på at tilnærme sig et reelt billede af de personer, som lovene omhandlede. F.eks. var det i lov nr. 248 af 30.3. 1977 anført, at ansøgeren var tidligere polsk statsborger og nu statsløs. Ud fra betegnelsen 'statsløs' kan man slutte, at Majer Halpern med stor sandsynlighed tilhørte gruppen af polske flygtninge, som måtte opgive deres statsborgerskab ved udrejsen fra Polen. Men ifølge loven var Halpern født i Sovjetunionen. Det betyder dog ikke, at han ikke var en polsk jøde. Polens grænser blev rykket 250 km mod vest efter Anden Verdenskrig, hvilket betød, at en sovjetborger kunne være polak, medens en polsk statsborger kunne være tysker. Det er Majer Halpern et godt eksempel på. I bemærkningerne blev det uddybet, at Halpern kom fra byen Tarnopol. Tarnopol ligger i Galicja, som er et område i det sydøstlige Polen og Ukraine. Området var polsk frem til Polens deling i slutningen af 1700-tallet, hvor Galicja tilfaldt Østrig-Ungarn. Efter Første Verdenskrig blev området atter polsk, men i 1939 blev det besat af Sovjet, hvorefter det i 1945 tilfaldt Sovjetukraine. Ved inddragelse af bemærkningerne er det forsøgt at korrigere for disse forhold, inden optegnelserne er blevet udarbejdet. Den største udfordring har været at afgøre, hvorvidt der var tale om en polsk-jødisk flygtning eller ej.

Sandsynligvis har statsløse personer, der søgte om statsborgerskab i perioden 1975-1979 været polske jøder, men kun 70 % af ansøgerne i denne periode var statsløse. Mange af de kvindelige polske jøder blev gift med danske mænd. Dermed trådte en anden regel i kraft, og disse kvinder kunne søge om indfødsret efter 1 ½ års ophold i Danmark. Når ansøgningsgrundlaget således var ægteskab og ikke statsløshed, har sagsbehandleren sandsynligvis ikke ført 'statsløs' ind i lovens bemærkninger. Hvis kvinderne skal indgå i statistikken, skal man derfor ikke kun søge efter statsløse. Derudover er statsløshed ikke kun forbeholdt polske jøder, og man kan observere statsløse ansøgere både før og efter denne gruppes ankomst til landet. Resultatet af undersøgelsen er sammenfattet i diagrammerne herunder.

Registreringen af indfødsretslovene er foretaget manuelt, så der må tages forbehold for, at der kan være fejl og mangler i registreringen. Ikke desto mindre giver denne pilotundersøgelse et klart billede af udviklingen indenfor ansøgning og opnåelse af dansk statsborgerskab. I folketingsåret 1975/76 stiger antallet af statsløse ansøgere eksplosivt frem til 1979/80, hvor det igen begynder at nærme sig et normalt niveau. Det tyder på, at flygtningene kunne opnå indfødsret efter seks år i landet, og dermed følger tallene for indfødsret årene, hvor den største immigration fandt sted, nemlig 1969-73. Søren Pedersen har derfor ret i sin angivelse. Derimod tyder det ikke på, at der skulle have været særlige lempelige regler for de polske flygtninge, hvilket Arne Piel omtalte.

Ifølge Ingrid Henriksen, der har skrevet om indvandrerens levevilkår i Danmark, blev 1.889 polskfødte personer naturaliseret i perioden fra 1976-84.¹⁰⁹ Hun inkluderer ikke 1975, selvom mange blev naturaliserede dette år. Det tyder på, at hun har taget udgangspunkt i 7-års reglen uden at afsøge, om andre regler kunne være gældende. Ingrid Henriksen vurderer, at antallet af naturaliserede tidligere polske statsborgere er meget højt i forhold til andre indvandrere.¹¹⁰ Denne vurdering vælger jeg at støtte mig til, eftersom Ingrid Henriksens undersøgelse er en del af Socialforskningsinstituttets hovedpublikation, og hun må derfor have et bredt sammenligningsgrundlag. Hvis jeg udelukkende støtter mig til mine egne udregninger får jeg et resultat, der hedder, at 1855 ud af i alt 2616 ansøgte om dansk statsborgerskab, hvilket svarer til 70 %. Dette tal skal dog kun betragtes til en tilnærmelse, da det bygger på en udregning af skønsmæssige tal. Til sammenligning fik under 25 % af de chilenske flygtninge, som kom til Danmark 1975-77, dansk statsborgerskab.¹¹¹ Forskellen mellem de to gruppers ønske om at opnå dansk statsborgerskab kan ligge i, at der blandt de chilenske flygtninge var et større håb om at vende tilbage til hjemlandet, hvorimod de polsk-jødiske flygtninge ikke har næret forhåbninger om at vende tilbage.¹¹²

Ved at kigge på antallet af indfødsretslove kan man fastslå, at de polske jøder i høj grad ønskede at blive i Danmark og blive danske statsborgere. Flere af de personer, som jeg interviewede, gav udtryk for at have haft identitetskrise efter ankomsten til Danmark. Med tiden blev Danmark dog deres hjem, og i dag beskriver de sig selv som danskere med en polsk-jødisk baggrund.

---

¹⁰⁹ Henriksen 1985: 165-66

¹¹⁰ Ibid.

¹¹¹ Ibid.

¹¹² Den officielle undskyldning fra Polen og invitationen om, at de polsk-jødiske flygtninge kunne vende tilbage til Polen, kom først efter Sovjets opløsning.

To ting har især været afgørende for den såkaldte vellykkede integration. For det første blev flygtninge godt modtaget i Danmark af både staten og befolkningen, og for det andet ønskede flygtningene også selv at blive integrerede, hvilket blandt andet indfødsret-tallene viser. Den gensidige imødekommenhed og solidaritet synes at have spillet en afgørende rolle. Pressen var et vigtigt led i at kommunikere og viderebringe den gode stemning, og derfor spillede pressen sådan set en betydningsfuld rolle i integrationsarbejdet.

Lovtekstens andre oplysninger er også interessante i forhold til at afkode ansøgernes demografi. Derfor er de forskellige kategorier af oplysninger blevet registreret, så de kan benyttes til en kvantitativ beskrivelse af den undersøgte gruppe. F.eks. kan fødselsåret bruges til at beskrive immigranternes aldersprofil, ligesom tilhørskommunen i Danmark kan sige noget om den videre udflytning til provinsen, og navnet kan identificere køn.¹¹³ Optællingerne af de nævnte kategorier viser, at kønsfordelingen var næsten lige, men med en lille overvægt af kvinder. Aldersfordelingen for ansøgerne afslører, at den store gruppe af ældre, der kom til Danmark, sandsynligvis ikke fandt det nødvendigt at søge om dansk statsborgerskab. I hvert fald udgjorde de 60-69-årige kun 6 % af ansøgerne. De to markante grupper af ansøgere var midaldrende voksne (40 til 59-årige) og børn og unge (10 til 29-årige). Det svarer til en samlet gruppe af forældre med børn/voksne børn, hvilket stemmer overens med Kempinski og Krasniks undersøgelse.¹¹⁴ De 30-39-årige tegner sig for en forholdsvis lille del af ansøgningerne. En plausibel forklaring kan være, at mange i denne gruppe tog til Israel, da de i modsætning til de andre aldersgrupper måske var mere parate til at starte forfra i et land langt fra Polen, hvor klimaet var meget anderledes. Ved at se på bopælskommune har det været muligt at kortlægge, hvor de polsk-jødiske flygtninge valgte at bosætte sig. Langt hovedparten er blevet boende i Storkøbenhavn, og dernæst tegner Århus, Odense og Ålborg sig tilsammen for en fjerdedel af flygtningene. Det harmonerer med Dansk Flygtningehjælps oplysninger om, at det var svært at få flygtningene til at flytte til provinsen.

Nina Roth beskrev ligeledes den polsk-jødiske tvangsemigration som en succeshistorie. Ud fra sine samtaler med de polske flygtninges efterkommere konkluderede Nina Roth, at flygtningene valgte at følge den dansk-jødiske tradition, hvor danskheden kom før det jødiske. Hun mente, at dette kunne tolkes

---

¹¹³ Polske pigenavne ender som hovedregel på 'a'. F.eks. Zofia, Alicja, Agata, Janina etc.

¹¹⁴ Jf. afsnit 4.2

som et eksempel på effektiv integration.¹¹⁵ Jeg er helt enig med Nina Roth i, at historien om de polske jøder i Danmark er kendetegnet ved succes. Mine interviews bekræfter også, at børnene af de polsk-jødiske flygtninge føler sig danske. Men jeg mener ikke nødvendigvis, at flygtningenes efterkommere valgte at følge den dansk-jødiske tradition, som Roth påpegede. De valgte i hvert fald i lige så høj grad at følge deres forældres tradition og forhold til jødedommen. De fleste flygtninge blev først jøder, da de blev tvunget til at rejse fra Polen. Ægteparret i mit interview B havde aldrig været i en synagoge, før de kom til Danmark. Efterkommernes 'dankhedsfølelse' var desuden præget af, at mange af deres forældre fik et ambivalent forhold til Polen efter begivenhederne i 1968-69. Mange ønskede ikke at bibeholde en tilknytning til landet. Og de som måske gerne ville bevare kontakten til familiemedlemmer og venner i Polen, kunne langt fra altid få visum. Manden i interview B fortalte, at de ikke kunne få visum til hele familien, da hans far skulle begraves i Polen. Den ringe tilknytningsgrad gjorde, at Polen måske ikke indtog så stor en plads i de polsk-jødiske hjem.¹¹⁶ Den gnidningsløse integration havde også at gøre med, at de polsk-jødiske flygtninge udgjorde en såkaldt 'usynlig minoritet', og på den måde udgjorde et modstykke til Rikke Andreasens forskning i 'synlige minoriteter' i samfundet. De polske jøder kunne i stort omfang indgå i det danske samfund uden udseendemæssige barrierer.

Som led i det at skabe sig et liv i Danmark hørte også oprettelsen af klubber og foreninger, hvor flygtningene kunne mødes. Blandt andet blev 'Klubben på Blegdamsvej' startet, som især blev benyttet af de ældre flygtninge, der boede i Dansk Flygtningehjælps hus på Blegdamsvej. Mosaisk Trossamfund (MT) stillede også et lokale til rådighed i Ny Kongensgade, hvor flygtningene kunne mødes. Den danske velfærdsstats engagement i det enkelte individ betød, at der gennem Dansk Flygtningehjælp blev sørget for alle ydre aspekter af integrationen i form af bolig, økonomisk sikring og arbejde, men samtidig medvirkede det til, at MT blev reduceret til en interesseorganisation, der kom til at spille en sekundær rolle for de polsk-jødiske flygtninge. Flygtningene blev betragtet som jøder ved ankomsten til Danmark, da det var grunden til deres flugt, men der var ingen forventninger fra det danske samfund om, at flygtningene havde særlige religiøse behov.

---

¹¹⁵ Roth 1999: 27

¹¹⁶ I en artikel i forbindelse med Carolineskolens 200 års fødselsdag skrev overrabbiner emeritus Bent Melchior, at der i jødiske kredse i Danmark aldrig har været tale om andengenerationsindvandrere (Politiken 10.9.2005)

Forholdet mellem MT og de nyankomne jøder var fra starten anspændt. Polakkerne følte ikke, at de blev anerkendt af den danske menighed, og de var sårbare overfor en sådan stemning på grund af deres tabte sociale status som følge af flygtningesituationen. De polske jøder ønskede accept, og denne attitude virkede tilsyneladende provokerende på MTs medlemmer. De polske jøder var ligeså fremmede for dem, som de var for resten af danskerne, der til gengæld ikke havde nogen forventning om noget andet. De polske jøder havde desuden et andet forhold til religion, og mange af MTs medlemmer kunne ikke forstå, hvorfor de polske jøder kunne negligere deres jødiske baggrund. Mange af de polske flygtninge havde den holdning, at eftersom de ikke havde været medlemmer af jødiske foreninger i Polen, så ville de heller ikke være det i Danmark. Man kan diskutere, om problemet bl.a. lå i, at MT ikke gjorde opmærksom på, at foreningen var en paraplyorganisation, som ikke kun havde en religiøs dimension, men også var danske jøders ansigt udadtil. Mange polske flygtninge valgte dog at melde sig ind i MT af principielle årsager. Kvinden i interview B beskrev, at selvom de ikke er religiøse, så er de medlemmer af MT nærmest på foreningsbasis. Hun sagde, at deres datter havde gået på Carolineskolen, og at de derfor gerne ville bidrage økonomisk til foreningen. Familien deltog i de af MTs arrangementer, som ikke havde et religiøst islæt. I interview C derimod var der skuffelse over MTs indsats, og familien var ikke medlemmer af trossamfundet. I 1975 fik de polske jøder deres egne sider i MTs magasin *Jødisk Orientering*.¹¹⁷ Dette skete muligvis i erkendelse af, at større tolerance og imødekommenhed var vigtigt, hvis de polske jøder skulle blive knyttet til MT.

I 1971 blev Forbundet af Polske Jøder stiftet, og foreningen fik i 1981 lokaler i Nørre Farimagsgade, og er stadig i gang den dag i dag. Forbundet, som i daglig tale bliver kaldt 'klubben', skulle danne rammen om et sted, hvor man kunne tale polsk, og den var tiltænkt dem, som havde brug for et polsk holdepunkt i den danske hverdag. Klubben dækker den dag i dag medlemmernes behov for social kontakt og for at dyrke deres polske rødder. Meget foregår på polsk, og man skal derfor ikke betragte foreningen som en integrationsfremmende institution. Der er dog påtænkt tiltag til at genindføre danskundervisningen som en del af klubbens arrangementer, da mange af de ældre stadig er interesseret i at genopfriske sproget, så de f.eks. kan tale med deres børnebørn. Marek Chrapot¹¹⁸ er formand for foreningen, og han kan

---

¹¹⁷ Roth 1999: 22

¹¹⁸ Marek Chrapot blev valgt som ny formand for Forbundet af polske jøder på generalforsamlingen d. 12. 6. 2005. Han overtog posten efter Michael Singer.

konstatere, at medlemstallet er faldende. I begyndelsen var der 200 medlemmer, og i dag har klubben mellem 90-100 betalende medlemmer. Tidligere var der åbent hver dag, men nu er der kun åbent om søndagen. Chrapot håber, at de yngre generationer kan lokkes til at bruge foreningens tilbud.¹¹⁹

4.4 Delkonklusion

Det mest iøjnefaldende ved undersøgelsen af de polske jøder er, at der hersker stor uenighed om, hvor mange der kom til landet. Tallene divergerer med temmelig store forskelle alt afhængig af forfatterne. Jeg opererer med, at der kom omkring 2.600-3.000 polsk-jødiske flygtninge i Danmark. Flygtningene kom fra mange forskellige sociale lag, og nogle fik hurtigt arbejde medens andre ikke umiddelbart kunne bruge deres uddannelse i Danmark. Den overvejende del af flygtninge søgte og opnåede dansk indfødsret, hvorfra man kan slutte, at de ønskede at være bundet til Danmark og forblive i landet. Det var svært at finde de præcise regler for naturalisation, men undersøgelsen tegner et billede af, at de polsk-jødiske flygtninge kunne blive naturaliserede efter 6 års ophold i Danmark.

---

¹¹⁹ Interview D

5.0 Oversigt over det danske mediebillede

5.1 Karakteristik af pressen anno 1960erne

Afsnittet om pressens karakteristika bygger hovedsageligt på Jette D. Søllinge og Niels Thomsens oversigt over de danske aviser 1918-1991 (1991).

I 1960erne blev der i gennemsnit læst avis i en halv time om dagen, men dette var en nedadgående tendens. Konkurrencen fra de elektroniske medier var hård, og de aviser, der kom bedst igennem, var de såkaldte omnibusaviser, som var kendetegnet ved alsidighed, hvorfor de appellerede til en bredere læserskare. Man kan inddele omnibus-aviserne i tre hovedgrupper, som består af landsdækkende morgenaviser, provinsaviser og tabloidaviser. Udviklingen betød, at aviserne blev mindre politiske, på nær når det gjaldt opinionsartikler. Ifølge Søllinge og Thomsen var 1965-75 kendetegnet ved en vidtgående svækkelse af den tidligere favorisering af partifællernes holdninger, og man kan tale om en direkte afpolitisering. Denne udvikling havde ikke alene at gøre med den øgede konkurrence, men et nyt journalistisk ideal om objektiv gengivelse af begivenheder spillede også en rolle i den ændrede mediestruktur.¹²⁰ I slutningen af 1960erne så kritisk journalistik dagens lys, og journalisten blev betragtet som offentlighedens vagthund. Denne journalistiske tilgang havde dog ikke stor indflydelse i det konkrete tilfælde, jeg undersøger. Her fulgte pressen regeringens politik med undtagelse af Ekstra Bladet, som i et enkelt tilfælde brød med diskretionen. Generelt ændrede mediebildet sig til fordel for politiske reportager, hvor den refererende stil gled i baggrunden.

Min analyse funderes på fire udvalgte aviser, der tilsammen skal udgøre et bredt udsnit af pressen. Berlingske Tidende og Politiken er valgt som eksponenter for de landsdækkende morgenaviser og ud fra deres forskellige politiske standpunkter. B.T. er valgt som repræsentant for tabloidaviserne og Land og Folk er med, da den var talerør for sovjetkommunismen. I appendix 3 findes en uddybende karakteristik af de fire aviser.

Generelt kan man sige, at flygtninge- og indvandrerstoffet fyldte meget lidt i aviserne i slutningen af 60erne og i starten af 70erne i forhold til den senere udvikling. Omtalen var stadig overvejende positiv, selvom debatten om fremmedarbejderne så småt var ved at nå avisernes spalter. Import af fremmed arbejdskraft til Danmark begyndte i 1967, hvilket var langt senere end de lande, vi normalt sammenligner os med. Gæstearbejdere

---

¹²⁰ Søllinge og Thomsen 1991: 110-11

blev nødvendig i en periode med økonomisk vækst og mangel på arbejdskraft. I 1969 voksede indvandringen af fremmedarbejdere, hvilket medførte, at der ved lov af 8. november 1970 indførtes midlertidigt indvandrerstop, og med lov af 29. november 1973 blev dette gjort permanent. Det var en lovgivningsmæssig udvikling, hvor Danmark var helt på linie med de fleste øvrige vesteuropæiske lande. Samtidig begyndte den negative omtale af fremmedarbejderne. I 1973 truede den økonomiske krise, og derfor stoppede man med at udstede nye arbejdstilladelser.¹²¹ Ifølge Bent Jensen har medierne historisk set haft lettere ved at acceptere flygtninge og indvandrere, så længe der ikke kom så mange. Ethnicitet spillede også en afgørende rolle for den måde, som debatten udformede sig på. Det var betydeligt lettere at skabe sympati for det nordiske broderfolk end for andre indvandrere.¹²² Generelt har aviserne ikke haft en konsekvent linie overfor flygtninge, men der blev taget stilling til hver enkelt gruppe, når de kom til landet, og de aktuelle økonomiske og politiske konjunkturer påvirkede udfaldet.

Der var en svag politisering af emnet, og politikere optrådte sjældent i artiklerne om flygtninge og indvandrere. I tidsrammen for min undersøgelsesperiode var der stadig et stort skel mellem indvandrere og flygtninge, hvor flygtninge stadig havde overvejende positive konnotationer. Dækningen af flygtninge- og indvandrerspørgsmålet var koncentreret omkring emnet om 'gæstarbejdere som arbejdskraft'.¹²³ Jacob Gaarde Madsen forklarer, at flygtninge ikke spillede nogen rolle i aviserne i 1970, hvilket ikke er underligt set i lyset af, hvor få der søgte til Danmark. Gaarde Madsen sammenligner her år 1970 med den efterfølgende periode, men sammenlignet med tiden før 1970 udgjorde de polske jøder en stor indvandring. Modsat Gaarde Madsen mener jeg, at de polsk-jødiske flygtninge spillede en rolle i pressen i 1970, men omtalen var imidlertid ikke af negativ karakter. Diskursen var positiv, og det er interessant, selvom det ikke indeholder så mange "problemer", som den negative diskurs.

5.2 Kvantitativ analyse

Jeg har valgt at benytte både den kvantitative og den kvalitative metode til analysen af mit materiale. Formålet med den kvantitative tilgang er at skabe et overblik over nyhedsdækningen af de polske jøders emigration fra Polen. Dermed bruger jeg den kvantitative del som grundlag for at lave den indholdsmæssige

---

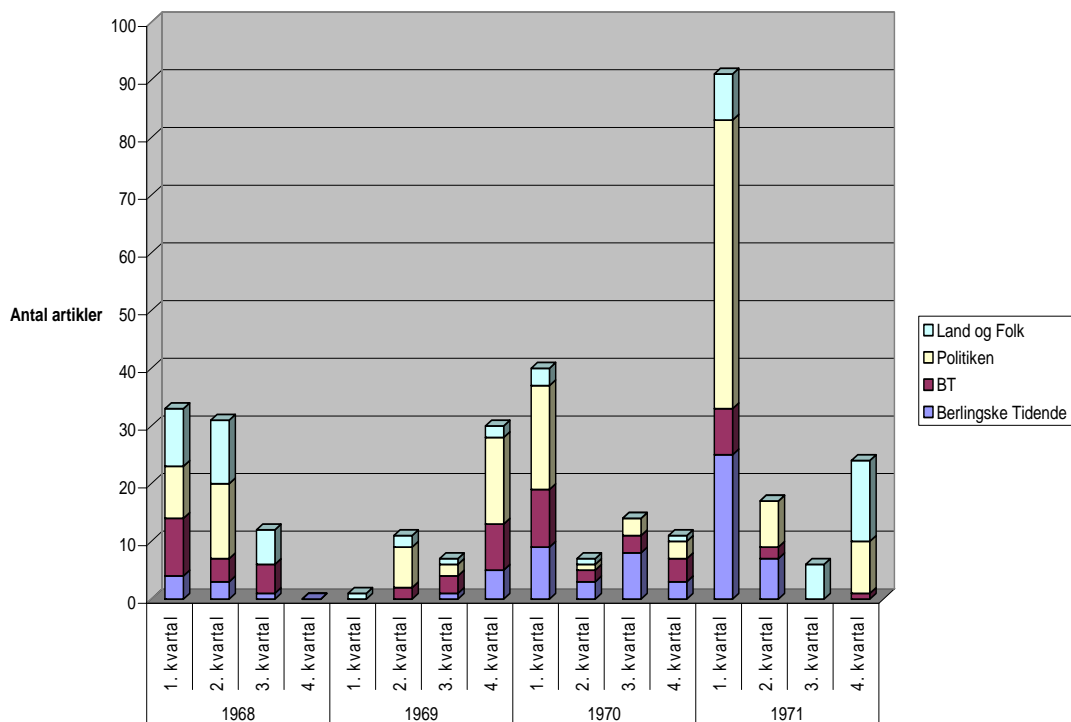
¹²¹ Gaasholt og Tøgeby 1996: 22-23

¹²² Jensen 2000:520-21

¹²³ Madsen 2000: 22-26

analyse. Med andre ord har jeg brugt den kvantitative model til at afsøge området for interessante felter, hvorefter den kvalitative analyse dykker ned i indholdet der, hvor det interessante er. Min undersøgelse bygger på mere end 300 artikler, som alle vurderes til at bidrage til konstruktionen af de polsk-jødiske flygtninge. Ikke alle artikler handler direkte om flygtningene, men de bidrager alle til at skabe den forståelsesramme, som de polske jøder indgik i. Det første led i den kvantitative proces er at finde ud af, hvordan nyhedsdækningen udformede sig. Hvornår blev der skrevet meget og hvornår ikke? Når man ser på nyhedsudviklingen i den fireårige periode forekommer der tydelige toppe, hvor antallet af artikler stiger enormt.

Oversigt over nyhedsudviklingen

Man kan også se, at der i en lang periode fra sommer 1968 til forår/sommer 1969 stort set ikke blev skrevet om emnet. Dette mønster har været afgørende for indholdsanalysen, og jeg har således valgt nedslagsperioderne ud fra, hvornår kurven toppede. De store boom af artikler siger noget om, hvilke begivenheder samtlige medier vælger at bringe. Men mange af de centrale artikler kommer måske ikke i perioder med boom. Derfor vil det være nødvendigt at kombinere 'toppene' med en individuel undersøgelse af de enkelte aviser. Jeg vil derfor arbejde med et

tematisk udvalg af artikler overfor en individuel gennemgang af avisernes indhold. Den tematiske udvælgelse har ført til fire såkaldte nedslag, som vil blive behandlet kronologisk, og som er angivet herunder:

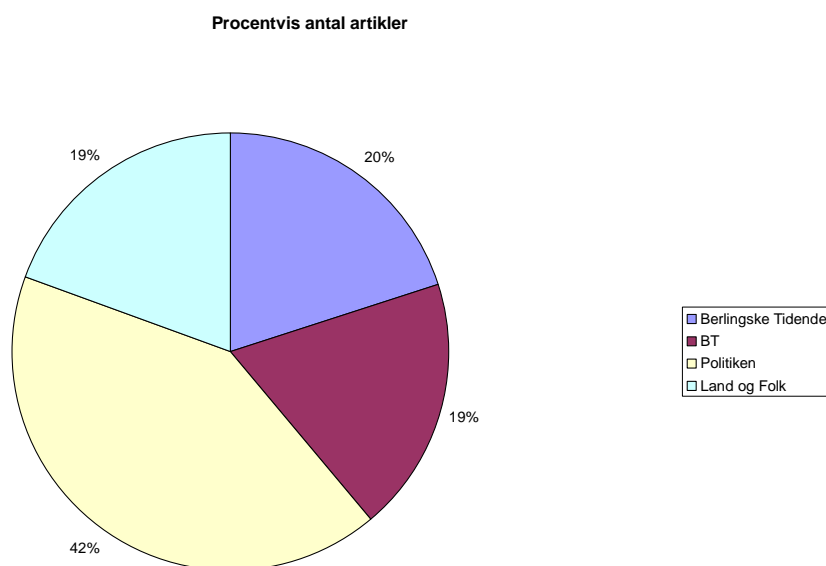
- **Studereroprør forår 1968**
- **Gladsaxes konflikt med polsk venskabsby**
- **Pressen bliver aktiv**
- **Debatten fortsætter**

I de første måneder af 1971 steg omtalen af Polen enormt, da fornyet uro og storstrejke atter satte fokus på landet. Samtidig endte partiopgøret med, at Gomulka gik af til fordel for Gierik. Derefter bugnede det frem til april 1971 med artikler om jøderne i Sovjet, som blev forfulgt, og dette affødte efterfølgende protester fra de polske jøder i Danmark. Ved udgangen af året fik jødeforfølgelserne igen spaltepads i forbindelse med Sovjets officielle besøg i Danmark. Begivenhederne i 1971 handlede ikke direkte om de polske jøder, men temaerne havde betydning for forståelsen af flygtningene. Den ny omtale af jødeforfølgelserne satte en tyk streg under, at den kommunistiske østblok ikke var et sted for jøder. Men disse ”toppe” er ikke medtaget i den tematiske analyse, da de trods alt er for langt fra fokus. Da jeg kun arbejder med et udsnit af pressen, vil det billede, jeg tegner, altid være en tilsnigelse. Jeg har derfor været opmærksom på, hvordan den resterende del af pressen forholdt sig til de polske jøder. I den forbindelse, har det blandt andet vist sig, at Ekstra Bladet allerede i juli 1969 bragte en artikel om ’Øst-emigranterne’.¹²⁴ Det vil sige, at Ekstra Bladet ikke fulgte myndighedernes opfordring. Denne artikel er derfor yderst central, og derfor indgår den også i min samlede analyse af medie billedet. Når jeg har valgt at undersøge alle fire år, skyldes det, at det er metodisk problematisk kun at udvælge bestemte uger eller måneder i løbet af den undersøgte periode. Den fremgangsmåde, jeg har benyttet, har givet mig et overblik over udviklingen af de presse mæssige begivenheder gennem alle fire år, og jeg kan derfor slå ned der, hvor de relevante artikler er. Det er selvfølgelig mig, der vurderer, hvad der er relevant, og derfor er der fare for, at jeg blot bekræfter min forudfattede mening. Netop derfor er udvælgelsen en kombination af to kriterier for at hindre, at der ikke kun bliver udvalgt artikler, der passer ind i min opfattelse af medie billedet. Dertil vil jeg stræbe efter at dokumentere mine påstande grundigt ud fra det forhåndenværende materiale.

---

¹²⁴ Ekstra Bladet (9.7.1969), s. 3.

Ud over at fungere som guide for, hvor det vil være interessant af slå ned, kan den kvantitative analyse også bruges til at lave nogle statistiske opgørelser. Jeg undersøger i alt 48 måneder. I 34 af disse måneder var der omtale af de polske jøder eller et emne i relation hertil. I de 34 måneder bliver der i gennemsnit bragt 9 artikler om måneden. Af de omtrent 300 artikler, jeg har arbejdet med, står Politiken for 42 %, B.T. for 19 %, Land og Folk for 19 % og Berlingske Tidende for 20 % af artiklerne, hvilket illustreres herunder.

Det er imidlertid ikke kun antallet af artikler, der er interessant at se på. Længden af artiklerne siger også en hel del om nyhedsdækningen og om forskellene mellem de enkelte aviser. Typisk taler man om spaltemillimeter, når man skal udregne artiklers længde. Jeg har dog valgt at regne med linier, idet det var den mest anvendelige metode, eftersom artiklerne er læst på mikrofilm. En standard linie i avisspaltestørrelse er 5-6 ord. Jeg har valgt at opfatte billeder på lige niveau med tekst, da en fotoreportage også har indhold og blot er udtryk for en anden genre. Billedets størrelse er derfor omregnet til tekst og indgår i tallene herunder. Den samlede mængde af artikler hos Politiken svarer til 13.000 linier, Berlingske Tidende til 6.160 linier, B.T. til 8.262 linier og endelig hos Land og Folk til 8.410 linier. Tallene viser, at Politiken både havde flest artikler og mest tekst, og dermed var det den avis, som skrev mest om emnet. Hvor Berlingske havde 20 % af antallet af artikler, stod avisen kun for 17 % af mængden af tekst. Omvendt ser det ud med Land og Folk, som kun havde 19 % af det samlede antal artikler, men 24 % af

den samlede mængde tekst. Man kan derfor slutte, at Land og Folks artikler var lange, medens Berlingske Tidendes artikler var korte. Den sidste kommentar til de kvantitative data knytter sig til antallet af artikler, der blev bragt på forsiden i de respektive aviser. Politiken havde 7 nyheder om de polske flygtninge på forsiden, Berlingske Tidende 10, B.T. 9 og endelig havde Land og Folk kun 1 forsideshistorie om emnet.

6.0 De polsk-jødiske flygtninge i den medieskabte virkelighed

6.1 Studenteroprør forår 1968

Studenteroprøret i foråret 1968 var især koncentreret omkring marts måned, men efterdønningerne kunne spores i de følgende måneder i aviserne. Var aviserne enige om, hvordan begivenhederne skulle udlægges? Fik de danske avislæsere allerede på daværende tidspunkt viden om, at studenteroprøret gav næring til en antisemitiske kampagne?

Berlingske Tidende havde korte notitser fra de internationale nyhedsbureauer. Selvom dette uselvstændige journalistiske arbejde tyder på en nedprioritering af stoffet, blev nyhederne både d. 10. og 14. marts bragt på forsiden. Begivenhederne vurderedes altså til at være vigtige, men nyhedstelegrammerne var tilstrækkelige til dækningen af dem. Udviklingen i begivenhederne blev kort skitseret, men baggrunden og konsekvenserne blev ikke behandlet. Berlingskes notitser fik dog med, at jøder forventedes at blive opsagt fra deres stillinger. Den længste artikel om studenteroprøret handlede om, at Gomulka i sin tale gik til angreb på zionister og intellektuelle og gav dem skylden for urolighederne, hvilket Berlingske beskrev gennem AP og AFPs telegrammer. Berlingske Tidende fulgte dermed verdenspressens udlægninger af situationen uden selv at tage stilling.

B.T.'s dækning af begivenhederne vidnede om, at deres Østeuropa-korrespondent, Per Eilstrup, var i Tjekkoslaviet, hvor han skrev artikler om situationen i Prag. "*Sådan siger manden på gaden i Prag*", lød overskriften på forsiden af B.T. d. 18.3. Kommentarer om udviklingen i Polen blev i et par tilfælde hæftet på artiklerne om Tjekkoslaviet. Artiklerne d. 11.3. og d. 27.3. handlede dog kun om Polen, hvor journalisten 'Hamar' i sine kommentarer behandlede det kommunistiske jødehad og Polens indenrigspolitiske situation. B.T. vurderede og analyserede samfundsudviklingen i Polen i langt højere grad end Berlingske Tidende gjorde det. D. 11.3. blev det forklaret, hvad der rørte sig i Polen. To ting var især afgørende ifølge B.T.s skribent 'Hamar', og det var for det første Polens angst for Tyskland og for det andet landets temperamentsfulde nationalisme. I artiklen vurderedes det, at "*Østblokken i øvrigt er i opløsning og på vej ud af jerntæppet*". Dette blev ikke yderligere uddybet, men det kan være en vurdering, der stammede fra en generel optimisme omkring afviklingen af den kolde krig og afspændingspolitikken, som var fremherskende i denne periode, og som kulminerede i 1973 med

Konferencen for Sikkerhed og Samarbejde i Helsinki.¹²⁵ B.T. vurderede i samme artikel, at Gomulka var på retur, og at der reelt kun var en mand, som kunne overtage hans plads. Det var den ”*hypernationalistiske fascist*” general Moczar, som var den eneste i den kommunistiske top, som ikke var ”*lænket til Rusland*”. I forlængelse af forrige artikel skrev B.T. d. 15.3. på lederplads om det polske forår, som redaktionen mente, var på vej. Selvom B.T.s korrespondent var i Prag, så blev udviklingen i Polen analyseret og behandlet grundigt.

Politikens nyheder fra Polen stammede også i høj grad fra internationale nyhedsbureauer. Men artiklerne var en del længere end Berlingskes og de suppleredes af artikler skrevet af Politikens egne medarbejdere. D. 23.3. satte Politiken fokus på jødernes situation. I sammenhæng med en artikel om studenternes sit in-demonstration blev de polske mediers omtale af jøderne beskrevet. Polityka, som var Polens førende ugeavis, nedtonede i sin leder de nationale strømninger, mens andre dele af den polske presse fortsatte hetzen mod jøderne og gik langt længere, end Gomulka havde gjort i sin tale. ”*Polsk fjernsyn viste i går aftes billeder fra et protestmøde på Warszawas Stålværk imod 'Israels nye aggression'. Her så man plakater med tekster som: 'Moisek, den mest aggressive'. Moisek, lille Moses, er et antisemitisk skældsord fra før krigen*”, skrev Politiken.¹²⁶ Dermed fremhævede Politiken, at der selv efter Gomulkas tale fortsat var problemer med den antisemitiske hetz, og at pressen stod for en del af den. Politiken fokuserede også på, at antisemitismen ikke kun tog form som anti-zionisme, men at gamle slogans benyttedes, som knyttede linier langt tilbage i tiden. Den politiske antisemitiske kampagne var dermed blevet folkelig.

I modsætning til Politikens pointering af antisemitismens omfang, benægtede Land og Folk, at der var problemer med antisemitisme. Land og Folk skrev, at flere polske blade betegnede beskyldningerne om antisemitisme som urolighedernes mest modbydelige træk. Land og Folk fremstillede dermed den polske presse som ofre for usande beskyldninger. ”*Socialismen bekæmper i sin natur antisemitismen, vort folk vender sig mod antisemitismen, et folk, som har aflagt utallige beviser på sin broderlige og heltemodige holdning over for jøderne, der var truet af udryddelse*”.¹²⁷ Således citerede Land og Folk fra den polske avis Trybuna Ludu, der fungerede som kommunistisk propagandaavis. Land og Folk fortsatte med at tage afstand fra den

---

¹²⁵ Petersen og Sørensen 2004: 11-13

¹²⁶ D.H., Politiken (23.3.1968)

¹²⁷ Land og Folk (17.-18.3.1968)

påståede politiske antisemitisme i Polen. Artiklen *Polsk "antisemitisme"* fra d. 21.3. var skrevet af en polsk-jødisk journalist, Jan Brodzki, og sendt til Land og Folk. Brodzki skrev, at beskyldningerne om antisemitisme i Polen stammede fra de vestlige propagandacentre, som benyttede alle metoder til at svække det socialistiske samfundssystems dynamiske kraft.¹²⁸ Brodzki mente, at tidligere polske statsborgere af jødisk nationalitet stod bag den anti-polske kritik. Brodzki fandt det desuden paradoksalt, at vesttyske aviser "*under nazikoncentrationslejrenes bygmesters regering*" kunne beskyldte polakkerne for antisemitisme. Dermed argumenterede han ud fra det kommunistiske syn på Vesttyskland, som ifølge dette synspunkt stadig husede nazister og fascister.¹²⁹ Han afsluttede sin artikel med at skrive, at "*det polske folk vil bekæmpe enhver art af bagvaskere. Der er ingen grund til, at zionisterne ikke også afsløres, når de hengiver sig til noget sådant. Det har intet med antisemitisme at gøre*". Brodzki sluttede af med at argumentere for, at hvis der virkelig var antisemitisme i Polen, så ville han jo ikke være i live. Den kolde krigs kamp mellem Øst og Vest muliggjorde, at diverse propaganda-smedekampagner blev iværksat. Dermed kunne anklagerne om antisemitisme reelt være noget, som Vesten havde fundet på. Jan Brodzki var selv jøde, og han gav udtryk for, at han var et levende bevis på, at alle anklager var det pure opspind.

D. 22.3. skrev Land og Folk om Gomulkas tale om studentेरurolighederne, som han holdt d. 19.3.¹³⁰ I talen forsøgte Gomulka at nedtone angrebet på jøderne, da han vidste, at det satte Polen i et dårligt lys. Han sondrede mellem jøder, der var gode og dårlige polakker for at vise, at partiet ikke havde noget imod jøder generelt. Som sådan var sondringen absurd, og i praksis blev der ikke taget hensyn til disse forhold i forbindelse med afskedigelserne. Land og Folks gengivelse af Gomulkas tale var trykt sammen med et foto, der viste to unge studerende under et banner, hvorpå der stod, at Maria Baraniecka var død. Men det var Maria, der sad under banneret, og hun var ikke død. I billedteksten fremgik det, at urostifterne under studenteroprøret brugte uhørte metoder, hvor der bl.a. blev givet meddelelser om, at unge studenter var blevet dræbt af militsen. Men disse påstande havde åbenbart været det pure opspind, signalerede Land og Folk. Og det

---

¹²⁸ Jan Brodzki, Land og Folk (21.3.1968), s. 8.

¹²⁹ Herf 1997

¹³⁰ Et omfattende uddrag af talen er tryk i Land og Folk d. 9.4. 1968 under overskriften: "*Gomulka om socialismen og reaktionen*".

insinueredes dermed også, at anklagerne mod den polske stat var præget af usandheder og løgne.

Opsummering

Den første gennemgang af pressen viser, at alle fire aviser dækkede perioden og begivenhederne i Polen, men måden, aviserne behandlede stoffet på, var meget forskellig. Land og Folk stillede sig tvivlende overfor påstandene om antisemitisme og på samme tid bakkede de op om kritikken af den zionistiske 5. kolonne. Land og Folk sympatiserede med Polens politiske linie overfor jøderne og havde en generel mistro overfor påstandene om antisemitisme. De andre aviser stillede sig kritiske overfor begivenhederne og den førte politik. Især B.T. markerede sig med kommentarer omkring udviklingen i Polen. Uanset de forskellige vinklinger og kommentarer, så har de mange spaltmillimeter i avisen været med til at give de danske avislæsere et indtryk af udviklingen i Polen, og dermed også et grundlag for senere at placere de polsk-jødiske flygtninge i en kontekst. Med mindre man tilsluttede sig Land og Folk, så ville man vide, at flygtningene var blevet forfulgt og tvunget til at forlade Polen, hvilket spillede en afgørende rolle for forståelsen af de polske jøder. Med andre ord gav den måde, studenteroprøret bliver dækket på – igen med undtagelse af Land og Folk – jøderne en legal grund til at flygte fra Polen.

6.2 Gladsaxes konflikt med polsk venskabsby

Siden studenteroprøret i foråret 1968 blev der generelt stille omkring situationen i Polen. Men Gladsaxes borgmester Erhardt Jacobsen satte atter fokus på problemerne. D. 19.8. 1968 bragte alle fire aviser en artikel om bruddet mellem Gladsaxe og byens polske venskabsby, og alle artiklerne var skrevet af avisernes egne medarbejdere. Man kan derfor sige, at sammenligningsgrundlaget er ideelt.

Sagen handlede om, at Gladsaxes polske venskabsby Koszalin havde aflyst et besøg i Danmark, da Gladsaxes borgmester Erhard Jacobsen var kommet med antikommunistiske udtalelser. Artiklerne kom i aviserne tirsdag d. 19.8. som opfølgning på, at Erhard Jacobsen dagen forinden kommenterede sagen i radioen. Jacobsen forklarede, at han aldrig havde udtrykt venskabsytring overfor det polske regime, og at han qua sit medlemskab af Europarådet havde pligt til at påpege, når menneskerettigheder blev trådt under fode, som det var tilfældet med Polens jødeforfølgelser. Den polske ambassade i København fungerede som meddeler i sagen. Berlinske Tidende havde historien på

forsiden under overskriften: *"Polen bryder med Gladsaxe"*. B.T.s rubrik var lidt længere, og artiklen var ikke på forsiden: *"Polen bryder med Gladsaxe, men der er venskabs-byer nok"*. B.T. lagde en ekstra vinkel på nyheden, som adskilte sig fra de andre artikler, og skrev at *"Gladsaxe er europamestre i at have venskabsforbindelser"*. Gladsaxe havde flere venskabsforbindelser en nogen anden by i Europa. B.T. sagde dermed, at det ikke var Gladsaxe, der var noget galt med. Erhard Jacobsens kritik af Polens jødeforfølgelser havde en fremtrædende plads i artiklen. Den fik sin egen underrubrik i artiklen, hvilket Politiken og Berlingske Tidende ikke havde gjort. Politiken havde ikke nyheden på forsiden, og overskriften var lidt anderledes: *"Polsk fordømmelse af Erhard Jacobsen"*. De tre omtalte overskrifter var fælles om at gøre nyheden til en sag mellem Polen og Gladsaxe/Erhard Jacobsen. Formelt set var uoverensstemmelsen en sag mellem to byer, men den blev trukket op på et nationalt niveau. Koszalin blev til Polen. Aviserne vurderede ikke sagen yderligere. Land og Folk havde derimod valgt at formulere nyheden lidt anderledes. Med overskriften: *"Afbud fra Gladsaxes polske venskabsby"*, hvilket i øvrigt var den mest præcise og mindst dramatiske af de fire overskrifter, rettede Land og Folk skytset mod Erhard Jacobsen. Borgmesterens udtalelser blev beskrevet som *"typiske udgydelser"*, hvilket fremstillede udtalelserne som noget, man ikke kunne tage seriøst. Avisen satte også fokus på, hvorvidt det var Gladsaxe eller Koszalin, som havde taget initiativ til venskabsforbindelserne. Land og Folk skrev, at borgmester Erhard Jacobsen ikke ville indrømme, at venskabet var resultat af et dansk initiativ, og at han i stedet sagde, at forbindelsen var kommet i stand efter opfordring fra den polske ambassade. Emnet var som sådan ikke essentielt, men Land og Folk greb formentlig fat i det, for at finde en måde at miskreditere Erhard Jacobsen på eftersom hans udtalelser satte Polen i et dårligt lys. Land og Folk havde ligesom Berlingske Tidende historien på forsiden af avisen.

Opsummering

Sagen om Gladsaxe og Koszalin satte endnu en gang de polske jødeforfølgelser på dagsordenen for en stund. Hvis man ser bort fra Land og Folk, blev der igen gjort opmærksom på, hvad der foregik i Polen, og en dansk demokrat, som Erhard Jacobsen beskrev sig selv, sagde fra overfor disse overskridelser. At en ellers harmløs historie kunne blive en sag, indikerede, at der var noget større på spil end venskabet mellem to byer. Det ses også ved, at konflikten blev hævet op på nationalt niveau.

6.3 Pressen bliver aktiv

D. 21.10. havde Politiken en artikel, som beviste, at pressen havde kendskab til de polske jøder, selvom de ikke direkte blev omtalt. Der stod: *"Flygtningestrømmen slår alle beregninger – flygtning nr. 1000 på vej"*.¹³¹ Artiklen handlede om problemer med flaskehalse mht. til både boliger og socialrådgivere i forbindelse med den store tilstrømning af flygtninge. Som følge heraf havde Dansk Flygtningehjælp lejet hotelskibet St. Lawrence. Politiken forklarede, at flygtningene kom fra Østeuropa som følge af besættelsen af Tjekkoslaviet. Polen eller jøder blev ikke nævnt, og dermed var Politiken fortsat diskret.

D. 13.11 hed en overskrift i B.T.: *"Hartling: Jeg må være diskret, men vi hjælper jøderne fra Polen"*. Overskriften dækkede over, at MF Kristian Albertsen (S) i Folketinget dagen forinden havde spurgt udenrigsminister Poul Hartling (V), om man fra dansk side kunne gøre noget for de forfulgte jøder. I sit svar opfordrede udenrigsministeren til at fortsætte diskretionen, *"fordi offentligheden i bedste fald gør initiativer virkningsløse og hindrer os i at yde den hjælp, vi måske ellers ville være i stand til at yde"*.¹³² Samtidig blev det citeret, at Danmark førte en yderst liberal politik over for flygtninge. Nyheden blev også bragt i Berlingske Tidende i næsten identisk form med B.T.s under overskriften: *"Hjælp til jøderne"*. Artiklerne er interessante, da de konkretiserer spørgsmålet fra Folketingssalen. Det, der blev talt om på "politikersprog", var de polske jøder, som begge overskrifter markerede.¹³³ B.T.s overskrift opstillede det endda som om, at Hartling havde udtalt, at det handlede om jøder fra Polen, selvom udenrigsministeren kun talte om Østeuropa. B.T.s artikel var bygget op omkring Albertsens og Hartlings citater, som suppleredes af forklarende tekst. I denne tekst fremgik det, at *"et stærkt stigende antal polske jøder søger asyl i Danmark"*. Pressen var tilsyneladende udmærket klar over, hvordan det forholdt sig med flygtningene, så den må have haft kendskab til sagen på forhånd. Dagen efter lød B.T.s overskrift: *"Polen: Vi har ikke jaget jøderne ud"*.¹³⁴ Det var hovedorganet for det polske kommunistparti, dagbladet Trybuna Ludu, som argumenterede for, at oplysningerne om diskriminering af de polske jøder var forkerte. B.T. skrev, at den polske avis overså, at borgmester Erhard Jacobsen allerede i august gjorde offentligheden opmærksom på

---

¹³¹ Politiken (21.10.1969)

¹³² B.T. (13.11.1969) og Folketingstidende, 1969-70, 121. årgang, bd. I, nr. 1-147, sp. 1134, spørgsmål til ministrene, 12.11. 1969

¹³³ Jf. kap. 3.3

¹³⁴ B.T. (14.11.1969)

jødeforfølgelserne i Polen, og nu bekræftede flygtningestrømmen hans påstand. B.T. afviste dermed den polske, benægtende argumentation.

Land og Folk havde kun én artikel om flygtningene i denne periode, nemlig d. 14.11., hvilket var Trybuna Ludus udfald. Land og Folk citerede den polske avis loyalt. Grunden til, at der kun blev bragt denne ene artikel i slutningen af 1969, var, at flygtningene kritiserede det kommunistiske styre, og selve deres tilstedeværelse i Danmark udgjorde en kritik af Polen. Tidligere gik Land og Folk i rette med kritikerne, bl.a. blev Erhard Jacobsen kritiseret, men selve det at avisen undlod at italesætte de polsk-jødiske flygtninge, kan betragtes som en protest. Land og Folk praktiserede en form for "anti-tematisering" af de polske jøder.

Politiken bragte også historien og valgte at trykke et citat, som ikke blev medtaget af B.T. eller Land og Folk. "*Sådanne kampagner kan kun vække vrede i vor offentlighed og i alle europæiske kredse, der ærligt tilstræber afspænding og en betryggelse af freden*". Trybuna Ludu, som optrådte som repræsentant for det polske styre, satte hermed kontroversen i sammenhæng med den kolde krig, og avisen kritiserede Danmark for at modarbejde freden. Samme dag skrev Politiken, at antallet af flygtninge var stigende: "*Hver uge sker det: 100 søger om asyl*". Politiken betegnede stigningen som foruroligende. Avisen var ikke eksplicit omkring, hvad det var, der foruroligede, men da artiklen cirklede om to problemstillinger, går jeg ud fra, at det handlede om, at flygtningestrømmen uventet fortsatte med at stige, efter man troede, den var kulmineret. Det medførte logistiske problemer i forbindelse med indkvartering etc., hvilket var foruroligende. Artiklen skilte sig ud ved at anskue flygtningestrømmen som urovækkende, hvorimod mange andre artikler identificerede problemerne uden at blive foruroliget. Det andet, som artiklen illustrerede, var, at pressen i denne periode stadig var i færd med at gøre offentligheden bekendt med flygtningenes tilstedeværelse i Danmark. Politiken skrev: "*Hovedparten af flygtningene er polske jøder, der forlader Polen på grund af en voksende diskrimination*".¹³⁵ Gennem reportager, som fyldte aviserne i november-december 1969, lærte læseren om flygtningegruppen, og 'de polsk-jødiske flygtninge' blev med tiden en gængs betegnelse, som blev brugt af pressen uden forklaringer. En af disse skildringer bragte Politiken d. 16.11 under overskriften: "*Depressionens skib*". Artiklen var skrevet af Nils-Christian Nilson, og han brugte betegnelsen 'jøder' om flygtningene, hvilket viser, at de polsk-jødiske flygtninge endnu ikke var blevet en fast term i

---

¹³⁵ Politiken (14.11. 1969)

offentligheden, medens den havde været det på officielt plan længe, hvilket mit arkivarbejde har vist. ”Spørger man jøderne, giver de udtryk for tilfredshed med disse forhold” og ”jøderne klager ikke”, skrev Nilson. Artiklen handlede om, at mange af flygtningene på St. Lawrence var tæt på at få en depression pga. uvisheden og ventetiden. Forholdene ombord på skibet gjorde det ikke bedre. Alligevel klagede beboerne ikke, og de mente, at den danske stat gjorde meget for dem. Artiklen opbyggede og beskrev flygtningene, som positive mennesker, der ikke brokkede sig over de utilstrækkelige forhold på skibet. De tilpassede sig vilkårene. Den vinkel, som Politiken lagde på artiklen ”*Depressionens skib*”, var temmelig dystert, men flygtningene efterlod et indtryk hos læseren af taknemmelighed, selvom situationen var umulig. Det var en god fortælling, og den gav et godt indtryk af flygtningene. Ud over ”*Depressionens skib*” havde Politiken også en kronik af Hanne Kaufmann i avisen d. 16.11. Kaufmann, som jeg tidligere har beskrevet som forfatter og frivillig på St. Lawrence, kaldte sin kronik: ”*Ikke til at bære*”. Titlens ordlyd er helt i tråd med det standpunkt, som Kaufmann tog i sin bog *Alle disse skæbner*. Hendes tilgang var gennemgående præget af medfølelse, indlevelse og en underliggende vrede. Kaufmann skrev: ”*Ivrige magtliderlige skrivebordsmordere fuldfører, hvad nazisterne ikke nåede, da befrielsesarmeerne rullede ind over Europa (...) 25 år siden afslutningen på Hitlers skændselsgerninger – og ulykken er over os igen*”. De polske jøders situation var ikke til at bære, ”*lige så lidt som den håbløshed, der som et hæsligt spøgelse huserer på flygtningeskibet*”. Tonen var dramatisk og på samme tid patetisk. Og med adskillige referencer til nazismen og Hitler skabte Kaufmann nogle yderst melodramatiske rammer for sin fortælling om flygtningene på hotelskibet: ”*Ulykken er over os igen*”. Hun reducerede flygtningenes liv og skæbne til en dramatisk fortælling om håbløshed og ulykke. Kaufmanns kronik fremstår som et resultat af forfatterens eget behov for at sætte ord på sine oplevelser, som ”*ikke var til at bære*”. I den forbindelse blev flygtningene gjort til passive statister: ”*Nu sidder de og græder håbløshedens tårer i København*”. Kaufmanns reference til Holocaust, som hun i øvrigt også drog i *Alle disse skæbner*, viser, at det var i dette lys, hun anskuede, den polsk-jødiske tvangsemigration.

Politiken fortsatte lidt i samme stil med Eva Smidth-Fibigers interview med to polsk-jødiske flygtninge d. 30.11. Ægteparret i interviewet havde troet på den socialistiske ide og havde været medlemmer af kommunistpartiet. Nu var de desillusionerede og nedværdigede: ”*Når man er gået ideologisk bankerot, så bliver*

alting ganske ligegyldigt". De fortalte om, hvordan det var at være polsk opdraget og intet at kende til jødisk historie, og så alligevel blive fordrevet netop på grund af sin jødiske baggrund. Politikens artikel gav et godt indblik i, hvori nogle af de polsk-jødiske flygtnings problemer lå. Den påtvungne jødiske identitet havde virket paradoks for mange af flygtingene. Interviewet med ægteparret var derfor med til at nuancere billedet af flygtingenes situation. Det handlede ikke bare om de trange vilkår på skibet, men om at finde en ny identitet og nye værdier i et nyt land. I artiklen kom flygtingene selv til orde, og de fik sagt mere, end at de var taknemmelige over at være i Danmark. Derfor var "*Vi havde dog levet vore bedste år for Polen*" en central artikel i konstruktionen af de polske jøder.

B.T. havde også en betydelig næsten tosidet artikel om flygtingene på St. Lawrence i avisen d. 15.11 med overskriften: "*St. Lawrence bygget til kræsne turister, huser nu de flygtninge, som venter på asyl*".¹³⁶ Artiklen var suppleret med fem store billeder fra skibet. Artiklen handlede om luksusskibet, der var blevet til det nye Exodus¹³⁷, men siden flygtingene flyttede ind, var der ikke længere hotel-stemning på St. Lawrence. Artiklens vigtigste bidrag var billedmaterialet, der virkelig illustrerede og satte billeder på beretningerne fra skibet. Læserne kunne med egne øjne se, hvordan livet som flygtning udspillede sig. Flygtingene omtaltes som "*flygtninge, der hovedsageligt var jøder fra Polen*". Artiklen affødte muligvis det følgende læserbrev fra Lillian Larsen i B.T. d. 19.11. Overskriften lød: "*Hvordan får jeg kontakt med de polske flygtninge?*". Endvidere stod der: "*Man får den største medfølelse med disse mennesker, der har måttet forlade alt, og som nu er gået ind til en usikker tilværelse i fremmede lande*". Lillian Larsen ville gerne vide, hvordan hun skulle bære sig ad med at få kontakt til flygtingene, så hun kunne invitere dem hjem. Larsen er et eksempel på, at mange gerne ville involvere sig direkte i det emne, som de følte for. Som svar på læserbrevet skrev Dansk Flygtningehjælp, at de i øjeblikket modtog en del henvendelser fra folk, som gerne ville i kontakt med flygtingene. Lillian Larsens indlæg var altså ikke det eneste af sin slags. Deraf slutter jeg, at

---

¹³⁶ Jørgen Mouritzen, B.T. (15.11.1969)

¹³⁷ I juli 1947 opbragte den britiske immigrationskontrol i Palæstina skibet Exodus, som havde 4500 jødiske flygtninge fra Europa ombord. Sagen varede i to måneder og var omgærdet af intens medieinteresse. Sagen er siden blev kendt som Exodus-affæren, der hjalp med til at skabe en mere velvillig offentlig holdning til jødernes situation i Europa. Den amerikanske forfatter Leon Uris bidrog også til at udbrede historien om Exodus med sin roman af samme navn fra 1958 (da. 1959). Exodus refererer til jødernes udgang af Egypten som beskrevet i 2. Mosebog.

den megen presseomtale gjorde den danske befolkning bevidste om flygtningenes tilstedeværelse i landet, og deres kranke skæbne var blevet formidlet til offentligheden. Pressens italesættelse af de polsk-jødiske flygtninge vakte medlidenhed og sympati for deres situation. Der var dog ikke kun positive røster i B.T. En læser spurgte d. 25.11.: ”*Hvorfor får flygtninge mere i socialhjælp end danskere?*”. Svaret fra Dansk Flygtningehjælp lød, at man skulle huske på, at flygtningene ikke selv kunne tilberede mad, og dertil var de i høj grad kommet hertil uden ejendele. En anden læser havde i samme forbindelse spurgt til, hvem der finansierede DF. De polske jøder blev altså ikke kun modtaget med åbne arme. Der var også nogle, der stillede kritiske spørgsmål. Jeg ved ikke, hvor mange kritiske læserbreve, der har været indsendt, men jeg kan se, at ganske få blev trykt. Spørgsmålet om socialhjælp udtrykker en skepsis, som kan dække over en generel uvilje overfor de jødiske flygtninge. Men det blev hverken her eller i andre læserbreve formuleret som direkte ytringer imod flygtningenes tilstedeværelse i landet, og læserbrevene udviklede sig aldrig til at blive en egentlig moddiskurs overfor den positive fremstilling. D. 25.11 bragte B.T. en historie om en ny dansk film, *Oktober 43*, som havde polske jøder som statister. Bent Christensen, der både instruerede og producerede filmen, fortalte, at han først havde haft samvittighedskvaler ved at bruge de polske jøder som statister, men at det var gået op for ham, at det også var deres historie, han fortalte. Filmen og artiklen forbandt de polske flygtninge med oktober ’43, og selvom journalisten ikke trak en direkte forbindelse, blev de polske jøder forbundet med den begivenhed, som bidrog til den analogi, som spillede en stor rolle i beslutningen om at give dem opholdstilladelse i Danmark.

D. 28.11. kontribuerede B.T. til stoffet om de polsk-jødiske flygtninge med en kuriøs historie om den 21-årige Henryk Kowalski, som ”*flygtede med sin violin*”, som det hed i overskriften. Historien handlede om, at Kowalski fik tildelt et musik-legat på 25.000 kr. Artiklen markerede et skift i artiklernes form, idet historien om den unge violinist udelukkende var positiv. Den handlede om, at han var kommet videre i livet, som stadig var fyldt med indhold, selvom han havde måttet flygte. Perspektivet i artiklen var fremadrettet, hvor det indtil da havde været bagudrettet. Den ændrede vinkel, som historien om Kowalski var et eksempel på, fjøede en ny dimension til fremstillingen af de polsk-jødiske flygtninge. De trøstesløse, fortabte men dog taknemmelige flygtninge kunne også være succesfulde.

Berlingske Tidende havde modsat både B.T. og Politiken deres tyngde af artikler i december måned. Hvorfor Berlingske Tidende ikke var med på bølgen allerede i november kan have at gøre med, at avisen afventede situationen. I 1956-57 var det først, da det var en kendsgerning, at Danmark ville tage imod 1.000 flygtninge, at Berlingske Tidende begyndte at bakke op om flygtningearbejdet.¹³⁸ Måske gav avisens forsinkede nyhedsdækning udtryk for et forbehold overfor de tidligere kommunister. Søndag d. 7.12. fandt avisen dog emnet vigtigt, for en overskrift på forsiden henviste til en tosidet 'Berlingske RAPPORT': "*Jøders flugt fra ufred i Polen til fristed i Danmark*".¹³⁹ Rapporten bestod af fem artikler og supplerende billeder. Artiklerne var inddelt i en historisk gennemgang af baggrunden for de polske jøders flugt, en artikel om modtagelsen i Danmark, en artikel om fremmedpolitiets arbejde, en om sprogskolen og så et interview med fem polske jøder, der havde været placeret forskellige steder i det polske samfund: arbejderen, journalisten, tandlægen, husmoderen og professoren. Selvom Berlingske Tidende var sen til at begynde at skrive om de polsk-jødiske flygtnings situation og hverdag på St. Lawrence, så var denne rapport den mest grundige og seriøse, som nogen af de i alt fire aviser havde bragt indtil da. Artiklerne var skrevet af Eyvin Olsen, Jørgen Leve og Frank Esmann Jensen. Sidstnævnte kender vi i dag som Frank Esmann. Han var i midten af 1960erne ansat på Ritzau, og var bureauets korrespondent i Warszawa. Fra 1968-70 var han ansat på Berlingske Tidende, og jeg formoder, at han skrev det historiske afsnit. Den anden journalist var Jørgen Leve, og han havde tilknytning til Dansk Flygtningehjælp. Han bidrog i 1971 til DFs materiale om de polske flygtninge med et afsnit om "fremmedpolitiet".¹⁴⁰ Derfor skrev han sandsynligvis de to artikler om modtagelsen i Danmark og fremmedpolitiets arbejde. Eyvin Olsen kender jeg ikke, men da han også anmeldte Kaufmanns bog, var han sandsynligvis en fastansat journalist.

Den historiske baggrundsartikel var et seriøst bud på en grundig gennemgang, som startede tilbage i år 1000. Men da det var et kort rids i artikelform, kunne det ikke undgås, at indholdet blev unuanceret og upræcist. Afslutningsvis tog den historiske gennemgang fat på Gomulkas rolle. Ifølge avisen havde han altid skelnet mellem antisemitisme og antizionisme, og det var indenrigsminister Moczar, der var katalysatoren bag den antijødiske kampagne. "*Gomulka havde ingen anden mulighed end*

---

¹³⁸ Petersen og Sørensen 2004: 123

¹³⁹ Berlingske Tidendes rubrik indgår i specialets titel.

¹⁴⁰ Materialet er nu bortkommet fra Dansk Flygtningehjælps arkiv.

at lade dem rejse. Bittert for en mand, der er gift med en jødinde”, skrev Berlingske Tidende. Det så næsten ud som om, avisen havde medlidenhed med statsoverhovedet, hvis kone i øvrigt gjorde alt for at fornægte sin jødiske baggrund.¹⁴¹ Berlingske Tidende fratog Gomulka medansvaret for den jødiske tvangsemigration. Måske spillede det en rolle, at Gomulka stadig var ved magten i Polen, og at det derfor var mindre risikabelt at give Moczar ansvaret alene? Det er dog ikke min fornemmelse, at der på dette tidspunkt blev taget den slags udenrigspolitiske hensyn. Måske sluttede Berlingske Tidende, at når Gomulka var jødisk gift, kunne han intet have imod jøder, og derfor lå ansvaret hos Moczar, uanset at Gomulka var den øverste politiske leder. Med gennemgangen af den polsk-jødiske historie ønskede Berlingske Tidende at give den forudsætningsløse læser en forståelse af problematikken.

De to artikler om flygtningene og fremmedpolitiet, som jeg formoder, Jørgen Leve skrev, var endnu to eksempler på, at der ikke var en entydig opfattelse af, hvor mange polsk-jødiske flygtninge, der kom til landet. I dette tilfælde kan det dog ikke skyldes, at man har forskellige periodeinddelinger, for begge tal var udtryk for, hvor mange flygtninge, der var ankommet til dags dato. I den ene artikel stod der, at der var 1.200 ankomne og i artiklen lige underneden stod der, at der foreløbig var kommet 1810 polske jøder til Danmark. Begge tal figurerede på samme side i avisen uden forskellene blev kommenteret. I kap. 4.1 redegør jeg for, hvordan denne unøjagtighed var symptomatisk for angivelsen af antallet af polske jøder. Dermed var Berlingske Tidende hverken mere eller mindre inkonsekvent end så mange andre, der har skrevet om emnet. Den sidste passage, som jeg vil fremdrage fra avisen, er et citat, som jeg finder meget rammende og sigende. *”Ingen i afdeling E har nogensinde beklaget sig over den ekstra byrde, som flygtningeproblemet har pålagt os”*, sagde kriminalkommissær Chr. Madsen. *”Heri ser jeg noget sundt i den danske folkekarakter, hvilket også fremgår af, at vi her i landet aldrig havde hørt ordet antisemitisme før forholdene i nazi-Tyskland lærte os det”*.¹⁴² Kriminalkommissær Madsen udtrykte her det, som jeg mener, var karakteristisk for den danske selvforståelse. Opfattelsen af den danske folkekarakter lå til grund for den forståelsesramme, som styrede italesættelsen af de polsk-jødiske flygtninge.

Næste gang Berlingske Tidende skrev om de polske jøder var d. 12.12. Artiklen handlede om, at den tyske forbundspræsident dr. Gustav Heinemann havde givet udtryk for, at Danmark kunne

---

¹⁴¹ Checinski 1982 og Schatz 1989

¹⁴² Leve, Jensen, Olsen, Berlingske Tidende (7.12.1969)

regne med tysk hjælp i forbindelse med modtagelsen af de polsk-jødiske flygtninge: ”Jeg er et bibeltro menneske. Den som forgriber sig på Herrens folk, begår en dødssynd. Det vil jeg ikke opleve endnu en gang i mit liv. Vær overbevist om dette”.

Heinemann viste her sin vilje til at hjælpe flygtningene netop fordi, de var jøder. Hvis de ”blot” havde været ekskommunister ville sagen formodentlig være en anden. Den økonomiske støtte skal formentlig sættes i sammenhæng med den tyske bodsgang.

Flygtningene fra Polen var dermed for alvor blevet gjort til jøder. Dagen efter blev der fulgt op på den korte notits, og det forlød, at forbundskansler Willy Brandt støttede op om Heinemann. Dermed var Berlingske gået tilbage til de korte nyheder om de polske jøder, hvor der blev lagt vægt på den politiske del af emnet. I 1969 optrådte langt de fleste af Berlingskes nyheder om flygtningene i sammenhæng med en politiker¹⁴³, i modsætning til de andre aviser.

D. 7.12. bragte Politiken et læserbrev af ekspeditionssekretær, cand.polit. Ivar Munk. Han opfordrede til og håbede på, at flygtningene af jødisk afstamning måtte få en hjertelig modtagelse. Dermed lå læserbrevet på linie med den generelle stemning, men Ivar Munk satte også fokus på vigtigheden af sprogindlæringsprocessen. Han mente, at mange af de tidligere østeuropæiske flygtninge i Danmark ikke havde lært ret godt dansk. Netop sproget var en forudsætning for at ”de fremmede”, som han skrev, kunne komme til at føle sig hjemme i Danmark. Munk brugte både betegnelsen ’de fremmede’ og ’de jødiske flygtninge’ i læserbrevet. Det var en af de få gange, at de polske jøder blev omtalt som fremmede, selvom det ser ud til, at det var en gængs betegnelse for udlændinge dengang. Gæstearbejderne blev omtalt som ’fremmedarbejdere’, og nyankomne udlændinge skulle melde sig til ’fremmedpolitiet’ etc. ’De fremmede’ var endnu ikke blevet et politisk ukorrekt udtryk. Bent Jensen belyser desværre ikke denne side af de fremmede i sin gennemgang. Men selvom ’de fremmede’ ikke skal forstås ud fra vores nutidige terminologi, så vil brugen af ’de fremmede’ altid virke udgrænsende ud fra et ’os og dem’ perspektiv.

Den sidste nyhed, som hører til i dette afsnit, blev bragt i B.T. og Berlingske Tidende d. 29.12. Den handlede om, at Polen kritiserede en dansk journalist. B.T. havde deres egen journalist på historien, medens Berlingske bragte nyheden i APs udgave. Sagen gik på, at den danske korrespondent for Berlingske Tidende i Bonn, Henrik Bonde-Henriksen, af polsk presse var blevet beskyldt for at indgå i en polsk-fjendtlig kampagne, idet han havde stillet spørgsmål til BRDs holdning til jødeforfølgelserne i Polen.

---

¹⁴³ F.eks. E. Jacobsen, P. Hartling, G. Heinemann og W. Brandt

Det polske dagblad *Zycie Warszawy* skrev: ”*Den vanvittige ihærdighed, hvormed denne dansker angriber vor land, udløser ikke længere forbløffelse. Hans konstante opfordringer til indblanding i Polens interne anliggender er rettet til regeringen i det land, som bærer historisk ansvar for mord på millioner af jøder, og det land som endnu i dag ikke har overvundet sin egen antisemitisme*”.¹⁴⁴ Det, som den polske presse henviste til, var bl.a. Bonde-Henriksens interview af Heinemann og Brandt, som Berlingske Tidende oplyste om hhv. d. 12. og 13.12. Sagen om de polske jøder var dermed endnu ikke bilagt hen imod årsskiftet, og Polen fortsatte med at benægte enhver tale om jødeforfølgelser og grupperede beskyldningerne som værende anti-polske og anti-kommunistiske i deres udspring.

Opsummering

I november-december 1969 blev der skrevet en masse om de polsk-jødiske flygtninge, og læserne skulle først og fremmest gøres bekendte med hele situationen. Med undtagelse af *Land og Folk* havde aviserne lange indlæg om de polsk-jødiske flygtninge. Fremstillingen vakte medfølelse i offentligheden, og det følelsesmæssige engagement skabte behov for at handle hos den danske befolkning. Derfor har jeg kaldt denne dominerende diskurs for ’solidaritets-diskursen’. Samtidig blev Danmark fremstillet som et fristed for de polske jøder, hvilket bidrog til en vis selvtilfredshed hos de danske borgere. Læserbrevene dokumenterede, at offentligheden var blevet bekendt med de jødiske flygtninges tilstedeværelse, hvilket fremkaldte både positive og negative reaktioner. I enkelte læserbreve blev flygtningene omtalt som fremmede, hvilket ikke nødvendigvis skal forstås negativt, da det dækkede over en gængs betegnelse for udlændinge. Alligevel blev de polske jøder sjældent omtalt som fremmede. Det må betyde, at de ikke blev betragtet som sådan, men derimod som jøder fra Polen. Mod slutningen af perioden kan man observere en begyndende ændring af diskursen. Mere fremsynede og positive historier fra de polsk-jødiske flygtninges liv så dagens lys, hvilket var en kursændring i forhold til de triste historier, som prægede billedet til at begynde med.

Den overordnede diskursordner eller forståelsesramme var grundfæstet i den danske selvforståelse. Denne selvopfattelse byggede på ideen om Danmark som demokratiets forkæmper, og redningen af de danske jøder i oktober 43 fungerede som bevis på, at der ikke fandtes antisemitisme i Danmark. Denne alment accepterede, romantiske forestilling kan dog sagtens

---

¹⁴⁴ Lars Gjedsig, B.T. (29.12.1969) og Berlingske Tidende (29.12.1969).

problematiseres. Analogien bliver f.eks. sat under pres, når man ser på Danmarks restriktive politik overfor jøderne i 1930erne.¹⁴⁵ Modtagelsen af de polsk-jødiske flygtninge virkede bekræftende på forestillingen om den såkaldte danske folkekarakter. Denne selvforståelse var vidt udbredt og operationaliseret, idet både politikere, pressen og offentligheden italesatte de polsk-jødiske flygtninge ud fra denne forståelsesramme.

6.4 Debatten fortsætter

I januar 1970 var de polsk-jødiske flygtninge stadig et emne, der affødte lange artikler og opmærksomhed fra offentligheden i form af læserbreve. Men ændrede formen og indholdet sig siden efteråret 1969, og kan man observere en udvikling? Politiken startede året med at sætte fokus på den såkaldte 'socialrådgiversag', som jeg kort behandlede i afsnit 3.3. Som følge af den eksplosive vækst i flygtningestrømmen, som ikke var blevet fulgt op af nyansættelser på grund af mangel på socialrådgivere, var arbejdsforholdene blevet så ringe, at det medførte opsigelser. Det truede kvaliteten af Dansk Flygtningehjælps arbejde med de nyankomne flygtninge fra Polen. Politiken skrev om sagen d. 8.1. 1970 under overskriften: "*Hjælpen til flygtningene er i fare*". Dagen efter blev der fulgt op med en ny artikel: "*Uenighed om konflikt i Flygtningehjælpen*". Dette er et eksempel på, hvordan konflikter og kriser ofte bliver opsøgt, fordi de sælger aviser. Politiken byggede en sag op om, at DF's formand Isi Foighel havde udtalt, at han håbede, at Flygtningehjælpen igen ville blive "*den fantastisk gode arbejdsplads, den altid har været*".¹⁴⁶ Politiken forsøgte at udlægge det som en konflikt mellem socialrådgiverne og DF's ledelse, hvor parterne skulle være uenige om arbejdsmiljøets tilstand. Men der var ikke tale om en reel uenighed mellem socialrådgiverne og ledelsen, og formand Isi Foighel anerkendte, at den enorme stigning i antallet af flygtningene var gået ud over personalet. "*Jeg er klar over, at der har hvilet et stærkt fysisk pres på personalet. Det har udtømt deres kræfter at arbejde så mange timer i døgn*", sagde Foighel til Politiken.¹⁴⁷

'Socialrådgiversagen' blev kun tematiseret i Politiken, som til gengæld fulgte den nøje. Både d. 10., 13. og 28. januar blev der yderligere skrevet om konflikten. Sagen var interessant, da den grundlæggende handlede om, hvordan man skulle behandle de flygtninge, som var kommet til landet. Kunne man f.eks. tillade sig

---

¹⁴⁵ Rünitz 2000 og Bak 2002: 81

¹⁴⁶ Politiken (9.1.1970)

¹⁴⁷ Politiken (8.1.1970)

at benytte uddannet personale til at varetage væsentlige dele af socialrådgivernes funktioner? Konflikten var et eksempel på, at der var forskellige syn på, hvor man kunne gå på kompromis, og reelt handlede det om, hvordan flygtningearbejdet skulle struktureres. Politiken drejede ind på et nyt spor, hvor forpligtelsen overfor flygtningene, efter de var kommet til Danmark, blev berørt. Den humanitære aktion var ikke fuldendt ved, at de polske jøder var kommet til landet. Der var stadig en integrations-opgave, som skulle udføres. Dette gav flygtningene en forankring i Danmark. Socialrådgiversagen var langt fra det eneste emne om de polske jøder, der blev bragt på banen i Politiken i januar. D. 8.1. blev det omtalt, at St. Lawrence stod til rådighed for Flygtningehjælpen frem til 25. april, hvorefter turisterne ville rykke ind. Skibet var også sat til salg. Det blev dermed indikeret, at det første led af flygtningetilværelsen ville få en ende. Jøderne på 'skibet' skulle sluses ud i det danske samfund. Dagen efter havde Politiken to artikler om de polsk-jødiske flygtninge. Den ene handlede om den tidligere polske FN-ambassadør, dr. Juliusz Katz-Suchy, som var blevet ansat ved Århus Universitet. Han var kommet her til landet som flygtning, da han var blevet opsagt fra sin akademiske stilling i Polen som led i den antijødiske kampagne. Artiklen var et eksempel på en historie om en polsk-jødisk flygtning, der havde fået fodfæste i samfundet. Dermed tog man igen en kursændring væk fra 'solidaritets-diskursen'. B.T. bragte ligesom Politiken historien om FN-ambassadør Katz-Suchys ansættelse ved universitetet. Nyheden var på forsiden d. 8.1. Det interessante ved B.T.s udgave var overskriften: "*Polsk FN-ambassadør hopper af i Danmark, tredje gang på flugt*". Avisen brugte udtrykket 'at hoppe af' om en polsk-jødisk flygtnings politiske asyl i Danmark. Tidligere havde udtrykket kun været anvendt til at beskrive de såkaldte afhoppere, som selv valgte at flygte fra kommunismen og som nægtede at vende hjem igen. Den ellers klare adskillelse af de to grupper viste, at selvom de polsk-jødiske flygtninges baggrund på mange måder mindede om afhoppernes, så var de en anden gruppe med en anden historie, og dermed blev de betragtet anderledes end afhopperne. De polske jøder valgte ikke selv deres flygtningestatus og statsløshed. Jeg vil også kort fremhæve et citat fra interviewet med Katz-Suchy: "*Jeg er danskerne taknemmelige for den venlighed og hjælpsomhed, jeg har fået ved min ankomst*", sagde han.¹⁴⁸ Igen blev det pointeret, at flygtningene var taknemmelige.

---

¹⁴⁸ B.T. (8.1.1970)

Politikens anden artikel om de polske jøder d. 8.1. bar overskriften: *"Polen: – Emigranter og ikke flygtninge"*.¹⁴⁹ Overskriften refererede til et indslag i Radio Warszawa, som blev bragt på dansk. I indslaget beskyldte Radio Warszawa de polsk-jødiske flygtninge for at snyde sig til materielle goder ved at benævne sig selv som flygtninge frem for emigranter. I udsendelsen blev det blankt afvist, at der på noget tidspunkt havde eksisteret antisemitisme i Polen. Det blev også forklaret, at de som var blevet afskediget fra deres stillinger, var blevet det, fordi de havde følt sig åndeligt forbundet med den chauvinistiske kolonistbevægelse og Israel. Politiken hverken kritiserede eller diskuterede de synspunkter, der blev fremsat af Radio Warszawa. Der blev dog indikeret en vis afstandtagen, idet artiklens afsluttende citat blev efterfulgt af en lille kort kommentar fra Politiken: *"Og så lagde den danske speaker en engelsk popplade på grammofonen. Den hed; I have a dream"*.¹⁵⁰

Dagen efter tog Politiken Radio Warszawas indlæg op i sin leder. Politiken skrev, at det var misvisende, når Radio Warszawa *"camouflerede virkeligheden og påstod, at flygtningene slet ikke var flygtninge, men emigranter, der frivilligt rejste, fordi de ikke længere kunne finde deres plads i det polske samfund. (...) Ifølge vor ordbog har emigranter mulighed for at vende hjem igen. Det har de polske jøder ikke, fordi de ved afrejsen fraskriver sig deres gamle statsborgerskab for al evighed"*.¹⁵¹ Politiken afviste dermed den polske radios forsøg på at tillægge de polsk-jødiske flygtninge nogle materialistiske motiver. Politiken forklarede Polens bevæggrund for at dække over sandheden således: *"Det er selvfølgelig krænkende for polsk national stolthed og for det kommunistiske partis prestige, at det nu bliver afsløret, at der end ikke var plads for disse loyalister i det polske folkedemokrati. Jødernes flugt afslører, at påstanden om at racefordomme ikke trives i et socialistisk samfund, ikke er korrekt"*.¹⁵² Politiken gik i rette med Radio Warszawa og påstod, at antisemitismen havde ligget og luret under overfladen hos det polske folk lige siden middelalderen, men at det var uansvarligt at sammenligne stemningen i Polen med nazi-Tyskland. Det er ikke svært at forstå, hvad Politikens løftede pegefingre og advarsel om at relativere og drage forkerte paralleller sigtede imod, men måden det var skrevet ind i lederen på, fremstod noget umotiveret. I radioudsendelsen karakteriseredes påstanden om jødeforfølgelserne som en *"nedrig*

---

¹⁴⁹ Politiken (8.1. 1970)

¹⁵⁰ Politiken (8.1.1970)

¹⁵¹ Politiken (10.1.1970)

¹⁵² Politiken (10.1.1970)

løgn, der kun kan være nazi-propagandaen værdig". Det må være denne sammenligning, der har afstedkommet Politikens generelle kritik af relativistiske sammenligninger, selvom avisen ikke får det logisk inkorporeret i teksten. Selvfølgelig, at Politiken tog emnet op på leder-niveau, vidnede om høj prioritering af sagen. Politiken gav udtryk for sit standpunkt i forhold til at opfatte de polske jøder som flygtninge og ikke emigranter. Ordlyden i lederartiklen leder tankerne hen på Herbert Pundik, der blev chefredaktør på Politiken d. 1.1. 1970.

Radio Warszawas udsendelse blev også kommenteret i Land og Folk d. 9.1., men forventeligt var udlægningen her en anden. For det første blev det forklaret, at den polske radio havde modtaget en række breve fra danske lyttere, der ønskede 'saglige' oplysninger om de polske jøder, der på det seneste var emigreret til Danmark. Brugen af ordet 'saglig' insinuerede, at der skulle eksistere usande oplysninger om flygtningene. Radio Warszawas udsendelse blev derfor italesat som den sande udlægning. Land og Folk brugte desuden ordet 'emigreret' frem for 'flygtet', da avisen som bekendt lagde sig op af den polske forklaring, som afviste, at der var tale om forfølgelser. Land og Folk fremhævede to argumenter i svaret til de danske brevskrivere. Det ene handlede om Polens tradition for religionstolerance, og det andet omhandlede polakkernes indsats for at redde deres jødiske medborgere under Anden Verdenskrig. Disse to argumenter er klassiske elementer i den apologetiske argumentationsrække, som jeg har beskrevet i afsnit 2.1. De reaktioner, Radio Warszawas udsendelse affødte i aviserne, illustrerede de to tilstedeværende modsatrettede diskurser om flygtningenes status. Den ene opfattede de polske jøder som flygtninge, og den anden så dem som legale emigranter. Disse to konkurrerende diskurser var afgørende for den måde, de polsk-jødiske flygtninge ellers blev italesat på. Land og Folk var ene om at anse flygtningene som emigranter med materialistiske motiver for øje. De resterende aviser repræsenterede den positive diskurs, som var den dominerende.

D. 27.1. kunne man læse i Politiken, at chefredaktøren fra det polske Udenrigsministeriums tidsskrift *Polish Review*, Jerzy Lobman, var taget til København for atter at afvise, at der skulle være tale om jødeforfølgelser i Polen. Lobman var selv af jødisk herkomst, og på pressekonferencen afholdt d. 26.1. afviste han, at der var antisemitisme i Polen. Han sagde endvidere, at "*semitisme og zionisme er to forskellige ting. Det første vedrører race og religion, det andet er en politisk ideologi. Zionismen er en af de mest radikale nationalismer, man kender, og vi i Polen er imod enhver form for nationalisme*". Han lagde dermed ikke skjul på, at

Polen var antizionistisk indstillet. Berlingske Tidende skrev også om chefredaktørens besøg i Danmark. I artiklen *"Irriteret på Danmark"* oplyste Berlingske Tidende, at Jerzy Lobmans besøg i København skete på opfordring af den polske ambassade, da Lobman skulle forklare og udrede de mange misforståelser omkring de polsk-jødiske flygtninge. Berlingske Tidende logoprægede tilgang lagde vægt på at forklare baggrunden for redaktørens besøg i Danmark. Berlingske Tidende tolkede chefredaktørens pressekonference som endnu et eksempel på den polske regerings irritation over den danske presseomtale af de polske jøder. Budskabet i Lobmans tale var blandt andet rettet mod den danske regering, da det kom til udtryk, at sagen om de polske jøder kunne hæmme de polsk-danske forbindelser mht. til både den kulturelle og økonomiske dialog. "Krigen" mellem Danmark og Polen blev dog stadig kun ført i pressen. Selvom der først blev skrevet om flygtningene fra Polen medio november 1969, fremkaldte det alligevel en voldsom reaktion fra polsk side.

B.T. havde en yderst original måde at behandle pressekonferencen på, og historien fandt også vej til forsiden. B.T. iscenesatte en dialog mellem chefredaktøren og en af de polske jøder fra St. Lawrence. B.T. præsenterede artiklen som: *"Polsk redaktør og polsk flygtning taler sammen via B.T."*. I indledningen af artiklen skrev B.T.s journalist Jørgen Mouritzen, at der var to timer imellem de to vidnesbyrd, så der var ikke ligefrem tale om en egentlig samtale. Flygtningen, som deltog i artiklen, ville ikke oplyse sit navn, men man får at vide, at det var en mand. Om Jerzy Lobman stod der, at han var kommet til Danmark hovedsageligt for at give en pressekonference, hvilket han ikke ville indrømme. Han sagde selv ifølge B.T., at han var her for at se Danmark, da det var nyttigt som journalist at besøge nye lande. B.T.s kommentar dertil var, at det ikke var meget af landet, han nåede at se, da besøget var kortfattet. Han var i øvrigt veltalende og smilende, og han byggede sin argumentation logisk op. Om flygtningen skrev B.T., at han efterlod sin lejlighed med telefon, sin bil, og sin 16-årige søn i Polen. B.T. gjorde dermed læseren opmærksom på, at flygtningen havde både materielle og familiære grunde til at blive i Polen. Det virkede derfor usandsynligt at flygtningen skulle forlade Polen for at snyde sig til materielle fordele i Danmark. Flygtningen talte i modsætning til redaktøren dårligt engelsk og smilte ikke. I sin argumentation pegede Lobman på, at han selv var af jødisk afstamning, og at det ikke havde betydet noget for ham. *"Det er en mands standard, der betyder noget"*, som han sagde. Det affødte en kommentar fra flygtningen om, at regimet var nødt til at have folk i høje stillinger, jøder, som de kunne få til at sige

sådan noget. Hans pointe var, at det polske selvforsvar benyttede sig af en række "show jews", som skulle fungere som levende beviser på, at der ikke var antisemitisme i Polen. B.T.s ide var effektiv, fordi den tydeliggjorde, hvor forskelligt man kunne se på situationen i Polen. Artiklen skildrede to sider af samme sag, og dermed blev der med det samme taget til genmæle over for redaktørens professionelle udlægning af situationen i Polen. B.T.s sympati var tydeligvis hos debattens svage part repræsenteret ved flygtningen.

Land og Folks artikel om Lobmans besøg i København tog derimod parti med redaktøren. Selvom avisen fortsat benyttede en refererende stil, brugte avisen adverbier, der afslørede, hvor sympatien lå: "*Vi har ingen antisemitisme i Polen, understregede Jerzy Lobman stilfærdigt*". Artiklen afslørede også, at selvom Land og Folk forsøgte at følge det officielle Polens udlægning, så skete det ikke altid. Da journalist C.I.J.¹⁵³ skulle gengive, hvad Lobman havde sagt, blev det gentaget ukorrekt. C.I.J. skrev, at Lobman "*erklærede, at zionismen var en politisk teori, der var baseret på et racistisk grundlag*". Men det var ikke, hvad Lobman havde sagt på pressemødet. Lobman havde forklaret, at semitisme vedrørte race og religion, og at zionisme var en politisk ideologi. Zionismen var nationalistisk men ikke racistisk. Land og Folk journalisten fulgte dermed ikke den officielle polske udlægning, og han drejede Lobmans ord, så betydningen blev en anden. Det tyder på, at der fandtes en anden diskurs om emnet, som i dette tilfælde var stærkere end den officielle. I Land og Folk d. 12.1. 1971 var der et læserbrev af Anton Kanstrup, og det bekræfter eksistensen af en konkurrerende diskurs. Der stod nemlig: "*Zionismen er en direkte racistisk bevægelse, som taler om jøderne som guds udvalgte*".¹⁵⁴ Den opfattelse, som læserbrevet og C.I.J.s artikel var udtryk for, dækker over et andet syn på zionismen end den politiske elites. Måske var der tale om et mere alment kommunistisk synspunkt, som ikke var begrænset af politik? Det kunne være en forklaring på, hvorfor C.I.J. ikke citerede Lobman korrekt.

D. 20.1. bragte B.T. en reportage fra Polen, som ikke skortede på triste virkemidler. Artiklen havde overskriften: "*I Chopin-ekspressen flygter de sidste jøder ud af Polen*". Chopin-ekspressen refererede til ruten mellem Warszawa og Wien, som havde fået navn efter den polske komponist, der gav nogle af sine første koncerter i Wien. Som sagt manglede der ikke patos-appel i

---

¹⁵³ C.I.J. er med stor sandsynlighed initialerne for Land og Folk journalisten Claus Ingemann Jørgensen.

¹⁵⁴ Anton Kanstrup, Land og Folk (12.1.1971)

artiklen skrevet af Åke Lif. Han skrev, at de jødiske familier rejste fra Polen *"mod en mørk fremtid"*. B.T. fulgte en *"ensom mor"* og hendes børn. De var alle *"fattigt klædt"*, og de havde *"intet mål"*. Dermed satte B.T. scenen til en trist og håbløs fortælling, som pirkede til læserens medfølelse. Det er interessant, at artiklen ikke havde fokus på flygtningene i Danmark. Politiken havde ligeledes en artikel om Chopin-ekspressen allerede d. 17.8. 1969, men siden de polske jøder kom til Danmark havde ingen af aviserne haft fokus på udlandet. Artiklen indgår i 'solidaritets-diskursen', selvom den mere fremadrettede diskurs havde vundet indpas.

D. 6.1. lød overskriften på et læserbrev i Land og Folk således: *"Flygtningene behandles bedre end folkepensionister"*. Det handlede om en forarget læser, der mente, at flygtningene blev *"båret på hænder og fødder af myndighederne"*. Læseren, der underskrev sig A.A., havde set i Berlingske Tidende, at flygtningene fik 24 kr. om dagen, udflugter, biografture mm. Læserbrevsskribenten stillede også spørgsmålstegn ved, hvorfor de polske jøder flygtede til Danmark, og A.A. kom selv med svaret: *"Fordi den ene skriver til den anden: Kom herover, for her er sådan og sådan. Og så strømmer de til, for her får de de bedste og fedeste stillinger"*. Ifølge læseren fik folkepensionister mindre end flygtningene, og derfor blev der langet ud efter dem. Det er tydeligt, at læseren havde taget Land og Folks diskurs til sig. Flygtningene blev mistænkeliggjort og deres flygtningestatus blev betvivlet. Læseren brugte det dog ikke til at frikende Polen, men til at argumentere for, at vedkommende var blevet forfordelt.

Artiklen i Land og Folk d. 14.1. var et svar fra den polske ambassades pressesekretær, Ryszard Liczmanski, til lektor Gunnar Jensens, Ålborghus Statsgymnasium. Lektoren havde spurgt til baggrunden for den jødiske tvangsemigration. Pressesekretærens svar bød på nye argumenter, og han trådte ud af det dogmatiske forsvar og modangreb, som indtil da havde vist sig fra polsk side. Artiklen startede dog ud med den klassiske forsvarstale, der byggede på den historiske polske hjælp til jøder fra middelalderen og frem til Anden Verdenskrig. Derefter opremsede pressesekretæren en række kulturelle og religiøse friheder, som jøder nød i Polen. Han nævnte foreninger og kulturelle institutioner, som fik fuld retslig og finansiel støtte af staten, og pressesekretæren brugte dette som bevis for, at der ikke fandtes en jødefjendsk stemning i Polen. Liczmanski kom også med en forklaring på Polens stilling til Israel efter krigen i 1967. *"Det gjaldt ikke en diskriminering af Israel, og heller ikke at drage landets eksistens i tvivl. Polen, som i 1948 i FN stemte for oprettelse af staten Israel, fordømte dens aggression og*

kampmetoder".¹⁵⁵ Ræsonnementet var, at Polen fra begyndelsen havde støttet Israel, og derfor kunne Polen ikke være antisemitisk. Man kunne også vende den om og sige, at Israels oprettelse skabte et modtageland til Polens uønskede jødiske minoritet. Ifølge pressesekretæren var der kun tale om, at personer, der i denne periode gik særligt imod den polske stats *raison d'être*, blev forflyttet. Han fortsatte med at sige, at det var interessant, at hvis der blandt 1.000 personer, som var blevet fjernet fra forskellige poster, blot havde befundet sig en borger af jødisk herkomst, så indledtes der i Vesten en aktion, hvor Polen anklagedes for antisemitisme. Liczmanskis rationale var virkningsfuldt, men reelt var det ikke kun 1 ud af 1.000 afsatte, der var jøde. Men den forudsætningsløse læser vidste måske ikke, at det forholdte sig anderledes. Det var let at følge Liczmanskis logik, der sagde, at en enkelt afsat jøde ikke skabte grundlag for påstande om jødeforfølgelser. Han afviste også, at der var tale om en masseemigration. At Danmark havde fået det indtryk skyldtes, at flere måske havde valgt at søge her til landet end tidligere. Som almindelig læser havde man ikke nogen chance for at vurdere rigtigheden af hans udsagn, og da artiklen fremstod velargumenteret, fremstod hans påstande troværdige.

I Berlingske Tidende d. 13.1. kunne læserne erfare, at nogle af de polsk-jødiske flygtninge skulle flyttes fra St. Lawrence til hhv. Århus og Helsingør. Som følge heraf var der blevet oprettet en lokalkomité i Århus, som skulle hjælpe de polske jøder med at træde ind i det danske samfund. D. 28.1. havde Politiken en reportage fra Helsingør, hvor flygtningene var glade for at være. De følte sig dog lidt isolerede, fordi de endnu ikke talte dansk. Flygtningene var ikke længere et københavnsk fænomen, og provinsen deltog nu også i at integrere og huse flygtningene. Det ville være interessant at undersøge, om denne udvikling blev behandlet i de lokale aviser, f.eks. Aarhus Stifts-Tidende. Desværre ligger denne vinkel på sagen uden for denne undersøgelses rammer. D. 22.1. bragte Berlingske Tidende et læserbrev fra en af de polske jøder, nemlig Leopold Galicki. Han opfordrede alle danskere til at tale dansk med flygtningene og ikke at slå over i engelsk eller tysk, når de hørte den gebrokkne accent. Galickis appel var skrevet på et forståeligt dansk, men det var begribeligt nok behæftet med fejl. Berlingske Tidende tog hatten af for ham og hans indlæg og opfordrede læserne til at tale dansk næste gang, de mødte "*en fremmed*". Som jeg tidligere har været inde på, så var 'fremmede' en gængs måde at omtale flygtninge og indvandrere på, og betegnelsen var ikke behæftet med en negativ

---

¹⁵⁵ Land og Folk (14.1.1970)

ladning. 'Fremmed' blev også brugt i forbindelse med Ivar Munks læserbrev i Politiken, hvor det ligeledes handlede om flygtningenes danskunderskaber. Det tyder på, at når talen gik på de polske jøder og det danske sprog, så blev de til 'fremmede'. Flygtningenes stilling som 'usynlig minoritet' medførte i de fleste sammenhænge, at flygtningene ikke blev betragtet som fremmede, da de ikke var synligt fremmede, men når det til gengæld handlede om sprogunderskaber, så var flygtningene tydeligt fremmede. D. 28.1. blev der fulgt op på Galickis læserbrev med endnu et læserbrev om et "*Godt råd til vore flygtninge*". Det gode råd kom fra én, som selv havde erfaring med at blive dansker. Vedkommende kom til landet for 10 år siden, og anbefalingen gik på, at flygtningene skulle tage et brevkursus i retskrivning. Læserbrevet fra Galicki var sammen med de mange interviews med til at give de polsk-jødiske flygtninge en stemme i de danske medier. Dialogen via læserbrevene viste, at de polske jøder var engagerede og deltagende, og at de viste interesse for at indgå i det danske samfund.

Den sidste artikel, jeg vil omtale i dette kapitel, er en helsides artikel om Polen, som Berlingske Tidende bragte d. 25.1. Artiklen var starten på en serie om Østeuropa, og den var skrevet af forfatteren Willy-August Linnemann. Mod slutningen af artiklen gjorde forfatteren sig nogle overvejelser om Polens forhold til sin jødiske befolkning: "*Jeg ved ikke, om polakkerne er mere racistiske end for eksempel danskerne, det vil jeg først kunne få et svar på, i det øjeblik hver tiende indbygger i Danmark er for eksempel en tyrkisk eller græsk eller italiensk fremmedarbejder*". Linnemann sammenlignede dermed jødernes 1000-årige tilstedeværelse i Polen med fremmedarbejdere i Danmark, hvilket vidner om, at han opfattede jøderne som en fremmed minoritet, der ikke var blevet en integreret del af de polske samfund. Derefter forklarede han, at jøderne ikke blev jaget ud af Polen; "*de fordrives bare fra deres hidtidige levebrød*". Alligevel mente han, at alle polakker følte sig stærkt knyttet til Polen, hvilket også gjaldt de polske jøder. Ifølge mine interviews mistede jøderne alt for Polen efter den antijødiske kampagne i 1968. Artiklens ordlyd synes langt fra Berlingske Tidendes vanlige tilgang til emnet, men alligevel er artiklen blevet optaget i avisen. Jeg har inddraget artiklen i analysen, fordi den er et godt eksempel på, hvor svært danskerne kunne have ved at forstå de polske jøders etniske tilhørsforhold. Det, at en forfatter som Linnemann drog paralleller mellem Polens jødiske befolkning og gæstearbejdere i Danmark, illustrerer dette.

Opsummering

Gennemgangen af aviserne fra januar 1970 viser, at der skete en udvikling i nyhedsdækningen. Historierne havde ændret form og handlede i langt højere grad om flygtningenes nuværende situation frem for baggrunden for deres ankomst til Danmark. Dermed blev historierne også mindre emotionelle og triste og mere fokuserede på praktiske problemstillinger og små positive historier om flygtningenes indtræden i det danske samfund. Diskursen var blevet fremadrettet, hvilket har givet navn til den fremkomne, konkurrerende 'fremadrettede diskurs'.

Der kom fokus på integration, og sproget spillede en væsentlig rolle både for polakker og for danskere. I den forbindelse blev de polske jøder to gange omtalt som fremmede, hvilket ellers ikke havde været brugt tidligere som betegnelse for gruppen. Sproget fungerede i denne sammenhæng som udgrænsende faktor. Samtidig blev de polsk-jødiske flygtninge nu ofte benævnt kun som polske flygtninge. Det kan hænge sammen med, at historien om tvangsemigrationen var rykket i baggrunden, så det jødiske aspekt blev mindre centralt. Dertil var det polsk-jødiske tilhørsforhold også svært at placere for mange danskere.¹⁵⁶ Udviklingen, hvor den jødiske afstamning trådte i baggrunden, går igen i de offentlige institutioners beskrivelse af flygtningene. Her blev de polske jøder også til flygtninge fra Polen. Samtidig blander Danmark sig traditionelt ikke sig i folks religiøse tilhørsforhold, og derfor er 'polske flygtninge' principielt en mere korrekt betegnelse. Land og Folks bidrag til debatten handlede om at cementere, at der er tale om emigranter, som på legal vis var emigreret fra Polen. På trods af Land og Folks partitro linie fremgik det, at der eksisterede en parallel diskurs, som afveg fra den officielle kommunistiske tolkning af zionismen. Denne konkurrerende diskurs havde muligvis en mere almenkommunistisk forankring. Zionismens racistiske islæt blev både formuleret i Danmark og i Polen, men ingen af stederne var det den politiske elite, som gjorde det. Det var snarere den menige kommunist. Sloganet "*zionister til Siam*" skulle angiveligt stamme fra de polske antizionistiske demonstrationer.¹⁵⁷ Forvekslingen af Siam og Zion kan betragtes som bevis for, at kampagnen var formuleret og dikteret af ledelsen, og at den politiske udlægning af zionismen ikke vandt genklang og forståelse hos den almindelige kommunist.

---

¹⁵⁶ Denne problemstilling er et af temaerne i filmen Hanoshrim.

¹⁵⁷ RAMBAM nr. 8 1999: 56

6.5 Udvalgte artikler

I dette afsnit vil jeg gøre rede for de fire udvalgte aviser individuelt for at fremdrage de centrale artikler, som ikke hører ind under den tematiske analyse. Jeg kan desværre langt fra få plads til alle de indhentede artikler, så den individuelle analyse baseres på en yderst selektiv udvælgelse.

Politiken

I kølvandet på det polske studenteroprør i 1968 blev der rejst et spørgsmål til den danske regering om, hvorvidt Danmark havde konfronteret den polske premierminister Josef Cyrankiewicz med jødeforfølgelserne, da han var på officielt besøg Danmark. Spørgsmålet blev stillet af socialdemokraten Niels Matthiasen til udenrigsminister Poul Hartling (V) og bragt i Politiken d. 30.6. 1968. Både Hartling og statsminister Hilmar Baunsgaard(R) udtrykte, at der ikke forelå tilstrækkeligt materiale om situationen i Polen, og derfor blev sagen ikke taget op ved det officielle besøg. Dermed stod det klart, at Danmark havde valgt at følge en ikke-konfrontationspolitik, hvilket blev kernen i den politiske linie frem til slutningen af 1969. Udenrigsministeren og statsministerens udtalelser må være blevet opfattet som fyldestgørende, for sagen blev ikke siden taget op i pressen. D. 13.2. 1969 bragte Politiken en artikel om den jødiske masseflugt fra Polen, hvilket var førend det var blevet besluttet, at Danmark skulle hjælpe de polske jøder. Artiklen var produceret af journalist Osgood Caruthers fra Los Angeles Times. Der stod, at de arabiske lande lagde pres på Polen, for at myndighederne skulle gøre det sværere for jøderne at emigrere til Israel. Hermed blev de arabiske lande inddraget i miseren, som blev ført ud i det absurde: Polen smed "zionisterne" ud, fordi de havde sympati med "fjenden", hvorefter de allierede arabiske lande protesterede, da de ikke ønskede jøderne til Israel. Artiklen af Caruthers gav også plads til den traditionelle, vestlige diskurs om polsk antisemitisme: "*Det komplicerer problemet yderligere for polakkerne, at ikke alene den historiske, traditionelle antisemitisme, men også stærke nationale fordomme presser regeringen til at tage forholdsregler over for den påståede zionistiske trussel*".¹⁵⁸ Artiklen prøvede at udrede de mange modstridende tendenser, og Caruthers forklarede sagen som en strid mellem Polens nedarvede antisemitisme overfor båndet til Sovjet.

"*Jødiske tragedier i Chopin-ekspressen*" skrev Politiken d. 17.8. 1969. Artiklen handlede om den rute, som mange af de

---

¹⁵⁸ Osgood Caruthers, Los Angeles Times og Politiken (13.2.1969)

polsk-jødiske flygtninge rejste for at komme ud af Polen, hvilket er blevet omtalt tidligere i forbindelse med B.T.s reportage fra toget d. 20.1. 1970. Chopin-ekspressen affødte en masse interessante historier, og eftersom der var fem måneder imellem B.T.s og Politikens historie, kan man slutte, at temaet havde en lang aktualitets-tid. Artiklen i Politiken var skrevet af Alvar Alsterdal, der var svensk journalist og forfatter med speciale i Østeuropa. Han skrev bl.a. bogen *"Antisemitism. Antisjionism"* (1969). Både i bogen og i artiklen i Politiken var hans ærinde at dokumentere, at polske jøder blev udsat for forfølgelser i Polen i forbindelse med den antizionistiske kampagne. Alsterdal skrev: *"En aften kom Stanislaw ind på en bar i Wroclaw sammen med en veninde. Begge ser, som det hedder, jødiske ud. Ved et bord sad en helt ædru mand. Da de gik forbi, sagde han: Til Treblinka!"*.¹⁵⁹ Selvom Politiken omtalte det polske jødehad, brød avisen ikke diskretions-påbuddet, da Danmark ikke blev sat i direkte forbindelse med situationen.

Den næste artikel stammede fra forsiden af Politiken d. 3.4. 1970. Den handlede om en bombetrussel mod St. Lawrence, som førte til evakuering af skibet. Bombetruslen blev sendt til Københavns Politi med brev, men der blev ikke angivet nogen motivation for at skibet skulle springes i luften. Der blev ikke fundet nogen bombe ombord, så truslen var falsk alarm. Selvom bombetruslen måske var udtryk for en drengestreg eller en dårlig spøg, så viste den, at bevidstheden om flygtningeskibet var nået ud til befolkningen. Politiken valgte at holde sig til Politiets oplysninger, og der blev ikke spekuleret i hvilke motiver, der kunne ligge bag truslen.

D. 27.7. 1970 bragte Politiken en kronik af Isi Foighel om de polsk-jødiske flygtninge. Kronikken dannede senere grundlag for Foighels bidrag til bogen *Flygtningehjælp* (1983) samt senere artikler om emnet. Kronikken var en gennemgang af Dansk Flygtningehjælps arbejde med flygtningenes ankomst og integration. Der er to ting, der er interessante i denne sammenhæng. For det første gjorde Foighel op med beskrivelsen af St. Lawrence som 'depressionens skib', hvilket var titlen på en tidligere artikel i Politiken.¹⁶⁰ Foighel skrev, at St. Lawrence tilbød nogle omgivelser, som var med til at hindre, at den trøstesløse flygtningementalitet, fatalisme og passivitet udviklede sig. Foighels udlægning bar præg af, at han var formand for Dansk Flygtningehjælp, hvorfor han muligvis favoriserer den positive vinkel på sagen. Kronikken var også et godt eksempel på, hvordan

---

¹⁵⁹ Politiken (17.8.1969)

¹⁶⁰ Politiken (d. 16.11. 1970)

den liberale flygtningepolitik indgik i forestillingen om den danske identitet og bekræftede den såkaldte humanitære tradition. Foighel sluttede nemlig sin kronik af med at skrive, at selvom det kostede noget, så var det vigtigt, at Danmark var i stand til at vise, at de idealer, som dannede basis for vores samfundsform, også kunne anvendes over for mennesker, som omstændighederne havde tvunget til Danmark.¹⁶¹ Foighels afslutning blev nærmest stikordet til den næste artikel, jeg vil drage frem. Den handlede om Juliusz Katz-Suchy, som tidligere havde været omtalt i både B.T. og Politiken. Artiklen var en hel sides interview med den tidligere FN-ambassadør og toppolitiker, som kom til Danmark i slutningen af 1969. Han bekræftede, at Danmark havde ry for at være et liberalt land, og han fremlagde dette som en af grundene til, at han valgte Danmark som destination.¹⁶² Katz-Suchy pointerede i interviewet, at han ikke ønskede, at det blev fremført som en trist historie. Dermed gjorde han op med 'solidaritets-diskursen'. Den sidste artikel fra Politiken, som jeg vil gøre opmærksom på, stammer fra d. 1.2. 1971. Overskriften lød: "*Hvorfor jøder fra polen og ikke asiater fra Østafrika*". Artiklen handlede om, at den danske ambassade i London havde modtaget en protestskrivelse, fordi den danske regering havde nægtet at tage imod 20 asiatiske familier fra Østafrika, selvom "*Danmark har ladet 2.000 jøder komme til landet*". Artiklen insinuerede, at dansk asylpolitik forskelsbehandlede flygtninge. Protesten var en indikator på, at flygtningespørgsmålet var kommet for at blive, og at Danmark i fremtiden ikke kun skulle modtage flygtninge, som passede ind i den nationale fortælling.

Land og Folk

Maj og juni 1968 var to centrale måneder i Land og Folks dækning af de påståede jødeforfølgelser i Polen. I maj startedes en artikelserie af Claus Ingemann Jørgensen, som hed "*notater fra Polen*". Anledningen var de urolige dage i marts og det polske kommunistpartis nye kurs, som blev udstukket af førstesekretær Gomulka d. 19.3. Der var i alt fem artikler i serien. I hver artikel blev der taget et emne op, som var relateret til martsbegivenhederne. I det tredje notat fra Polen, "*Den lille zionisme*", forklarede Jørgensen, at der var blevet udviklet en form for klikevæsen i jødiske kredse, hvor nepotismen trivedes særligt godt.¹⁶³ Jørgensen forklarede, hvad zionisme var, og hvordan bevægelsen opstod i slutningen af 1800-tallet. Ifølge Jørgensen

---

¹⁶¹ Politiken (29.7.1970)

¹⁶² Politiken (31.1.1971)

¹⁶³ Land og Folk (12.-13.6.1968)

*”pådutter zionismen de troende jøder i alverdens lande en fælles nationalitet og et fælles fædreland i det arabiske Palæstina”.*¹⁶⁴

Han stillede dermed spørgsmålstegn til zionismens berettigelse, og han fulgte de kommunistiske indsigelser overfor ideologien. I den fjerde artiklen forklarede Jørgensen, at urolighederne på sin vis havde haft en positiv indvirkning på universiteterne, da der efterfølgende var påbegyndt et tiltrængt reformarbejde.¹⁶⁵

Jørgensen interviewede to doktorander, som fortalte, at flere professorer, bl.a. sociologen Zigmunt Bauman, havde effektueret revisionistiske oplæsninger på universiteterne. Doktoranderne kritiserede professorvældets feudale og enevældige struktur, som især havde været udpræget hos de revisionistiske professorer. Doktoranderne brugte ’revisionistisk’ som synonym for jøde. Linien i de fem artikler var klar. Den var pro-kommunistisk og pro-polsk. Artikelserien var uden tvivl den mest grundige og ambitiøse behandling af studenteroprøret i Warszawa, hvor spændende emner om forholdet mellem kirke og stat, studenter og arbejdere blev sat på dagsordenen. Baggrunden for artiklerne var det udtalte behov for en (bort)forklaring af urolighederne, som skæmmede det kommunistiske styre.

I avisen søndag-mandag d. 30.6-01.07 1968 kommenterede Land og Folk ligesom Politiken på udenrigsministerens udtalelse om, at der ikke var materiale nok om de påståede jødeforfølgelser i Polen. Avisen nærmest håned Niels Matthiasen, fordi han havde rejst spørgsmålet: *”Han mente øjensynligt, at han var mægtig smart og fiks på fingrene”.*¹⁶⁶ Land og Folk mente, at *”hr. Matthiasen”* måtte have forsøgt at drille VKR regeringen og samtidig give udtryk for sin ulastelige antikommunisme. Avisen brugte Hartlings svar til at dementere, at der eksisterede jødeforfølgelser i Polen: *”Nu viser det sig altså, at den borgerlige regering i Danmark, som vel ikke kan mistænkes for særlige sympatier for det polske styre, ikke mener at have tilstrækkeligt materiale om de påståede jøde-forfølgelser til at kunne dømme. Men hr. Matthiasen – og andre – har! Han behøver faktisk grumme lidt materiale, før han dømmer – bare sådan et par hetzartikler i en eller anden avis, det er nok for ham”.*¹⁶⁷ Artiklen er et fremragende eksempel på, hvordan den samme udtalelse kunne tolkes og bruges på vidt forskellige måder. Samtidig er den også et eksempel på Land og Folks stil, hvor politiske modstandere både kritiseres og parodieres.

---

¹⁶⁴ Land og Folk (12.-13.5.1968)

¹⁶⁵ Land og Folk (16.5.1968)

¹⁶⁶ Land og Folk (30.6-01.07.1968)

¹⁶⁷ Land og Folk (30.6-1.7. 1968)

D. 20.2. 1970 havde Land og Folk en artikel, der på sin vis faldt uden for avisens normale stil. Den handlede om, at ældre mennesker havde måttet flytte ud af en håndværkerstiftelse på Blegdamsvej, hvorefter lejlighederne stod tomme i to år for så formentlig at blive beboet af de polske flygtninge af jødisk afstamning. I manchetten var ”flygtninge” sat i gåseøjne. Artiklen indledtes således: *”Omkring 100 et- og toværelses lejligheder i en stiftelsesejendom på Blegdamsvej i København har stået tomme i næsten to år. Over 100 ældre mennesker måtte fortvivlet fraflytte huset, fordi det skulle indrettes til lærlingehjem. Det blev imidlertid opgivet”*.¹⁶⁸ Selvom det nye i historien egentlig handlede om, at flygtningehjælpen ville overtage huset, og at det i fremtiden ville komme til at huse flygtninge, så koncentrerede Land og Folk sig om de ældre, hvilket førte til, at sympatien blev lagt hos dem og ikke hos de kommende beboere. Hvis avisen havde været positivt stemt overfor flygtningene, kunne den have anlagt en vinkel, der handlede om, at stiftelsen endelig ville blive udnyttet igen og så endda til et godt formål. I 1971 virkede Land og Folks artikler som en gentagelse af sig selv. Først opfordrede et læserbrev d. 12.1. 1971 til at bekæmpe zionismen, hvilket jeg har omtalt tidligere i analysen. Senere på året d. 10.7. lød det fra Land og Folk i forsvaret af Sovjets jødeforfølgelser, at *”den sovjet-fjendtlige propaganda hviler på et kæmpebedrag”*. Argumentationen lignede den, som blev anvendt i forsvaret af den polske politik. Polen var blot skiftet ud med Sovjet.

Berlingske Tidende

Den anonyme bombetrussel mod St. Lawrence fandt også vej til Berlingske Tidendes avisspalter d. 3.4. 1970. Artiklen var mere uddybende og faktuel end Politikens og det fremgik, at truslen også blev leveret telefonisk til skibets reception. Berlingske havde desuden valgt at interviewe nogle af de berørte, og et ældre ægtepar udtalte, at den slags chikane havde de været vant til, og dette var slet ikke det værste, de havde oplevet.

Den næste artikel hørte til de mere kuriøse. Overskriften lød: *”Slap af – og bliv dansk”*, hvilket skulle forstås som et råd til polakkerne.¹⁶⁹ Afsenderen var Vivian Balslev, der var leder af Dansk Flygtningehjælps sprogskole på Islands Brygge. Anledningen var et læserbrev til Berlingske Tidende, hvor Frank Hansen spurgte, om Dansk Flygtningehjælp var styret af aktivister

---

¹⁶⁸ Land og Folk (20.2.1970)

¹⁶⁹ Berlingske Tidende (18.6.1970)

siden, der blev undervist i *Den lille røde*¹⁷⁰. Svaret var klart nej, og forklaringen hed, at det var eleverne selv, der havde foreslået bogen, fordi den var udtryk for, hvad den danske ungdom interesserede sig for. Som led i svaret til læserbrevsskribenten sagde Balslev: ”*De kysser på hånd og er overhøflige*”. Hun mente, det ville blive lettere for de polske jøder at begå sig i det danske samfund, hvis de slappede mere af. Artiklen var suppleret med en illustration, hvor en mørklødet indvandrer-karikatur kyssede bagerjomfruens hånd, medens han sagde noget på gebrokkent dansk. Illustrationen er et godt eksempel på, at der er sket meget med den måde, som man omtaler flygtninge/indvandrere siden 1970 og frem til i dag. Både overskriften og tegningen er med mine øjne rimelig grove, men sådan blev det formentlig ikke opfattet af datidens avislæsere. Måske fordi debatten ikke var så anspændt, kunne man tale forholdsvis frit, og der var tilsyneladende også plads til karikatur-tegninger. Artiklen var med til at skabe et billede af de polsk-jødiske flygtninge som værende overdrevent høflige, så det grænsede til det komiske. Selvom den karikerede flygtning i artiklen var mørklødet, så udgjorde de polske jøder ikke en synlig minoritet. De bar ikke tørklæde eller havde mørk hud. Derfor blev det sproget og accenten, som man identificerede dem med. De næste tre artikler handlede også om Dansk Flygtningehjælps sprogskole.

Den polske jøde Janina Katz’ kronik i Berlingske Tidende affødte en reaktion fra Hanne Kaufmann. Sidstnævnte mente, at Katz havde kritiseret sprogundervisningen. Katz’ kronik fra d. 4.7. 1970 handlede om at være polsk flygtning og om hvilke forventninger, der blev stillet til én i denne position. Pointen med kronikken var sådan set at opfordre til, at flygtningene blev ladet i fred, så der kom mere ro om dem. ”*Skriv hverken godt eller ondt om os. Vis os ikke frem*”, bad Katz. Hun så sig selv som både polak og jøde, men hun var ikke religiøs. Det, som tilsyneladende fik Kaufmann til at reagere, var en sekvens i kronikken, hvor Katz skrev: ”*Vi, flygtningene fra en fatal version af socialismen i Østeuropa, vil blive udryddet af socialismen her, i Vesten*”.¹⁷¹ Herefter beskrev Katz sin lærer på sprogskolen som venstreorienteret. Kaufmann læste åbenbart en utilfredshed og en kritik af sprogundervisningen ud af dette, og hun tog til modværge i læserbrevet ”*Angreb på undervisningen af flygtninge*”.¹⁷² Katz svarede igen i artiklen ”*Hanne Kaufmanns manipulationer*”.¹⁷³ I

¹⁷⁰ Venstrefløjens-forlaget Pax udgav i 1969 ”Den lille røde for skoleelever”, hvilket skabte en masse røre.

¹⁷¹ Janina Katz, Berlingske Tidende (4.7.1970)

¹⁷² Hanne Kaufmann, Berlingske Tidende (2.8.1970)

¹⁷³ Janina Katz, Berlingske Tidende (16.8.1970)

sit svar gjorde hun opmærksom på: ”Jeg ved ikke, hvilke politiske efterdønninger Hanne Kaufmanns artikel vil få (...) Hvis jeg var dansker og troede forfatterinden, måtte jeg tro, at landet var blevet hjemsoøgt, ikke af nogen politiske flygtninge, men af et bundt emsige backfisches”. Janina Katz’ ærlige og reflekterede kronik samt efterfølgende svar på tiltale, bidrog til en positiv repræsentation af flygtningene, som gav dem endnu en stemme i medierne.

B.T.

”Gomulka tager fejl – ikke jødeoptøjer”. Det mente Aksel Larsen, partiformand for SF, og derfor havde han sendt et brev til premierminister Cyrankiewicz. Brevet var ifølge B.T. en raffineret protest imod, at Gomulka havde givet jødiske provokatører skylden for urolighederne i marts. B.T. havde valgt at trykke brevet, der lød som følger: ”*Socialistisk Folkeparti i Danmark tillader sig gennem Dem, hr. statsminister, at rette en tak og hyldest til de polske jøder i anledning af 25 års dagen for opstanden i Warszawas ghetto d. 19. april 1943. Vi beder Dem overbringe de overlevende jøder og de jødiske efterkommere vor hilsen. Kampen for national overlevelse og kampen mod racisme blev til en kamp for mennesket. Måtte mindet herom lyse i Deres land hver dag. Med socialistisk hilsen, Aksel Larsen*”.¹⁷⁴ B.T.’s artikel var ret usædvanlig, fordi den handlede om en politiker, der udtalte sig kritisk om den polske politik. Larsen mente at have belæg for, at jøder ikke var årsag til studenteroprøret, og det fremførte han både for den polske premierminister og den danske presse. To måneder senere sagde udenrigsminister Hartling og statsminister Baunsgaard, at der ikke forelå nok beviser mod Polen, og derfor var sagen ikke blevet taget op af regeringen. Tilbageholdenhed var regeringens politik, men denne løsning valgte oppositionspolitikeren Aksel Larsen ikke. Han følte sig tilsyneladende nødsaget til at tage et standpunkt i sagen, som adskilte SF fra DKP.

D. 9.2. 1970 bragte B.T. et helsides interview med Hanne Kaufmann, som blev beskrevet som en sjælesørger. Artiklen indledtes med: ”*Hotelskibet St. Lawrence er ladet med problemer og tragedier*”.¹⁷⁵ Det fremgik af interviewet, at Kaufmann ikke ønskede at blive gjort til en helt. Hun forklarede, at hun græd meget i starten over de menneskelige tragedier, hun var vidne til på skibet, men at hun med tiden fik hold på sig selv. Kaufmanns engagement i de polsk-jødiske flygtninge var i høj grad emotionelt.

---

¹⁷⁴ B.T. (15.4.1968)

¹⁷⁵ Bjørn Westergaard, B.T. (9.2.1970)

Artiklen indgik i 'solidaritets-diskursen'. Den næste artikel jeg vil gøre opmærksom på, handlede om en sag mellem to tidligere polske statsborgere. Den ene var professor Juliusz Katz-Suchy, som B.T. skrev om d. 8.1. 1970. Denne gang nævnes den tidligere FN-ambassadør i forbindelse med en klage over hans ansættelse ved Århus Universitet. Kritikken blev rejst af polakken Olgiered T. Zalewski, som nu var dansk statsborger. Han mente, at Katz-Suchy propagerede for kommunisme i sit job på Århus Universitet, og at det var farligt at lade professoren få politisk indflydelse i Danmark. Katz-Suchy ønskede ikke at kommentere anklagen, men sagde dog, at han følte sig forfulgt af Zalewski.¹⁷⁶ Sagen var et eksempel på, at de polsk-jødiske flygtnings politiske baggrund forfulgte dem i Danmark, hvilket skabte en paradoksal situation: I Polen var de ikke gode nok til socialismen. I Danmark blev de enten mistænkt for at være spioner eller kommunistiske propagandister, eller også blev de mødt af venstrefløjens kritik, fordi de havde mistet troen på socialismen.

De sidste to artikler fra B.T. i denne undersøgelse handler om St. Lawrence. Den første var en forsidehistorie om, at hotelskibets jøder frygtede et attentat efter, at en araber med russisk pas havde spurgt efter jøder på et hotel på Vesterbro. Beboerne på St. Lawrence ville gerne søge om politibeskyttelse, da skibet lå ubeskyttet i havnen, men hverken DIS eller DF støttede forslaget. Om B.T.'s omtale af det ubeskyttede flygtningskib gav folk gode ideer, vides ikke, men d. 3.4. 1970 kunne avisen ikke desto mindre bringe en artikel om bombetruslen mod St. Lawrence. Denne gang var det ikke på forsiden, og vinklen var helt anderledes end de andre avisers omtale. "*Flygtninge på hotelskib festede i aftes: nødplan mod bombeterror virkede*". Der var fokus på den nødplan, som åbenbart var blevet udarbejdet som følge af, at skibet ikke kunne få politibeskyttelse. Derfor var der ikke opræk til panik, da bombetruslen indløb. Artiklen beskrev flygtingene som stærke mennesker, der tog sagen i egen hånd, da det blev nødvendigt. Denne vinkel var diametral modsat den, som Berlingske Tidende havde valgt, som fremstillede flygtingene som bange og rystede. Ikke blot stillede de forskellige udlægninger flygtingene i et forskelligt lys, men de viste også, hvor meget pressens vinkel betød for fremstillingen af flygtingene.

6.6 Delkonklusion

De danske myndigheder værnede om, at nyheden om de polsk-jødiske flygtnings tilstedeværelse i Danmark blev behandlet med

---

¹⁷⁶ B.T. (17.2.1970)

diskretion. I november 1969 blev bladet endeligt taget fra munden og gennem pressen fik offentligheden kendskab til de polske jøder på hotelskibet St. Lawrence. Herefter startede en ”presse-krig” som verserede mellem den polske og den danske presse. ”Kampen” handlede i hovedtræk om, hvorvidt de polske jøder var flygtninge eller emigranter. I den første måned var artiklerne præget af en trist og trøstesløs fremstilling af flygtninge, som jeg har kaldt for ’solidaritets-diskursen’, eftersom den vakte medfølelse i befolkningen. I slutningen af året fremkom en konkurrerende diskurs, som var fremadrettet og positiv. Flygtningene var ikke passiviserede. Ifølge B.T. udformede de selv en nødplan for St. Lawrence, da myndighederne ikke kunne hjælpe. Flygtningene blev italesat som engagerede og deltagende, og interviews, læserbreve og en kronik gav dem en stemme i pressen og en forankring i det danske samfund. Denne diskurs vandt indpas i starten af 1970, og den har jeg kaldt for ’den fremadrettede diskurs’. Land og Folk havde deres egen agenda og deres fremstillingen af flygtningene fremstod som en konkurrerende diskurs til de dominerende positive forestillinger. Land og Folk forsvarede den polske politik og benægtede al tale om jødeforfølgelser. Faktisk kan man tale om en slags anti-tematisering, idet avisen ikke bragte et eneste interview med de polske jøder i Danmark. Som parallel til den politiske fremstilling af begivenhederne, fik en mere almen-kommunistisk udlægning også spalteplass i Land og Folk.

Der forekom kritiske indlæg i aviserne, men der var for få til, at der opstod en egentlig negativ og fremmedfjendsk diskurs. Når talen faldt på de polsk-jødiske flygtninge og det danske sprog, så blev de i flere tilfælde omtalt som fremmede. Det tyder på, at fordi flygtninge ikke udgjorde en synlig minoritet, blev sproget den egentlige fremmedgørende og udgrænsende faktor. Overordnet set blev flygtninge dog ikke italesat som fremmede, men som jøder fra Polen.

7.0 Interview med de polske jøder – en økse i bagagen

Jeg har som en del af specialet interviewet en række af de polsk-jødiske flygtninge for at kortlægge deres erindring om ankomsten til Danmark. Denne del blev inddraget med henblik på at nuancere det billede, som medierne skabte af flygtningene. Interviewene gav samtidig gruppen en mulighed for at komme til orde. I det følgende afsnit vil jeg skitsere indholdet af interviewene og fremdrage interessante elementer. I afsnit 7.1 vil jeg sammenligne resultatet med presseanalysen og diskutere ligheder og forskelle. I appendix 1 findes en oversigt over informanterne.

Et af de temaer, som blev taget op i interviewene, handlede om selve ankomsten til Danmark. I interview A kom det til udtryk, at den dengang 12-årige flygtning fandt det interessant at bo på både St. Lawrence og senere på Hotel Regina i Århus. Der var mange kendte ansigter fra den polske offentlighed, hvilket hun fandt enormt spændende. Informanten beskrev ankomsten som positiv og interessant. Det var hun ikke ene om. I interview D blev det særlige ved flygtningestatusen forklaret ved det, at alle blev lige. Når de f.eks. skulle på udflugt med Dansk Flygtningehjælp sad ambassadøren ved siden af købmanden. Kvinden i interview C havde heller ikke følt det at komme til Danmark som nogen særlig traumatisk oplevelse. Hun var ung, 19 år, og hun boede i en kahyt på St. Lawrence sammen med sin søster. De betragtede det hele som en slags ferie, og det handlede om fest og ballade. Det var lige før juletid, og byen var pyntet op. Derimod huskede begge deltagere i interview C, at deres forældre var tryggede af flygtningetilværelsen. I interview B blev den første tid i Danmark beskrevet som euforisk, men det lagde sig hurtigt og så kom tvivlen – skulle man overhovedet være rejst? Der var med andre ord forskellige stadier i flygtningetilværelsen, som både indeholdt positive og negative sindsstemninger, og samtidig spillede alderen en rolle for, hvordan flygtningestatusen blev oplevet.

I interview D og E dukkede et tema op, som jeg ikke lagde decideret op til med mine spørgsmål. Begge informanter gjorde det meget eksplicit, at de var taknemmelige for den modtagelse, de havde fået i Danmark. Det virkede næsten som om, det var magtpåliggende for dem at gøre opmærksom på dette. Måske var de klar over, at det gjorde deres adgang til det danske samfund nemmere. Ved at påpege den tilsyneladende bevidste italesættelse af taknemmeligheden stiller jeg mig imidlertid ikke tvivlende overfor informanternes oprigtighed. Jeg konstaterer blot, at informanterne ønskede at kommunikere et bestemt budskab, som

sagde noget om dem selv. Allerede da flygtningene havde været kort tid i Danmark, viste de interesse for den danske offentlighed. Både Janina Katz' kronik¹⁷⁷ og Hanne Kaufmanns erindringer¹⁷⁸ vidnede om, at flygtningene interesserede sig for, hvad de danske medier skrev om dem. Og det var ikke nogen hemmelighed, at der blev skrevet om St. Lawrence, for både danske og udenlandske journalister flokkedes om skibet. En af grundene til flygtningenes interesse for pressen skal nok ses i sammenhæng med erfaringen fra Polen, hvor den antisemitiske hetz delvist udsprang fra pressen. Informanten i interview E huskede, at der fra tid til anden opstod et rygte om, at den danske presse havde skrevet, at alle flygtningene burde rejse til Israel. Rygtet havde mulighed for at florere blandt flygtningene, fordi de fleste på dette tidspunkt ikke kunne nok dansk til at forstå artiklerne om dem. Informanten var hverken den gang eller i dag sikker på, om rygtet havde noget på sig. Jeg har ikke fundet et sådant indhold i aviserne, så på baggrund af min analyse jeg tør godt dementere rygtet. Det gjaldt også for alle informanterne, at de aldrig havde oplevet chikane eller fremmedfjendske udtalelser i Danmark. Dette havde sandsynligvis at gøre med, at flygtningene tilhørte en usynlig minoritet. Jeg ved dog, at der fandtes eksempler på "*hadefulde ytringer*", hvilket bl.a. Alicja Fenigsen beskrev i sine erindringer *Det var så meget*.¹⁷⁹

Det var ikke kun de danske medier, som beskæftigede sig med flygtningene. Det gjorde flygtningene også selv. I mit interview med den polsk-jødiske instruktør Marian Hirschorn, som har lavet filmen *Hanoshrim*, kom det frem, at hans syn på de polske jøder havde vakt harme blandt flygtningene. *Hanoshrim* er hebraisk og betyder, at bladene visner og falder af træerne. Ifølge Hirschorn er det samtidig en 2000 år gammel betegnelse for diasporajøders rejse mod det hellige land. Mange af de polsk-jødiske flygtninge blev stødt over denne titel, fordi de mente, at ankomsten til Danmark skulle ses som en ny begyndelse og ikke som 'visne blade'. Hirschorns begrundelse for at kalde filmen for *Hanoshrim* var, at han så den antisemitiske kampagne i Polen som en del af et større perspektiv eller struktur, som med tiden ville tvinge alle jøder til Israel.

Et af de temaer, som stod stærkt i flygtningenes erindring, og som havde mange facetter, var det paradoksale i den tvungne emigration fra Polen. Det virkede fornuftsstridigt, at de kommunister, som havde været med til at opbygge Polen efter 1945, pludselig ikke var gode nok fordi, de var af jødisk

---

¹⁷⁷ Katz, Berlingske Tidende (4.7.1970)

¹⁷⁸ Kaufmann 1970

¹⁷⁹ Fenigsen 1982:

afstamning. De fleste følte sig ikke som jøder til at begynde med, men idet de blev forfulgt og chikaneret som jøder, blev det efterhånden en påtvungen identitet. Det jødiske slæt tvang dem til Danmark som flygtninge, hvor de derimod ikke blev opfattet som rigtige jøder, fordi de ikke var religiøse. I interview A blev det beskrevet, at informanten startede på Carolineskolen kort tid efter ankomsten til Danmark. Endelig var hun blandt dem, som hun hele tiden var blevet identificeret med af andre. Men hun følte sig fremmed på den jødiske skole. Hun kendte ikke de jødiske fortællinger og traditioner. Selvom flygtningene var kommet til Danmark som jøder, var de ikke nødvendigvis jøder i Danmark. Dertil kom endnu en tvist til paradokset, som mange af de desillusionerede og traumatiserede flygtninge blev konfronteret med. Den danske politiske venstrefløj stillede sig mistroiske overfor de negative beretninger om det kommunistiske Polen. Socialismen forfulgte dermed stadig flygtningene. Dette paradoks blev der lavet en sang om på polsk, som informanten fra interview D forklarede mig. Sangen handlede om en person, der sang om, at hans mor var jøde, hans far var jøde og han selv var polak. Han blev senere kommunist og kom i efterretningstjenesten. Siden blev han smidt ud af Polen, fordi han pludselig blev jøde. I Israel mødte han en jøde, som han kendte fra Polen, fordi han selv havde sendt vedkommende ud af landet på et tidligere tidspunkt. Sangen beskrev historiens ironi og det absurde udviklingsforløb for Polens jøder.

Et andet tema, som gik igen i interviewene, var uvisheden. Hvad ville der ske, og hvor ville de ende? De fleste kendte ikke noget til Danmark på forhånd, men det var afgørende, at landet lå i Europa ikke langt fra Polen. I interview A blev der beskrevet et rigtigt godt eksempel på, hvordan man beredte sig på fremtiden. Informanten fortalte, at hendes mor havde taget en økse med i bagagen, fordi hun ikke vidste, hvad de ville få brug for, og hvad fremtiden ville bringe. Hun fik dog aldrig brugt øksen, men tilfældet illustrerer flygtningenes reaktioner på tvangsemigrationen.

Da pressen først begyndte at skrive om flygtningene, blev de genstand for en omfangsrig medieomtale. Medførte dette mon en mærkbar interesse fra den del af befolkningen, som flygtningene kom i kontakt med? I interview B blev interessen karakteriseret som overvejende jødisk, da MT opfordrede sine medlemmer til at tage godt imod de nyankomne, og kollegaerne på jobbet viste også en positiv interesse. Spørgsmålene var dog temmelig simple, såsom "hvad spiser I?". Ifølge informanterne var det et symptom på danskernes begrænsede viden om omverdenen. De erindrede

desuden, at danskerne ikke vidste, hvorfor de var her i landet, og at de kunne fortælle deres historie om og om igen. Østeuropa var udtalt et fremmed og ukendt område, men samtidig var der stor interesse for kommunismen. Denne udlægning gik delvist igen i interview C, hvor der dog blev udtrykt skuffelse over MT. Her var betragtningen, at danskerne var bekendte med sagen om de polsk-jødiske flygtninge, men at det stadig var en slags åbenbaring for dem at tale med mennesker af kød og blod, som kunne fortælle historier om livet i Østblokken.

Mine interviews har gennem hele specialet været med til at underbygge pointer, men de er i sig selv også et interessant vidnesbyrd. Da jeg har spurgt om de samme ting i hvert enkelt interview, har jeg haft rig mulighed for at sammenligne resultaterne. Nogle steder er der divergens, f.eks. mht. synet på MT. Andre steder er fortællingerne næsten identiske. Jeg er bevidst om, at erindring er både subjektiv og påvirkelig af samfundet, og at alle de polsk-jødiske flygtningsoplevelser i Danmark ikke er identiske. Bl.a. har de ikke truffet de samme mennesker, fået de samme tilbud etc. Derfor er det ikke mistænkeligt, at der findes forskellige opfattelser af f.eks. MTs rolle. Der, hvor der er stor lighed, f.eks. oplevelsen af den påtvungne jødiske identitet, må det konkluderes, at der er tale om betydningsfulde oplevelser, som har mejslet sig fast i erindringen hos hovedparten af flygtningene. I interviewene er de polsk-jødiske flygtninge kommet til orde, og de har fået fortalt deres udlægning af historien. På visse områder divergerer denne med pressens italesættelser, hvilket vil blive diskuteret i det følgende afsnit.

7.1 Et nuanceret medie billede

Pressens italesættelse af de polske jøder lagde vægt beskrivelsen af de trøstesløse og triste flygtninge på St. Lawrence, som passiviseres af deres kranke skæbne. Denne konstruktion af tilværelsen på skibet er imidlertid fremmed for flere af informanterne i interviewene. To af informanterne fortalte, at det ikke havde været nogen særlig traumatisk oplevelse at komme til Danmark og at bo på St. Lawrence. Det var derimod spændende og mindede om ferie. Denne vinkel blev ikke beskrevet i pressen, da den måske ikke passede til forestillingen om en arketypisk flygtningetilværelse. Den dominerende 'solidaritets-diskurs' fremstillede et billede af flygtningene, som tilsyneladende passede bedre til den danske selvforståelse, hvor Danmark blev et fristed for de stakkels polske jøder. Som led i denne konstruktion ytrede flygtninge flere gange, at de var taknemmelige over at være kommet til Danmark. Dette budskab går igen i interviewene. I

interview E virkede det næsten magtpåliggende for informanten at kommunikere den gennemgående tilfredshed med modtagelsen i Danmark. Det samme gjorde sig gældende ved interview D, hvor informanten ordret takkede mig for, at mine forældres generation havde taget så godt imod flygtningene. Pressens italesættelse af de polsk-jødiske flygtninge som taknemmelige korresponderer altså med det indtryk, jeg fik af informanterne. Denne positive tilkendegivelse må helt sikkert have givet flygtningene lettere adgang til at blive accepterede i det danske samfund. Sammenligningen af flygtningenes erindring af ankomsten til Danmark med pressens beskrivelse af selv samme begivenhed har givet mig indsigt i, at pressen valgte at tematisere bestemte aspekter af flygtningetilværelsen. F.eks. blev de unges positive oplevelse af at komme til Danmark nedtonet i forhold til den mere triste oplevelse af flygtningetilværelsen, og den fremmedgørende identitetskrise blev neddæmpet i aviserne. Dermed var interviewene med til at nuancere medie billedet.

8.0 Konklusion

Den fraværende politiske debat om de polsk-jødiske flygtninge og myndighedernes diskretion medførte, at offentligheden først blev bekendt med flygtningenes tilstedeværelse i Danmark hen imod slutningen af året 1969. Herefter var pressens interesse for flygtninge enorm. I modsætning hertil har der ikke været nogen stor forskningsmæssig interesse for de polske jøder i Danmark. Det betød, at det blandt andet krævede en del arbejde at finde ud af hvor mange flygtninge, der egentlig kom til landet i 1969-73. Dette tal kunne ikke præciseres mere end til 2.600-3.000.

Indledningsvis blev der i problemformuleringen stillet fire spørgsmål om bestemte forhold i forbindelse med de polske jøders ankomst til Danmark. Til at begynde med blev den politiske konsensus om den lempelige flygtningepolitik undersøgt. Det viste sig, at der ud fra humanitære synspunkter blev etableret let adgang til Danmark for polske jøder. Flere gange blev der appelleret til den humanitære tradition, som ikke en eneste gang blev betvivlet. Selvom Danmark havde ratificeret FNs flygtningekonvention, så blev den derimod ikke brugt som argumentation for at hjælpe jøderne fra Polen.

Det har været afgørende, at den pågældende flygtningegruppe var jøder og samtidig beviser på østblokkens diskriminerende politik. I forskellige sammenhænge blev Holocaust sat i direkte forbindelse med de polsk-jødiske flygtninge, og begivenhederne under Anden Verdenskrig havde naturligvis en betydning. Der er ingen tvivl om, at mange alene af den grund følte sympati med jøderne fra Polen. Flygtningegruppen passede ind i den danske nationale fortælling og styrkede forestillingen om landets demokratiske og humanitære værdier. Ønsket om at leve op til dette ansvar, som hørte med til billedet, synes at have været kernen i beslutningsgrundlaget. Den politiske linie blev dog ikke fremlagt officielt, da man ikke ønskede at belaste forholdet til Polen unødigt. Perioden var kendetegnet ved en selvstændig dansk indsats for at styrke afspændingspolitikken. Dette hensyn krævede, at beslutningen om at hjælpe de polske jøder blev behandlet med diskretion. Det krav gjaldt i høj grad også for pressen, som på nær et enkelt tilfælde undlod at skrive om flygtningene helt frem til medio november 1969. Man kan ikke tale om, at pressen direkte fik mundkurv på. Myndighederne tilbageholdt blot informationen om de polske jøder, da man ikke stolede på, at samtlige aviser ville følge opfordringen om at være diskrete. Via uofficielle veje, så som Hartlings d'Angleterre-klub, var pressen formentlig blevet orienteret om vigtigheden af at holde lav profil. Kilderne viste, at

presset fra journalisterne steg i løbet af efteråret 1969, og pludselig blev tavsheden brudt i d. 13.11., hvilket var dagen efter, at Hartling havde omtalt sagen i folketinget. Tiden var åbenbart blevet moden til at orientere offentligheden, da man havde haft god tid til at afvente de polske reaktioner på den danske hjælpeaktion. Anledningen til at starte skrivelserne var tilsyneladende den politiske italesættelse af emnet, som brød myndighedernes tavshed.

Da pressen først begyndte at skrive om de polsk-jødiske flygtninge, var interessen stor. Den kvantitative analyse af nyhedsdækningen viste, at der forekom tydelige toppe på kurven over den undersøgte periode 1968-71. Måden, der blev skrevet om de polske jøder på, ændrede sig i løbet af perioden. På et meget overordnet plan var italesættelsen af flygtningene fra Polen udelukkende positiv. Bag dette billede gemmer sig en række konkurrerende diskurser, som havde indflydelse på det billede, som medierne skabte af de polske jøder. Gennem hele perioden skilte Land og Folk sig ud, da avisen forsvarede den polske politik og afviste enhver tale om jødeforfølgelser. Faktisk kan man sige, at der er tale om en slags anti-tematisering af emnet, idet avisen ikke bragte et eneste interview eller artikel om de polske jøder. Artiklernes ordlyd stemte i overvejende grad overens med det officielle Polens udlægning af situationen, men et par gange kom et andet syn på zionismen til orde. Det virker som om, der var tale om et mere alment kommunistisk synspunkt, der ikke skulle tage højde for politiske begrænsninger i modsætning til den politiske elite. Det er ikke usandsynligt, at der har været et skel i såvel Polen som i Danmark mellem topledelsens udlægning af zionismen og den mere almenkommunistiske opfattelse. Af samme årsag aktiverede kampagnen formentlig også klassiske antijødiske stereotyper, der havde dybe rødder i det polske samfund, og som folk kunne forstå.

Både i Land og Folk og i de resterende tre aviser fik negative læserbreve spalteplass, som tog form af forsmåede udfald mod de polsk-jødiske flygtninge. Antallet var dog for lille til, at man kan tale om, at der opstod en egentlig negativ moddiskurs.

Ligesom Land og Folk havde de tre resterende aviser nogle særlige kendetegn, som i høj grad havde at gøre med avisernes format og politiske orientering. På trods af de mindre, individuelle forskelle viste analysen et entydigt billede af måden, de polsk-jødiske flygtninge blev fremstillet på i aviserne. I den første måned efter pressen var begyndt at skrive om flygtningene, var artiklerne præget af en trist og trøstesløs vinkling, som vakte medfølelse og medlidenhed i offentligheden. Denne diskurs har jeg kaldt for 'solidaritets-diskursen'. Ved udgangen af 1969 fik nogle artikler en

anden ordlyd, hvilket udviklede sig til en konkurrerende diskurs, der i starten af 1970 blev den førende. Flygtningene var ikke længere reducerede til passive, triste skæbner, som vakte medfølelse. Historierne var nu positive og fremadrettede, og flygtningene blev fremstillet som engagerede mennesker med ønske om at deltage i og blive en del af det danske samfund. Denne diskurs har fået betegnelsen 'den fremadrettede diskurs'. Herunder hørte også mere kuriøse personhistorier, som f.eks. succeshistorien om den polske jøde, der flygtede med sin violin og fik tildelt et musiklegat på 25.000 kr. I ganske få tilfælde blev de polske jøder omtalt som fremmede, hvilket gør sig gældende for hele den undersøgte periode. Kun når artiklerne handlede om flygtningene og det danske sprog, blev termen 'fremmede' brugt til at beskrive dem. Det må betyde, at flygtningene i langt overvejende grad ikke blev betragtede som fremmede for det danske samfund. Kun sproget var en egentlig fremmedgørende og udgrænsende faktor. De polsk-jødiske flygtninge tilhørte ikke en 'synlig minoritet', hvilket gjorde adgangen til samfundet lettere. Effekten af den positive modtagelse og omtale i aviserne har samtidig medvirket til at fremme integrationen. Begge parter var imødekommende overfor hinanden. Eftersom flygtningegruppen passede ind i den nationale fortælling, blev de polske jøder ikke et forstyrrende element for den nationale enhed. Undersøgelsen af indfødsretslovene viste, at flygtningene i udpræget grad tilmed ønskede at blive danske, idet størstedelen af gruppen søgte om dansk statsborgerskab.

Da en udvalgt gruppe af polsk-jødiske flygtninge blev interviewet med henblik på at redegøre for deres erindring om ankomsten til Danmark, kom det ikke som en overraskelse, at interviewene kunne nuancere den medieskabte fremstilling af de polske jøder. Det blev samtidig tydeligt, hvilke historier og vinkler pressen havde valgt at sætte fokus på og hvilke, der fik lov at hvile. Det triste billede, som pressen skabte af flygtningetilværelsen på St. Lawrence, var fremmed for flere af informanterne i interviewene. Især de unge flygtninge havde i begyndelsen en positiv oplevelse af at komme til Danmark. Den historie blev nedtonet i forhold den ældre generations mere triste oplevelse af opholdet på 'skibet'. I interviewene blev det også tydeligt, at den påtvungne jødiske identitet voldte flygtningene en del identitetsrelaterede problemer. I Polen følte de sig ikke som jøder, men de blev chikaneret på grund af deres jødiske afstamning. I Danmark opstod der en konflikt med det jødiske samfund her i landet, da hovedparten af flygtningene ikke var religiøse og ikke ville til Israel, hvilket den danske menighed stillede sig uforstående

overfor. I Carolineskolen var de jødiske traditioner fremmede for de polsk-jødiske flygtninge, som ikke havde fået en jødisk opdragelse. Identitetskriserne som fulgte med den nye flygtningetilværelse blev ikke tematiseret i aviserne. Ikke desto mindre var det en afgørende del af flygtningenes erindring om ankomsten til Danmark.

I indledningen skitseredes en forventning om, at den nationale selvforståelse havde afgørende indflydelse på den politiske linie og nyhedsdækningen. Det er min påstand, at det virker plausibelt. Jeg mener, der er belæg for at sige, at opfattelsen af en dansk humanitær tradition, der på sin vis påbød Danmark at leve op til sit ansvar, fik afgørende betydning for både den førte politik og mediedækningen. Belægget finder jeg i analysen af henholdsvis pressen og konsensuspolitikken. På intet tidspunkt blev der stillet spørgsmålstejn til indvandringens omfang eller Danmarks rolle. Sagen blev nærmest behandlet som om, at det var en selvfølge, at Danmark skulle hjælpe de polske jøder. Det er interessant, at Danmark, der som det første land ratificerede FNs flygtningekonvention, ikke begrundede sin politik på baggrund af de retningslinier, der blev stukket ud i konventionen. Derimod var det den nationale grundfortælling om demokrati, solidaritet og humanitær beredvillighed, der tog afsæt i myten om oktober '43, som udgjorde den meningsdannende ramme. Den blev styrende for, hvad der kunne tænkes og siges. Det er ud fra det, at man skal forstå udenrigs- og flygtningepolitikken, samt pressens fremstilling af de polsk-jødiske flygtninge. Man kan tale om eksistensen af en 'oktober '43 konvention', der gjorde sig gældende. Modtagelsen af de polsk-jødiske flygtninge virkede selvbekræftende og selvforstærkende på denne fortælling, og plejede samtidig nationale interesser udadtil. Berlingske Tidende fik i deres rubrik d. 7.12. 1969 indfanget den nationale fortælling om de polsk-jødiske flygtninges ankomst til Danmark: "*Jøders flugt fra ufred i Polen til fristed i Danmark*". Rollen, som 'oktober '43 konventionen' fik, var mulig i en tid, hvor realpolitiske og økonomiske højkonjunkturer tillod det.

I forbindelse med en udbygning af undersøgelsen af de polske jøder, ville det være interessant at lave en komparativ analyse med Sverige. Hvorledes udviklede pressedækningen sig, og hvordan beskrev den svenske presse de polsk-jødiske flygtninge? Vi ved allerede, at den svenske regering opstillede nogle strengere krav til flygtningegruppen end den danske regering gjorde. Undersøgelsen kunne også udvides ved at inddrage et større kildemateriale, så det var muligt at gå i dybden med emner, som jeg kun berører forholdsvis overfladisk. Der er ingen tvivl om, at de polske jøder i

Danmark som forskningsområde stadig rummer mange uafdækkede perspektiver, som det desværre ikke var muligt at behandle i dette speciale.

Litteratur- og kildefortegnelse

Rigsarkivet (RA):

Udenrigsministeriet, almindelige journalsager, 1946-72:

Journalnr. 17.D.52.C, (1-4), 1968-72 (Polske Jøder)

Journalnr. 17.D.52.F, (1), 1971-72 (Dansk
Flygtningehjælps forretningsudvalg)

Udenrigsministeriet, depecher, Warszawa, 1968-70:

Journalnr. 5.A.3

Dansk Røde Kors, Hovedarkivet, arkivnummer 10.001,

Pakke 658, Dansk Flygtningehjælp 1969

Pakke 659, Dansk Flygtningehjælp 1970

Pakke 660, Asylsager 1969-71

Pakke 672, Polske Flygtninge i Danmark 1969-71

Pakke 673, Flygtninge i Danmark 1970-71

Andre arkiver:

Folkekirkens Nødhjælp, internt arkiv, Europakomiteén 1968-72

Aviser og tidsskrifter:

B.T. 1968-71

Berlingske Tidende 1968-71

Land og Folk 1968-71

Politiken 1968-71

Bent Melchior, Politiken (10.9.2005), 3. sektion, s. 8

Jødisk Orientering 1968-71

Dokumentarfilm:

Hirschorn, Marian: *Hanoshrim – de jødiske emigranter fra Polen*, Crone Film, 1983

Hjemmesider:

Diskurs.dk:

<http://www.diskurs.dk/forside/index.shtml> (URL)

(Sidst benyttet d. 9.11. 2005)

Institute of National Remembrance:

http://www.ipn.gov.pl/pix/struktura_eng.jpg (URL)

(Sidst benyttet d. 15.12.2005)

Litteratur:

Alsterdal, Alvar: *Antisemitism, antisionism. Exemplet Polen*, Bökforlaget Aldus/Bonniers, Stockholm 1969.

Anonymous: USSR and the Politics of Polish Antisemitism 1956-68, in *Bulletin on Soviet and East European Jewish Affairs*, vol. 1, 1971

Andreasen, Rikke: *The Mass Media's constructions of gender, sexuality, race and nationalism. An Analysis of the Danish News Media's Representation of Visible Minorities from 1971 to 2004*, University of Toronto 2005

Bak, Sofie Lene: Historiografien om antisemitismen i Danmark, i Michael Mogensen (ed.): *Antisemitisme i Danmark?*, Dansk Center for Holocaust- og Folkedrabsstudier, København 2002.

Bak, Sofie Lene: *Jødeaktionen oktober 1943. Forestillinger i offentlighed og forskning*, Museum Tusulanums Forlag, København 2001

Blatman, Daniel: Polish Antisemitism and 'Judeo-Communism': Historiography and Memory, in *East European Jewish Affairs*, Vol. 27, No. 1, 1997

Blonski, Jan: The poor Poles look at the ghetto, i Antony Polonsky (ed.): *My Brother's Keeper? Recent Polish debates on the Holocaust*, Routledge, Oxford 1990

Broberg, Gunnar, Harald Runblom & Mattias Tydén: *Judiskt liv i Norden*, Acta Universitatis Upsaliensis, Uppsala 1988.

Brumberg, Abraham: Antisemitism in Poland: Continuity or Change?, in *East European Jewish Affairs*, Vol. 24, No. 1, 1994

Carlberg, Ingrid og Olof Petersson: "Magten över tanken. En bok om det svenska massmediesamhället. Stockholm: Carlssons, 1990).

Checinski, Michal: *Poland. Communism. Nationalism. Anti-Semitism*, Karz-cohl publishing, New York 1982.

Christensen, Arne Piel: Om Dansk Flygtningehjælps arbejde med de polske flygtninge, i Kempinski, Ralph & Allan Krasnik: *Integrationsproblemer i sundhedssystemet – de polske flygtninge i Danmark*, Institut for social medicin, Københavns Universitet, København 1972

Cywiak, Josef: Polske Jøder. Baggrund for emigrationen, i *Dansk jødisk historie*, Selskabet for Dansk Jødisk Historie, no. 6+7, 1982.

Dansk Flygtningehjælp: *Flygtningetal: Statistik om asylansøgere og flygtninge i Danmark og verden*, Købehavn 1997

Davies, Norman: *God's Playground. A history of Poland*, Vol. II, 1795 to the present, Clarendon Press, Oxford 1981.

Davies, Norman: *Heart of Europe*, Oxford University Press, Oxford 2001

Dybkjær, Mette og Nanna Nygaard Andersen: *Polske jøder. Uønskede i deres hjemland, velkomne i Danmark. Et projekt om de polske flygtninge, der kom til Danmark 1969-72*. Upubliceret afhandling fra Roskilde Universitetscenter 2001

Fairclough, Norman: *Discourse and social change*, Polity Press, UK 1992

Fairclough, Norman: *Analysing Discourse. Textual analysis for social research*, Routledge, London 2003.

Fenigsen, Alicja: *Det var så meget. En fremmeds fortælling*, Gyldendal 1982

Foighel, Isi: De polske flygtninge 1969-1970, i Andersen og Gammeltoft-Hansen: *Flygtningehjælp*, Dansk Flygtningehjælp 1983.

Foighel, Isi: *Jura er ikke nok*, Aschehoug, 1997

Foighel, Isi: Jøderne fra Polen, i Henri Goldstein (ed.): *Til et folk de alle høre... Den jødiske minoritet i Danmark*, Gyldendal 2005

Foucault, Michel: *L'Archéologie du Savoir*, Gallimard, Paris 1969

Gammeltoft-Hansen, Hans & Niels-Chr. Andersen: *Flygtningehjælp*, Dansk Flygtningehjælp 1983

Hansen, Allan Dreyer: Diskursteori i videnskabsteoretisk perspektiv, i Lars Fuglsang og Poul Bitsch Olsen (ed.): *Videnskabsteori i samfundsvidenskaberne. På tværs af fagkulturer og paradigmer*, Roskilde Universitetsforlag 2004

Hansen, Mogens Bak: "For vores og jeres frihed"? *Polsk-jødiske relationer 1918-45. Lokale studier og nationale sammenhænge*, Københavns Universitet 2004

Hartling, Poul: *Politisk udspil. Erindringer 1964-1971*, Gyldendal 1981

Henriksen, Ingrid: *Indvandrerens levevilkår i Danmark. Living conditions of immigrants in Denmark*, Socialforskningsinstituttet, København 1985.

Herf, Jeffrey: *Divided Memory. The nazi past in the two Germanys*, Harvard University Press 1997

Hjarvad, Stig: *Nyhedsmediernes rolle i det politiske demokrati*, Medieudvalget, København 1995

Hjarvad, Stig: *Internationale TV-nyheder*, Akademisk Forlag, Århus 1995

Horowitz, Linda: *Blandt danske jøder: et fotografisk portræt*, Fotografisk Center, København 1996

Hussain, Mustafa, Ferruh Yilmaz og Tim O'Connor: *Medierne, minoriteterne og majoriteten: En undersøgelse af nyhedsmedier og den folkelige diskurs i Danmark*, Nævnet for Etnisk Ligestilling, København 1997

Ilicki, Julian: *Den föränderliga identiteten. Om identitetsförändringar hos den yngre generation polska judar som indvanrade till Sverige under åren 1968-1972*, Sällskapet för Judaistisk Forskning, Åbo 1988

Jensen, Bent: *De fremmede i dansk avisdebat fra 1870erne til 1990erne*, Rockwool Fonden 2000

Jensen, Bernard E.: Historie som erindring – på sporet af menigmands historiebrug, i Bernard E. Jensen: *At bruge historie i en sen-/postmoderne tid*, Roskilde Universitetsforlag 2000

Jørgensen, Marianne Winther og Louise Phillips: *Diskursanalyser som teori og metode*, Roskilde Universitetsforlag 1999

Katz, Janina: *Putska*, Vindrose 1997

Kaufmann, Hanne: *Alle disse skæbner*, Branner og Korch, København 1970

Kempinski, Ralph & Allan Krasnik: *Integrationsproblemer i sundhedssystemet – de polske flygtninge i Danmark*, Institut for social medicin, Københavns Universitet, København 1972

Kersten, Krystyna og Jerzy Szapiro: The contexts of so-called Jewish Question in Poland after World War II, in *Polin*, vol. 4, p. 255-268, 1989

Kindl, Gotthard: Antisemitismus und Krise. Versäumnisse und Chancen polnischer Politik, in Peter Bettelheim, Silvia Prohinig og Robert Streibel (ed.): *Antisemitismus in Osteuropa. Aspekte einer historischen Kontinuität*, Picus Verlag, Wien 1992

Kvale, Steinar: *Interview. En introduktion til det kvalitative forskningsinterview*, Hans Reitzels Forlag, København 1994

Lendvai, Paul: *Anti-Semitism without Jews. Communist Eastern Europe*, Doubleday & Company, New York 1971

Madsen, Jacob Gaarde: *Mediernes konstruktion af flygtninge- og indvandrerspørgsmålet*, Magtudredningen, Århus 2000

McCombs, Maxwell: *Setting the Agenda. The mass media and public opinion*, Polity Press, Cambridge 2004

Melchior, Marianne: *Flygtninge i Danmark: en undersøgelse af flygtninge fra Iran, Polen og Vietnam som kom i perioden 1980-85*, Socialforskningsinstituttet, København 1990

Michnic-Coren, Joanna: The troubling past: The polish Collective Memory of the Holocaust, in *East European Jewish Affairs*, vol. 29, Nos 1-2, 1999

Månsson, Helge Hilding: *Indvandrerne i Danmark, Danmarks indvandrere*, Ålborg universitetsforlag 1987

Olesen, Thorsten Barring og Poul Villaume: *I blokopdelingens tegn. Dansk Udenrigspolitisk historie 1945-1972*, bd. 5, Gyldendal, København 2005

Pedersen, Søren: Vandringer til og fra Danmark i perioden 1960-1997, i David Coleman, Eskil Wadensjö (ed.): *Indvandringen til Danmark. Internationale og nationale perspektiver*, Spektrum 1999

Petersen, Klaus og Nils Arne Sørensen (ed.): *Den kolde krig på hjemmefronten*, Syddansk Universitetsforlag 2004

Rasmussen, Finn: *Massemedier. Nyhedsformidling og meningsdannelse*, Columbus 1996

Roth, Nina: Den polsk jødiske tvangsemigration 1969-1973 – et tilbageblik på tredive år i Danmark, i *RAMBAM*, No. 8, Selskabet for Dansk Jødisk Historie og C.A. Reitzels Forlag A/S, 1999.

Rünitz, Lone: *Danmark og de jødiske flygtninge 1933-1940: en bog om flygtninge og menneskerettigheder*, Museum Tusulanum, København 2000

Schatz, Jaff: *The generation. The rise and fall of the generation of Jewish Communists of Poland*, Lund 1989

Søllinge, Jette og Niels Thomsen: *De danske aviser 1634-1989*, bd. 3 (1918-1991), Dagspressen Fond, Odense 1991

Trost, Jan: *Kvalitative interview*, Hans Reitzel, København 1996

Warring, Anette: Kollektiv erindring – et brugbart begreb?, i Bernard E. Jensen, Carsten Tage Nielsen og Torben Weinreich (ed.): *Erindringens og glemslens politik*, Roskilde Universitetsforlag 1996

Wasserstein, Bernard: *Vanishing Diaspora. The Jews in Europe since 1945*, Hamish Hamilton Ltd., London 1996.

Young, James E.: *The texture of Memory. Holocaust Memorials and Meaning*, Yale University Press 1993

Appendix 1 – Interview

Interview A – én svarperson. Kvinde. 12 år ved ankomsten til Danmark. Interview foretaget d. 29.3. 2005, Århus.

Interview B – to svarpersoner. Ægtepar. Begge 26 år ved ankomsten til Danmark. Interview foretaget d. 19.8. 2005, Frederiksberg.

Interview C – to svarpersoner. Ægtepar. Kvinden 19 år og manden 20 år ved ankomsten til Danmark. Interview foretaget d. 24.8. 2005, Nørrebro.

Interview D – fire svarpersoner. To kvinder og to mænd. Blandede aldersgrupper. Interview foretaget d. 11.9. 2005, København K.

Interview E – én svarperson. Mand. Ca. 50 år ved ankomsten til Danmark. Interview foretaget d. 17.9. 2005, Østerbro.

Appendix 2 – Det polske politiske system 1968-70

Centralkomitéen var det ledende organ, som blev valgt på partikongressen, der var kommunistpartiets højeste myndighed. Kongressen havde i alt 1764 medlemmer. Centralkomitéen havde 85 egentlige medlemmer og 75 såkaldte 'kandidatmedlemmer', som ikke havde stemmeret, men de stod øverst på listen om at rykke op til et rigtigt medlemskab. Centralkomitéen udpegede politbureauet, der havde tolv medlemmer og tre kandidatmedlemmer. Politbureauet, som blev ledet af førstesekretæren, udgjorde magtkerne i det polske kommunistparti og i den polske folkerepublik. I pågældende periode var førstesekretær W. Gomulka den ledende skikkelse. Han havde den reelle magt i forhold til premierminister J. Cyrankiewicz og det formelle statsoverhoved, formanden for ministerrådet, M. Spychalski. Polen havde en folkevalgt rigsdag, Sejmen, men dens rolle var begrænset i den daværende samfundsopbygning. Ud over kommunistpartiet, det såkaldte arbejderparti (PZPR), fandtes Bondepartiet og det Demokratiske Parti, men de fungerede ikke som en reel opposition.

Appendix 3 - Avisoversigt

Berlingske Tidende så dagens lys allerede tilbage i 1749, hvor avisen hed Kjøbenhavnske Danske Post-Tidender. Berlingske Tidende blev først navnet på avisen i 1936. Avisen erklærede sig i 1949 som uafhængig konservativ. Berlingske Tidende var landets største morgenavis fra 1941 og frem til 1977. Den nærmeste konkurrent var Politiken, som fra midten af 70erne overtog den førende position i hovedstadsområdet. Selvom avisen er landsdækkende, er oplagstallene størst øst for Storebælt, hvor over 90 % af aviserne sælges. Avisens sociale profil udgøres i høj grad af højere funktionærer, selvstændige i byerhverv og folk med høje indkomster. Om søndagen er der dog en større social spredning, hvor avisen udkommer i omtrent dobbelt så stort oplag som i hverdagen. I perioden fra 1950-67 ekspanderede avisen og sidetallet steg fra 64 til 154 sider om ugen, hvilket er en stigning på 142 %. I samme periode blev der satset på at forbedre avisen og modernisere fremstillingsteknikken, men dette skete uden en egentlig strategi og resultatet udeblev. Berlingske Tidendes rolle indenfor det journalistiske arbejde og som opinionsorgan var i denne periode vigende, og avisen havde svært ved at genvinde sin tidligere dominans. I 1968 udkom Berlingske Tidende i gennemsnit i et oplag på 250.000 om dagen.

Politiken påbegyndte udgivelse i 1884 og er i hele perioden udkommet under samme navn. Frem til 1970 var avisen tilknyttet det Radikale Venstre, men herefter erklærede den sig uafhængig med en radikal-socialliberal orientering. Interessante skikkelser som Henrik Cavling og Herbert Pundik har i tidens løb været tilknyttet Politiken. Sidstnævnte var på redaktionelt plan fra 1970 med til at tegne Politikens nye profil, hvor utvungen stil, venstreorienterede holdninger og kampagnejournalistik blev dominerende. Fra 50erne og frem til midten af 70erne blev avisens læserskare udgjort af den såkaldte højere middelstand, og avisen havde et intellektuelt image. Avisen udkom i et gennemsnitligt oplag på knap 200.000 om dagen i 1968. Politikens oplag er ligesom Berlingske Tidendes kendetegnet ved at blive solgt hovedsageligt på Sjælland og Lolland-Falster. Politiken var garant for kvalitet, men frem til slutningen af 60erne skete der ikke mange nybrud. I 1968 fik Politiken et nyt layout, og avisen blev i den forbindelse markedsført som 'den levende avis'. Den stigende

konkurrence og bladdøden i 1960erne ramte også Politiken. Mellem 1967-74 faldt oplaget med 21 %, men fra midten af 70erne indtog Politiken atter pladsen som hovedstadens største morgenavis, der for en tid havde tilhørt Berlingske Tidende.

B.T. udkom for første gang i 1916 som et såkaldt populært middagsblad efter engelsk model. Avisen var frem til 1975 konservativ, hvorefter den blev en uafhængig borgerlig avis. I 1968 havde B.T. et oplag på 186.000, og en læserskare, som bestod fortrinsvis af yngre læsere, der blev udgjort af faglærte arbejdere og funktionærer. B.T. rapporterede fra hverdagen om privatlivets begivenheder, og stoffet blev serveret med et touch af sensation. Sportsstoffet blev opprioriteret og nåede i dansk sammenhæng et nyt stort omfang. I 1954 begyndte B.T. som det første københavnske blad at gøre sig gældende i provinsen og fire år senere opnåede avisen at blive landets største avis med større salg i provinsen end nogen anden avis. Efter et par år med stagnation tog væksten til igen i midten af 60erne, hvor konkurrencen dog var blevet hårdere. B.T. og Ekstra Bladet kæmpede fremover om at tage føringen, som blev dem forundt lidt på skift. Først i 1987 begyndte B.T. at udkomme om søndagen.

Land og Folk blev i 1945 navnet på den tidligere avis *Arbejderbladet*, som blev stoppet af tyskerne i 1941. Folkene bag Arbejderbladet fortsatte med at trykke illegale blade, men i 1945 kunne en daglig, legal udgivelse af Land og Folk opstartes. Avisen havde format af et politisk dagblad med kommunistisk orientering og fungerede som organ for DKP. Den tætte tilknytning til partiet smittede af på oplagstallene. I takt med DKP's politiske isolation og svækkelse gik oplaget tilbage. Land og Folk fik som følge heraf økonomiske problemer, hvilket medførte beskæring af indhold samt reducering fra 7 til 5-dages udgivelse. Grundet nedskæringer udkom avisen i 1968 i en søndag/mandag udgave. Avisen udkom i 7.500 oplag om dagen i gennemsnit i 1968, hvorefter DKPs fremgang smittede positivt af på Land og Folks oplagstal i 1970erne. Herefter gik det atter tilbage og i 1990 udkom Land og Folk for sidste gang.

Nyhedsbureauer

Mange af nyhederne fra begivenhederne i Polen i 1968 stammede fra de internationale nyhedsbureauers telegrammer. Det var nemlig typisk kun de store aviser, som havde råd til at have udenrigskorrespondenter, og disse ville så være placeret nogle få centrale steder i verden. I min analyse er der et eksempel på, at B.T.'s redaktion havde vurderet, at Tjekkoslaviet var brandpunktet, og derfor havde avisen ikke en korrespondent i Warszawa, da studenteroprøret brød ud i starten af marts 1968. De internationale nyhedsbureauer er AP (Associated Press), som er ejet af en række amerikanske aviser, DPA (Deutsche Presse Agentur), AFP (Agence France Presse) og Reuters, der er britisk. PAP (Polska Agencja Prasowa) er det polske nyhedsbureau og Ritzaus Bureau (RB) er det største danske nyhedsbureau, og det er ejet af danske dagblade.